

Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі
Национальный Банк Республики Казахстан
National Bank of Kazakhstan

Экономикалық ШОЛУ Экономическое ОБОЗРЕНИЕ

№2, 2011

Редакторы:

*Ақышев Д.Т. - Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі
Төрағасының орынбасары;*

Редактордың орынбасары:

*Шайқақова Г.Ж. - Зерттеу және статистика
департаментінің директоры;*

Кеңестің мүшелері:

*Қалиасқарова Т.Р. - Зерттеу және статистика департаменті
директорының орынбасары;
Тазабеков А.Т. - Зерттеу және статистика департаменті стратегия
және талдау басқармасының бастығы;
Нәжімеденова С.Ж. - Қызметкерлермен жұмыс жүргізу департаменті аударма
және мемлекеттік тілді ендіру бөлімінің бастығы;*

Шығаруға жауаптылар:

*Золотухин Д. - Зерттеу және статистика департаменті стратегия
және талдау басқармасының сарапшысы;
Жетібаева М.Б. - Ұйымдастыру жұмысы, сыртқы
және қоғамдық байланыстар департаменті қоғамдық байланыстар
басқармасының сарапшысы.*

Құрылтайшы – Қазақстан Ұлттық Банкі

«Экономикалық шолу»

© Қазақстан Ұлттық Банкі
Internet [http: \\ www.nationalbank.kz](http://www.nationalbank.kz)

*"Caspian Media Group" ЖШС басып шығарды
Мекенжайы: Қазақстан Республикасы, 050044, Алматы қ., Жібек Жолы к-сі, 50
Тел.: +7(727) 334 15 26, 334 15 27
E-mail: office@cmgroup.kz*

Редактор:

*Акишев Д.Т.– заместитель Председателя Национального
Банка Республики Казахстан;*

Заместитель редактора:

*Шайкакова Г.Ж.– директор Департамента исследований
и статистики;*

Члены совета:

*Калиаскарова Т.Р – заместитель директора Департамента
исследований и статистики;*

*Тазабеков А.Т.– начальник управления стратегии и анализа
Департамента исследований и статистики;*

*Нажимеденова С.Ж.– начальник отдела переводов и внедрения
государственного языка Департамента по работе с персоналом;*

Ответственные за выпуск:

*Золотухин Д.Г.– эксперт управления стратегии и анализа
Департамента исследований и статистики;*

*Жетибаева М.Б.– эксперт управления общественных связей
Департамента организационной работы, внешних
и общественных связей.*

Учредитель – Национальный Банк Казахстана

«Экономическое обозрение»

© Национальный Банк Казахстана
Internet [http: \ \ www.nationalbank.kz](http://www.nationalbank.kz)

*Печать: ТОО «Caspian Media Group»
Адрес: Республика Казахстан, 050044, г.Алматы, ул.Жибек Жолы, 50
Тел.: +7(727) 334 15 26, 334 15 27
E-mail: office@cmgroup.kz*

Алматы, 2011

**АҚША-КРЕДИТ САЯСАТЫНЫҢ ДАМУЫ
РАЗВИТИЕ ДЕНЕЖНО-КРЕДИТНОЙ ПОЛИТИКИ**

Шаяхмет Д.Ш.

Зерттеу және статистика департаменті / Департамент исследований и статистики

1. Баға өсуінің негізгі себептері: сыртқы және ішкі нарықтардың ықпалы3
1. Основные причины роста цен: воздействие внешнего и внутреннего рынков36

**ҚАРЖЫ СЕКТОРЫНЫҢ ЖАЙ-КҮЙІ ЖӘНЕ ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ
СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВОГО СЕКТОРА**

Нұрпейісов Д.Қ.

Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Алматы қаласындағы өңірлік қаржы орталығын дамыту комитеті / Комитет по развитию регионального финансового центра города Алматы

2. Қазақстанның қаржылық жүйесін нығайту елдің ұлттық қауіпсіздігінің қамтамасыз етудің факторы ретінде10
2. Укрепление финансовой системы Казахстана как фактор обеспечения национальной безопасности страны43

**ЭКОНОМИКА ЖӘНЕ ҚАРЖЫ НАРЫҒЫ: АЙМАҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕР
ЭКОНОМИКА И ФИНАНСОВЫЙ РЫНОК: РЕГИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ**

Керімхан Ж., Әбілқалықова К.С.

Зерттеу және статистика департаменті / Департамент исследований и статистики

3. Қазақстанның 2003-2010 жылдардағы кезеңде аймақтық дамуын қысқаша талдау15
3. Краткий анализ регионального развития Казахстана за период 2003-2010 годы48

Дан Е.И.

Батыс Қазақстан филиалы / Развитие рынка платежных карточек в Западно-Казахстанской области

4. Батыс Қазақстан облысында төлем карточкалары нарығының даму мәселелері23
4. Развитие рынка платежных карточек в Западно-Казахстанской области56

Араева Е.М.

Қарағанды филиалы / Карагандинский филиал

4. Қарағанды облысының әлеуметтік-экономикалық дамуы24
4. Социально-экономическое развитие Карагандинской области57

Мустафина Б.М.

Павлодар филиалы / Павлодарский филиал

4. Қолма-қол шетел валютасымен айырбастау операциялары27
4. Обменные операции с наличной иностранной валютой60

**ПРОБЛЕМАЛАР МЕН ПАЙЫМДАУЛАР
ПРОБЛЕМЫ И СУЖДЕНИЯ**

Керімхан Ж., Осипов И.В.

Зерттеу және статистика департаменті / Департамент исследований и статистики

5. Жарияланымдар – арандатулар29
5. Публикации – провокации62

Бөстеков А.О.

Жамбыл филиалы / Жамбылский филиал

6. Банк пластикінің мүмкіндіктері33
6. Возможности банковского пластика66

БАРЛЫҒЫ68

БАҒА ӨСУІНІҢ НЕГІЗГІ СЕБЕПТЕРІ: СЫРТҚЫ ЖӘНЕ ІШКІ НАРЫҚТАРДЫҢ ЫҚПАЛЫ

Д. Шаяхмет, Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Зерттеу және статистика департаментінің экономикалық зерттеулер басқармасының сарапшысы

Соңғы кездері инфляциялық үдерістерде бағаның қалыптасуы және оның өсу дәрежесі көп жағдайда сыртқы нарықтағы, сондай-ақ айтарлықтай дәрежеде ішкі нарықтағы ахуалмен және сонымен қатар тұрақты түрде ықпал ететін факторлармен айқындалатын үрдістер байқалуда. Осыған байланысты осы мақалада елеулі сыртқы және ішкі факторлардың ішкі инфляциялық үдерістерге ықпал ету дәрежесін бағалау мен талдау берілді.

Теориялық аспектілер және ауыспалыларды таңдау.

Инфляцияны төменгі деңгейде ұстап тұруға бағытталған ақша-кредит саясатын іске асыру шеңберінде Ұлттық Банк инфляциялық үдерістерді зерттеу бойынша жұмысты жалғастыруда. Инфляцияның қалыптасуы сыртқы және сондай-ақ ішкі факторлардың да ықпалымен болатыны белгілі. Бұл зерттеудің мақсаты – инфляцияның сыртқы және елеулі ішкі факторларын талдау және бағалау.

Қазақстан экономикасындағы инфляция инерциялық сипатқа ие, яғни бағаның бүгінгі өсуі бағаның ертеңгі өсуіне ықпал етеді. Басқаша айтқанда, инфляция деңгейінің алдыңғы кезеңде 1% өсуі инфляцияның ағымдағы кезеңде $p\%$ өсуіне әкеліп соқтырады.

Алайда Қазақстанда инфляция инерциялық қана емес, сонымен қатар әлемдік нарықтарда бағаның ауытқуларына да ұшырайды (импортталатын инфляция немесе инфляция импорты). Ішкі бағаларға осы сыртқы ықпалды есепке алу үшін теңдеуге БҰҰ жанындағы Азық-түлік және ауыл шаруашылығы ұйымының (FAO) есептелетін және жарияланатын әлемдік азық-түлік бағасының индексі кіргізілді. Әлемдік инфляцияның осы көрсеткішіне тауарларды 55 атауы кіреді, ол негізгі 5 тауар тобына шоғырландырылған.

Экспорттың құрылымында шикізат тауарлары үлкен үлеске ие шағын және ашық экономикасы бар кез келген ел әлемдік тауар нарықтарындағы жағдайларға қатты ұшырайтыны жалпыға мәлім. Атап айтқанда, бұл осындай елдің ішіндегі инфляциялық үдерістердің қалыптасуына жатқызылады. Қазақстан да шағын және ашық экономикасы бар елдердің қатарына жатады. Мәселен, ел экспорты құрылымының 60%-дан астамы өңделмеген мұнайға тиесілі, бұл оның бағасы өзгеруінің экономиканың дамуындағы маңыздылығына себепші болады. Осылайша, теңдеуге Брент сұрыпты мұнайдың әлемдік бағасы кіргізілді.

Шикізаттың әлемдік бағасының ел ішіндегі инфляцияға ықпалын толыққанды талдау үшін теңдеу Қазақстанның басқа экспорт тауарлары (мыс, алюминий, мырыш, қорғасын) бағасының өзгеруімен толықтырылады. Елдің экспорттық құрылымында бұл тауарлар сондай-ақ айтарлықтай үлеске ие. Сыртқы саудада (экспортта) осы атап көрсетілген металдардың неғұрлым көп үлесі мысқа, одан кейін алюминийге, мырышқа және ең аз үлес қорғасынға тиесілі.

Осы зерттеудің мақсаттары үшін сондай-ақ инфляцияның елеулі ішкі факторларына талдау жүргізілді. Атап айтқанда, теңдеуде жеке тұлғаларға жалақылар мен трансферттерге арналған мемлекеттік бюджет шығыстарының ықпал ету дәрежесі бағаланады (бұған зейнетақы, жәрдемақы, стипендия және халыққа төленетін басқа да төлемдер жатады). Қазіргі кезде көрсетілген фактор инфляцияның қалыптасу барысында маңызды болып табылады. Осы фактордың инфляцияға қысымын азайту жолдарының бірі халықтың жинақ ақшасын және еңбек өнімділігін ұлғайтуды ынталандыру бойынша шаралар жүргізу болып табылады.

Тауарлар экспорты үдерісінде ішкі өндірушілер үшін ұлттық валютаның шетел валюталарына номиналдық айырбас бағамы, оның ішінде нақты тиімді айырбастау бағамы маңызды элемент болып табылады. Біздің жағдайымызда, теңдеуге АҚШ долларына қатысты теңгенің номиналдық айырбастау бағамы енгізілген, ол тауар экспорттерлерінің олардың сыртқы сауда қызметіндегі ұмтылыс деңгейін көрсетеді және тиісінше әлемдік бағаның экспорттер елдердің тауарлары көлеміне ықпалын ескереді.

Қазіргі кезде инфляцияның қарқындауы көп жағдайда экономикадағы әлсіз бәсекелестік ортаға байланысты. Бәсекелестік ортаның әлсіздігі, өз кезегінде, тауарлардың тиімді өндірісі, олардың дистрибуциясының және саудасының болмауына байланысты (уақытша немесе тұрақты). Мұндай кемшіліктер, сондай-ақ сұраныс пен ұсыныстың теңгерімсіздігіне және тиісінше, инфляциялық аяның күшеюіне алып келеді. Осыған байланысты, модельде Қазақстандағы нарықтың бәсекелестік деңгейін ескеру қажет. Алайда, елдің статистика жүйесіндегі бәсекелестіктің бірыңғай көрсеткішін көрсететін жеке индикатор жоқ. Осы мәселені шешу үшін модельдеу үдерісін жүзеге асыру кезінде нарық бәсекелестігін есепке алу бойынша шетелдік тәжірибе зерделенді. Нарықтың бәсекелестігін көрсететін ауыспалылар, әдетте, микроэкономика шеңберінде есептеледі. Мысалы олардың ішіндегі кеңінен таралғандары: өзіңдік құн маржасы (немесе Лернер индексі), жеке нарықтағы еңбек өнімділігі (атаулары бірдей макроэкономикалық көрсеткіштен айырмашылығы бар), импорттың және экспорттың үлесі, пайданың икемділігі, Херфиндел-Хиршман шоғырлану индексі және басқалар. Алайда осы көрсеткіштердің әрқайсысы жеке микродеңгейде нарықтың бәсекелестік ортасын жанама көрсетеді және макроэкономикалық жағдайларға қолдану үшін күрделі болып табылады. Тиісінше, макродеңгейде нарықтың бәсекелестігін бағалау үшін осы көрсеткіштердің кез келгенін қолдану мүмкін бола бермейді.

Сонымен қатар, макроэкономикалық құрылымдық модельдерде басым көрсеткіш – жалақының жалпы қорының ішкі жалпы өнім көлеміне қатынасы ретінде есептелетін жұмыс күшіне жалпы үлестік шығын пайдаланылуы ықтимал:

$$ULC = (WAGE * EMP) / GDP$$

мұнда:

ULC – жұмыс күшіне үлестік шығындар,

WAGE – орташа айлық жалақы,

EMP – экономикада жұмыспен қамтылған халық,

GDP – ішкі жалпы өнім.

Осылайша, алынған индикатор мынадай тәсілмен түсіндірілуі мүмкін. Отандық экономикада 1 теңгеге өнім (тауар, қызмет көрсету) шығару үшін қазіргі кезде (2010 жылы) жалақыға шашамен 3,2 тиын

жұмсалады, бұл ретте 1999 жылы осы мақсат үшін 3,8 тиын жұмсалды. 1999 жылдан бастап 2010 жылды қоса алғанда аралықтағы кезеңде ауыспалы төмендеу бағытындағы жүйелі динамиканы көрсетеді, бұл экономикадағы бәсекелестік ортаның біршама жақсарғанын біршама растайды.

Жоғарыда баяндалғандарды екере отырып, сыртқы және ішкі нарықтардың факторларымен инфляция теңдеуі мынадай түрде болады:

$$\begin{aligned} \text{CPI} = & \text{CPI}(-1) + \text{FPI} + \text{OIL} + \text{WHEAT} + \\ & + \text{COPPER} + \text{ALUMINUM} + \text{ZINC} + \text{LEAD} + \\ & + \text{TRANSF_BDGT} + \text{EXRATE} + \text{ULC}, \end{aligned}$$

мұнда:

CPI – тұтыну бағасының индексі (инфляция),

CPI(-1) – 1-ші кезеңде уақытша лагпен тұтыну бағасының индексі (инфляцияның инерциялылығы),

FPI – Азық-түлік және ауыл шаруашылығы ұйымының (FAO) әлемдік азық-түлік бағаларының индексі,

OIL - Брент сұрыпты мұнайдың әлемдік бағасы,

WHEAT – бидайдың әлемдік бағасы;

COPPER – мыстың әлемдік бағасы,

ALUMINUM – алюминийдің әлемдік бағасы,

ZINC – мырыштың әлемдік бағасы,

LEAD – қорғасынның әлемдік бағасы,

TRANSF_BDGT – мемлекеттік бюджеттің жеке тұлғаларға жалақыға және трансферттерге арналған шығыстары,

EXRATE – теңгенің АҚШ долларына айырбастау бағамы,

ULC – жұмыс күшіне үлестік шығын.

Қадағаланып отырған тоқсандық (2001ж. 1 тоқ. бастап 2010ж. 4 тоқ. аралығындағы кезеңде) уақытша бірқатар ақпараттық негіз Ұлттық Банктің (теңгенің айырбастау бағамы), ҚР Статистика агенттігінің (тұтыну бағалары индексі, жалпы ішкі өнім, орташа айлық жалақы, жұмыспен қамтылған халық саны), ҚР Қаржы министрлігінің (мемлекеттік бюджет шығыстары), Азық-түлік және ауыл шаруашылығы ұйымдарының (әлемдік азық-түлік бағаларының индексі), Халықаралық валюта қорының (мұнайдың, мыстың, алюминийдің, мырыштың, қорғасынның әлемдік бағасы) және USDA Market News (бидайдың әлемдік бағасы) статистикалық деректері болып табылады.

Экономикалық теорияға сәйкес, барлық түсіндірілетін ауыспалылардың тұтыну бағаларының индексімен өзара байланысы оң болуы тиіс. Басқаша айтқанда, осы көрсеткіштердің кез келгенінің өсуі инфляция деңгейінің өсуіне әкеліп соқтырады немесе керісінше. Теңдеулерді бағалау кезінде ауыспалылар арасындағы белгілердің үйлесімділігі модельдеу барысында басым болып табылады, себебі теңдеуді дұрыс түсіндіру соларға тәуелді болып табылады.

Теңдеуді құру. Барлық ауыспалылар бірінші деңгейде I(1) шоғырландырылған, осыған байланысты теңдеуде олар бірінші айырма ретінде берілген (D(*)операторы). Теңдеулерді бағалау барысында олардың модельдегі статистикалық мәнінің шамалы болып және осы көрсеткіштердің арасындағы жоғары байланыстылықтың болуы себепті мыстың, алюминийдің және мырыштың әлемдік бағалары сияқты ауыспалылар алынып тасталды. Осылайша, бағаланған теңдеу мынадай түрде болады:

$$\begin{aligned} D(\text{CPI}) = & 0.611 * D(\text{CPI}(-1)) + 0.090 * D(\text{FPI}(-1)) + \\ & + 6.657 * D\text{LOG}(\text{OIL}(-3)) + 2.681 * D\text{LOG}(\text{WHEAT}(-1)) + \\ & + 7.890 * D\text{LOG}(\text{LEAD}(-1)) + 8.296 * D\text{LOG} \\ & (\text{TRANSF_BDGT}(-2)) + 0.430 * D(\text{EXRATE}) \\ & + 12.120 * D\text{LOG}(\text{ULC}(-1)) + 0.320 + [\text{AR}(1)= \\ & -0.932, \text{AR}(2)=-0.884, \text{AR}(3)= -0.901, \text{AR}(4)= -0.668] \quad (3) \end{aligned}$$

Құрылған теңдеу лог-сызықтық теңдеулер (оң жақ айырмалы-логарифмдік нысандағы) сыныбына жатқызылады. Осы теңдеудің негізгі статистикалық тестілері Қосымшада (1-кесте) берілген.

Теңдеуден көрініп отырғанындай, көрсеткіштердің өзара байланыстарының белгісі экономикалық теорияға толықтай сәйкес келеді, яғни олар оң.

Бұл теңдеуде 4 деңгейге дейін авторегрессиялық үдерістер бар, олар модельде инфляцияның негізгі факторлары түгел ұсынылмағанын және бұл кемшілік осы үдерістердің болуымен жеңілдетілетінін болжайды. Барлық экзогендік ауыспалылардың жиынтығы инфляцияның 75,5%-ға өзгергенін түсіндіреді (детерминация коэффициенті).

Модель неғұрлым шағын квадраттар әдісімен құрылған. Осы теңдеуді қазіргі түрінде талдау мақсатында қолдану үшін неғұрлым шағын квадраттар әдісінің негізгі алғышарттарын орындау қажет. Мәселен, бірінші алғышарт – кездейсоқ ауытқулар дисперсиясы тұрақты болуы тиіс (гомоскедастикалық, гетероскедастикалықтың болмауы). Тексеру ARCH тестінің көмегімен жүзеге асырылады, оның нәтижелері бұл теңдеуде гетероскедастикалықтың болмауын болжайды (2-кесте, Қосымша).

Шағын квадраттар әдісінің екінші алғышарты – кездейсоқ ауытқулар мәнінің барлық басқа байқаулардағы ауытқулардың мәнінен тәуелсіз болуы (автокорреляцияның болмауы). Автокорреляцияның бар-жоқтығын тексерудің екі әдісі (тест) бар: Дурбин-Уотсон статистикасы және Льюнг-Бокс тесті (Q-статистика). Автор екі тестілеуді де жүргізді, алайда Дурбин-Уотсон статистикасы түсіндіретін ауыспалылардың құрамында түсіндіретін ауыспалының өзі болған кезде бара-бар көрсетпейді (біздің жағдайда CPI(-1)). Бұл Дурбин-Уотсон статистикасы бірінші деңгейдегі автокорреляцияның ғана бар-жоқтығын көрсететіндігімен байланысты. Бұл кемшілік барынша ықтимал деңгейлер санымен тексеру болып табылатын Льюнг-Бокс тестімен жойылады. Осылайша, Дурбин-Уотсон статистикасы теріс автокорреляцияның бар екендігін көрсетеді (1-кесте, Қосымша), бұл ретте тест Льюнг-Бокс тесті теңдеуде автокорреляцияның жоқ екендігін көрсетеді (4-кесте, Қосымша), бұл нақты жағдайды білдіреді.

Үшінші алғышарт түсіндіруші ауыспалылар арасында қатаң (күшті) сызықтық тәуелділіктің болмайтынын болжайды (мультиколлинеарлықтың болмауы). Бұл алғышарт ауыспалылардың бір-бірімен өзара байланысының төмен екендігін растайтын корреляциялық матрицамен тексеріледі (3-кесте, Қосымша). Алайда, әлемдік азық-түлік бағаларының индексі мен бидайдың әлемдік бағалары арасындағы (69,8%), сондай-ақ осы индекс пен қорғасынның әлемдік бағасы (59,4%) арасындағы, айырбастау бағамы мен қорғасынның арасындағы (57,3%) байланыс барынша жоғары. Осы түсіндіруші ауыспалы-

лар арасындағы жекелеген тығыз өзара байланыстар талдау мақсатында теңдеудің жалпы сапасын төмендетпейді. Қалған қатынастардағы байланыс дәрежесі 42%-дан төмен, бұл тұтастай алғанда құрылған теңдеуді бұрын берілген түрде қалдыруға мүмкіндік береді.

Неғұрлым шағын квадраттар әдісінің тағы бір алғышарты бар: математикалық күту нөлге тең болуы тиіс. Бұл болжам біріншімен жиынтығында (гетероскедастикалықтың болмауы) қателерді қалыпты бөлуді алдын ала айқындайды (1-сурет, Қосымша).

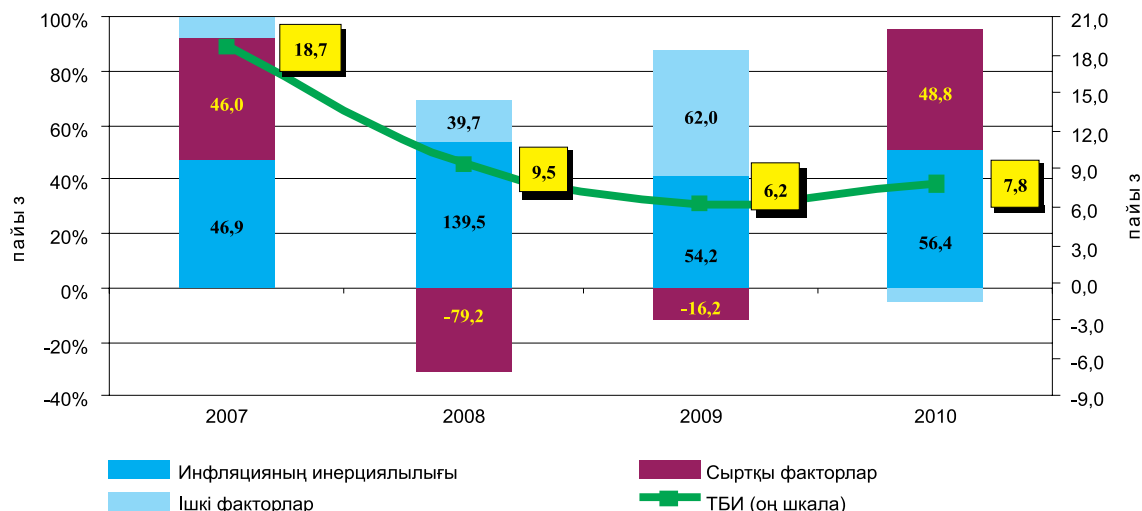
Зерттеу нәтижелері инфляцияға негізінен жұмыс күшіне үлестік шығын немесе Қазақстан нарығындағы бәсекелестік ортаның төмендігі (1 тоқсаннан кейін), жеке тұлғаларға жалақыға және трансферттерге арналған мемлекеттік бюджет шығыстары (2 тоқсаннан кейін), қорғасынның әлемдік бағасы (1 тоқсаннан кейін) және мұнайдың бағасы (3 тоқсаннан кейін), бидайдың әлемдік бағасы (1 тоқсаннан кейін), инфляцияның инерциялылығы және теңгенің аз ғана айырбастау

бағамы сияқты факторлардың әсер ететінін көрсетеді.

Инфляцияның негізгі сыртқы және ішкі факторларын талдау және бағалау үшін нормаланған гистограмма құрылды (1-сурет), онда инфляция факторлары үш топқа шоғырландырылды (факторлардың топтарын жылдық инфляцияға салу):

- инерциялық инфляция,
- сыртқы факторлар (әлемдік азық-түлік бағалары индексі, мұнайдың, бидайдың, қорғасынның әлемдік бағасы және салмағы 70%-ды құрайтын теңгенің айырбастау бағамы)
- ішкі факторлар (жеке тұлғаларға жалақыға және трансферттерге арналған мемлекеттік бюджет шығыстары, жұмыс күшіне үлестік шығындар, салмағы 30%-ды құрайтын теңгенің айырбастау бағамы және инфляцияның басқа да құрамдас бөліктері).

Факторлардың негізгі топтарының инфляцияға үлесі (пайызбен)

Осылайша, инфляция факторларының негізгі топтары оны қалыптастыруда барынша айтарлықтай үлеске ие болды. Мәселен, 2007 және 2010 жылдары инфляцияның сыртқы факторларының ықпалы барынша күшті болды, бұл ретте 2008 және 2009 жылдары осы факторлар инфляциялық үдерістердің бәсеңдеуіне себепші болды. Басқаша айтқанда, әлемдік қаржы-экономикалық дағдарыстың алдында шикізаттың және активтердің өсу үстіндегі әлемдік бағалары аясында инфляция қомақты деңгейде сыртқы факторлардың есебінен қалыптасты, мұндай құбылыс 2010 жылы да байқалды. Ішкі факторлар 2008 жылы инфляцияға айтарлықтай ықпал етті, ал 2009 жылы бұл ықпал айтарлықтай күшейді (инфляцияға сыртқы факторлардың ықпалының азаюы есебінен), бұл ретте 2009 жылы инфляция деңгейі салыстырмалы түрде аз болды (2009 жылдың аяғында 6,2%). Яғни, инфляциядағы сыртқы факторлардың ықпалының азаюы арқасында ішкі факторлар айтарлықтай үлеске ие болды, бұл сыртқы факторлардың ішкі инфляциялық үдерістерге ықпалы барынша аз болса, онда инфляцияның деңгейі 2007, 2008 және 2010

жылдардағы деңгейден төмен айқындалады деген болжамға негіз болады.

Инфляция факторларының негізгі екі тобымен бірге инфляцияның инерциялылығы айтарлықтай рөлге ие болады. Мәселен, 2007 - 2010 жылдар аралығындағы кезеңде инфляция көп жағдайда инфляцияның инерциялық сипаты әсерінен көтерілді, яғни экономикалық агенттердің инфляциялық күтулері бүкіл кезең бойына барынша жоғары болды.

Жаһандандыру үдерісі, мемлекеттерді ықпалдастыру, әлемдік қаржылық және қор, тауар және шикізат нарықтарының жұмыс істеуі жекелеген елдердің экономикасына айтарлықтай әсер етуде. Осы эмпирикалық зерттеу көрсеткеніндей, қазіргі кезде сыртқы нарық факторларының ішкі үдерістерге ықпал ету факторларының әсері күшейді. Бұған қоса, инфляциялық үдерістерді қалыптастыру сондай-ақ бірқатар түбірлі ішкі проблемаларға және ең алдымен Қазақстан нарығындағы бәсекелестік деңгейінің жеткіліксіздігіне негізделген. Атап көрсетілген факторлар бірге де және жеке-жеке алғанда инфляция қарқындарының өсу қаупін тудырады, бұл инфля-

цияны тежеу үшін экономикада құрылымдық қайта құруды талап етеді.

Инфляцияны басқару, оны бірқалыпты шекте ұстап тұру үшін салдарлары бағдарланған әрі сараланған инфляцияға қарсы жүйелік саясат жүргізуге, оның мәнін, тетіктерін және осы тетіктерді іске қосатын факторларды зерделеу қажет. Өзінің сипатына, қарқындылығына, көрініс алуына қарай инфляциялық үдерістер әр түрлі болады. Бағаның өсуі экономикадағы терең үдерістердің болмай қоймайтын нәтижелері, жиынтық сұраныспен ұсыныстың, жинақтау мен тұтынудың арасындағы диспропорцияның өсуінің және т.б.

объективті салдары болып табылатындықтан, оларды белгілі бір саясаттың тікелей нәтижелері ретінде қарау мүмкін емес,

Осы проблеманы шешу Үкімет, жергілікті атқарушы органдар және Ұлттық Банк қабылдайтын іс-қимылдардың теңгерімділігі мен үйлесімділігі арқылы көрінеді.

Ұлттық Банк өз тарапынан Ақша-кредит саясатының негізгі бағыттарына сәйкес баға тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін барлық қажетті шараларды қабылдайтын болады.

Төңдеудің сапасын бағалау

Dependent Variable: D(CPI) Method: Least Squares Sample (adjusted): 2003Q1 2010Q4 Included observations: 32 after adjustments				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(CPI(-1))	0.610994	0.078029	7.830330	0.000000
D(FPI(-1))	0.089973	0.031842	2.825643	0.010800
DLOG(OIL(-3))	6.657152	1.879828	3.541363	0.002200
DLOG(WHEAT(-1))	2.681570	2.283483	1.174333	0.254800
DLOG(LEAD(-1))	7.889110	1.829998	4.310993	0.000400
DLOG(TRANSF_BDGT(-2))	8.296373	3.801948	2.182138	0.041900
D(EXRATE)	0.429205	0.066826	6.422741	0.000000
DLOG(ULC(-1))	12.119880	7.962407	1.522138	0.144400
C	0.319662	0.319270	1.001230	0.329300
AR(1)	-0.931862	0.193040	-4.827297	0.000100
AR(2)	-0.884249	0.194521	-4.545780	0.000200
AR(3)	-0.901141	0.192786	-4.674298	0.000200
AR(4)	-0.668324	0.181717	-3.677821	0.001600
R-squared	0.755417	Mean dependent var	3.716125	
Adjusted R-squared	0.600944	S.D. dependent var	2.822730	
S.E. of regression	1.783143	Akaike info criterion	4.285836	
Sum squared resid	60.412400	Schwarz criterion	4.881291	
Log likelihood	-55.573370	Hannan-Quinn criter.	4.483212	
F-statistic	4.890277	Durbin-Watson stat	2.457183	
Prob(F-statistic)	0.001100			
Inverted AR Roots	.26+.91i	.26-.91i	-.73-.47i	-.73+.47i

Гетероскедастылыққа ARCH тест

Heteroskedasticity Test: ARCH			
F-statistic	0.573501	Prob. F(1,30)	0.4548
Obs*R-squared	0.600259	Prob. Chi-Square(1)	0.4385
Scaled explained SS	6.858	Prob. Chi-Square(13)	0.909

Айнымалылардың корреляциялық матрицасы

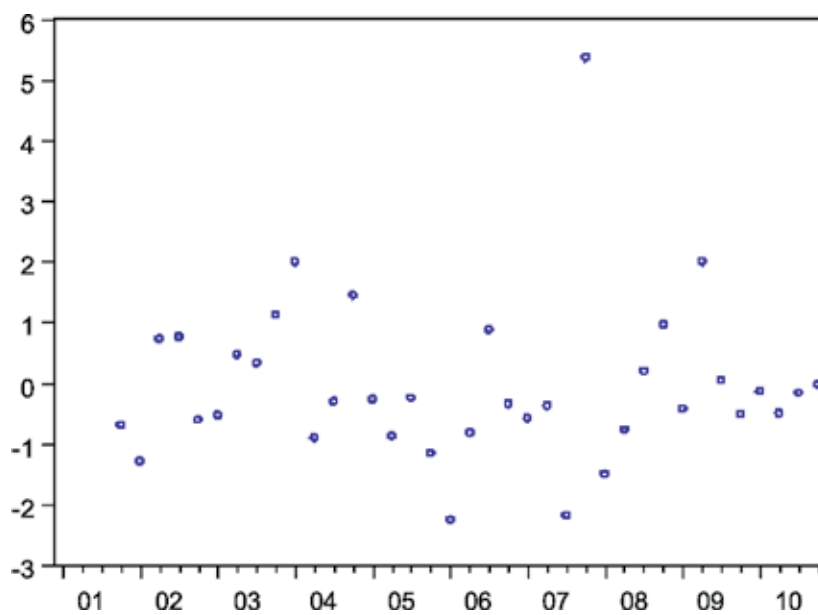
	D(CPI)	D(CPI (-1))	D(FPI (-1))	DLOG (OIL(-3))	DLOG (WHEAT(-1))	DLOG (LEAD(-1))	DLOG (TRANSF_ BDGT(-2))	D(EX- RATE)	DLOG (ULC(-1))
D(CPI)	1.000								
D(CPI(-1))	0.299	1.000							
D(FPI(-1))	0.380	0.181	1.000						
DLOG(OIL(-3))	0.124	0.104	-0.206	1.000					
DLOG (WHEAT(-1))	0.425	0.244	0.698	-0.120	1.000				
DLOG(LEAD(-1))	0.297	0.025	0.594	-0.317	0.385	1.000			
DLOG(TRANSF_ BDGT(-2))	0.049	-0.356	0.121	-0.253	0.090	0.034	1.000		
D(EXRATE)	0.024	-0.084	-0.536	0.058	-0.315	-0.573	-0.076	1.000	
DLOG(ULC(-1))	-0.032	-0.067	0.056	-0.424	0.022	-0.027	-0.061	0.045	1.000

Sample: 2003Q1 2010Q4
 Included observations: 32
 Q-statistic probabilities adjusted for 4 ARMA term(s)

Autocorrelation	Partial Correlation		AC	PAC	Q-Stat	Prob
		1	-0.231	-0.231	1.872	
		2	-0.069	-0.129	2.043	
		3	0.089	0.044	2.340	
		4	0.027	0.056	2.368	
		5	-0.053	-0.021	2.482	0.115
		6	0.181	0.177	3.848	0.146
		7	-0.207	-0.148	5.716	0.126
		8	-0.171	-0.253	7.044	0.134
		9	-0.012	-0.197	7.050	0.217
		10	-0.124	-0.250	7.813	0.252
		11	-0.043	-0.137	7.907	0.341
		12	0.136	0.094	8.915	0.349
		13	-0.112	0.058	9.632	0.381
		14	-0.228	-0.216	12.762	0.237
		15	0.172	-0.070	14.650	0.199
		16	0.067	-0.026	14.953	0.244

Теңдеудің қалдықтары

Қалдықтар

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ЖҮЙЕСІН НЫҒАЙТУ ЕЛДІҢ ҰЛТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІНІҢ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

*Д.Қ. Нұрпейісов, Қазақстан Республикасы
Ұлттық Банкінің Алматы қаласындағы өңірлік
қаржы орталығын дамыту
комитетінің Төрағасы, з.ғ.д., ЕХМВА*

Қысқаша резюме. Қаржы дағдарысынан басталған жаһандық экономикалық дағдарысқа көбінесе әлемдік экономиканың ерекшелігі мен жүйелік проблемалары себепші болды. Дәл осы ерекшелік нарықтардың дағдарысты бастапқы түрткісі – АҚШ ипотекалық секторы проблемаларының әсеріне соншалықты жедел жауап қатуына себеп болды. Қазіргі кезде әлемнің көптеген елдері, оның ішінде Қазақстан, қаржылық дағдарыстың салдарын еңсеру және елдің қаржылық қауіпсіздігін нығайту үшін бір қатар үкіметтік шаралар әзірледі. Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі стратегиялық даму жоспарында ұлттық экономиканың әлемдік немесе өңірлік дағдарыстардың жағымсыз салдарына тұрақтылығын елдің қаржылық жүйесін нығайту арқылы арттыруға назар аударылады.

Қазақстан Республикасының “Қазақстан Республика Экономиканың әртүрлі шағын жүйелері бар: өндірістік, әлеуметтік, инфрақұрылымдық және т.б. Ең маңызды шағын жүйелердің біріне онсыз кез келген экономика жұмыс істей алмайтын қаржылық шағын жүйе жатады.

Елдің қаржылық саласындағы негізгі ұлттық мүдделердің ішінен мыналарды атап көрсетуге болады:

- 1) нарықтық қатынастардың маңызды реттеушісі ретінде қаржы жүйесінің тиімділігін арттыру;
- 2) елдің әлеуметтік бағыттағы нарықтық шаруашылығының қаржы жүйесінің тиімді қалыптасуын және жұмыс істеуін қамтамасыз ететін бірыңғай теңдестірілген негізді, сондай-ақ оны қылмыстық үдерістердің және қол сұғулардың ықпалынан қорғайтын құқық қорғау тетігін құру.

Банктік жүйе: Ұлттық Банк, коммерциялық кредиттік ұйымдар (банктер мен банктік емес кредиттік ұйымдар) елдің қаржы жүйесінің, сондай-ақ ұлттық экономикалық қауіпсіздік жүйесінің маңызды саласы болып табылады. Олар нарықтық экономикада бірі бірімен әрі нақты экономикамен да өзара тығыз байланыста және өзара тәуелді жұмыс істейді. Банк саласының жұмыс істеуі сенімділігінің жеткіліксіз болуы елдің барлық қаржы жүйесінде және экономикасында айтарлықтай жөнсіздіктерге және деформацияларға әкелуі мүмкін.

Қауіпсіздік қажеттілігі – бұл жеке адамның да, түрлі адамдар бірлестіктерінің де негізін құрайтын қажеттілік. Нарықтық экономиканың қалыптасуы жағдайында елдің бүкіл экономикалық жүйесінің қауіпсіз болу проблемасы ең өзекті проблемалардың бірі болып табылады.

Экономиканы бұдан әрі реформалау қажеттілігі жағдайында қоғамның экономикалық өмірін реттеудің

басты тетігі ретінде сенімді ұлттық қаржылық жүйесін қалыптастыру маңыздырақ бола түсуде.

Мемлекеттің экономикалық қауіпсіздігіне қаржы жүйесінің жай-күйі, оның ұлттық экономиканың тұрақтылығы мен өсуін қамтамасыз ету қабілеті айтарлықтай әсер етеді.

Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі стратегиялық даму жоспарында еліміздің қаржылық жүйесін нығайту арқылы ұлттық экономиканың әлемдік және өңірлік дағдарыстардың жағымсыз салдарына тұрақтылығын арттыруға бағытталған шараларды жүзеге асыру қажеттілігіне ерекше назар аударылады.

Кез келген экономикалық жүйенің нарықтық қатынастар жағдайында болуының маңызды сипаттамаларының бірі оның жұмыс істеу тұрақсыздығы болып табылады. Сондықтан оның тиімді қызметін қамтамасыз ету үшін экономикалық қауіпсіздіктің барлық ықтимал қауіптерінің алдын алу және оларды бейтараптандыру үшін уақытылы шаралар қабылдау қажет. Экономикалық қауіпсіздіктің қауіптері шаруашылық жүргізуші субъектінің экономикалық мүдделерін іске асыруға кедергі жасайтын және сонымен оған, мөлшері белгілі уақыт аралығында объектінің экономикалық әлеуетінің төмендеу дәрежесін сипаттайтын біршама зиян келтіретін жағдайлардың және факторлардың жиынтығын білдіреді.

Қоғам өмірін жан-жақты және, ең алдымен, оның негізі – экономиканы қамтитын әлемдік шаруашылықтың жаһандануы жағдайында шаруашылық жүргізуші субъектілердің экономикалық қауіпсіздігі мәселелері ерекше өзекті бола түсті.

Қаржылық қауіпсіздік – экономикалық қауіпсіздіктің құрамдас бөлігі және ұлттық қауіпсіздік жүйесінің элементі болып табылады. Қаржылық қауіпсіздік қаржы саласының тәуелсіздігіне, тиімділігіне және критерийлер мен оның қаржының теңгерімділігін, активтердің жеткілікті өтімділігін және қажетті ақшалай, валюталық, алтын және т.б. резервтердің болуын сипаттайтын жай-күйінің көрсеткіштері жүйесі арқылы көрсетілетін бәсекелестік қабілетіне негізделген.

Қаржылық қауіпсіздіктің мәні жүйеаралық байланыстардың ажырамауында, әрбір шағын жүйенің басқа жүйелер үшін болуында және дамуында. Бұған экономикада және тиісінше қаржы қауіпсіздігіне құқықтық, ұйымдастыру, саяси және өзге шаралар жүйесі арқылы қолдау көрсететін тиісті мемлекеттік органдар көмектесуі және тиісінше қамтамасыз етуі тиіс.

Қаржылық қауіпсіздікті қамтамасыз ету – бұл мемлекеттің және бүкіл қоғамның жалпыұлттық идеяны жүзеге асыруға, ұлттық құндылықтар мен ұлттық мүдделерді қорғауға бағытталған қызметі. Осындай қызмет жеке тұлғаның құқықтары мен еркіндігін дамытуға және нығайтуға, қоғамның материалдық және рухани құндылықтарына, конституциялық құрылымға, елдің егемендігіне және аумақтық тұтастығына төнген қауіптердің алдын алуға және жоюға бағытталған. Бұл ретте қаржылық қауіпсіздікті қамтамасыз ету функциялары қорғаумен ғана шектелмейді. Мемлекеттің қаржылық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы қызметінің басты басымдылығы өз азаматтарының дамуы мен олардың өмірінің сапасын арттыру болып табылады.

Қазіргі кезде елдің қаржылық қауіпсіздігін қамтамасыз ету экономикалық реформаларды жүргізу кезінде мемлекеттің ұлттық мүдделерін сақтаған және бар қауіптерді ескерген жағдайда жүзеге асуы мүмкін.

Сондықтан қазіргі кезде бүкіл қаржы жүйесінің қаржылық қауіпсіздігін қамтамасыз ету Қазақстан үшін ең маңызды және стратегиялық міндеттердің бірі болып табылады.

Мемлекеттің қаржылық қауіпсіздігінің ішкі және сыртқы қауіптері болады.

Қаржылық қауіпсіздіктің ішкі қауіптері негізінен барабар емес қаржылық-экономикалық саясаттан, билік және басқару органдарының жансақтағынан, мемлекеттің қаржы жүйесін басқарудағы қателерден, теріс пайдаланулардан және өзге де ауытқулардан (түрлі экономикалық қылмыстар және т.б.) туындайды.

Қазіргі жағдайда елдің қаржылық қауіпсіздігінің сыртқы қауіптері ерекше рөл атқарады. Қаржылық қауіпсіздіктің *сыртқы қауіптерінің* пайда болуының негізгі себептерінің ішінен мыналарды атап көрсетуге болады:

1) экономикалық байланыстардың ықпалдасуы мен жаһандануы, әлемдік шаруашылықтың интернационалдануы үдерісінің қарқынды дамуы;

2) аса қозғалғыштығы шиеленіс жағдайын туындататын капиталдардың орасан зор массасының тұрақты өсуі;

3) қаржы құралдарының әр алуандылығы мен олардың жоғары дәрежелі серпінділігі;

4) әлемдік қаржыға тәуелді бола түскен мемлекеттердің ішкі және сыртқы саясаттарының өзара кірігуі;

5) ұлттық экономикалардың (атап айтқанда бюджет секторының), олардың қаржы жүйелерін өте әлсіз ететін шетелдік қысқа мерзімді алыпсатарлық капиталға шектен тыс тәуелді болуы;

6) әлемдік қаржы жүйесі тұрақсыздығының жаһандық ұлғаюы, қауіпті дағдарыстық үрдістердің пайда болуы, қазіргі заманғы қаржы институттарының (соның ішінде халықаралықтардың) оларды тиімді бақылай алмауы.

Отандық экономика, әлемдік экономикалық үрдістерге ықпалдаса отырып, АҚШ-тың ипотекалық секторындағы проблемалардан туындаған қаржы нарықтарындағы жаһандық өтімділік дағдарысының әсеріне ұшырады.

Қазақстан үшін әлемдік нарықтардағы ахуал көбірек маңызға ие болуда, себебі қазақстандық экономиканың жаһандық үрдістерге интеграциялану деңгейі өсуде. Бұл интеграция соңғы жылдары екі негізгі бағыт бойынша өрістеп отырғаны белгілі – шикізат экспорты (ең алдымен - мұнай) және қазақстандық компаниялар мен банктердің әлемдік қаржы нарықтарынан қарыз алуы. Өндіруші өнеркәсіп пен банк секторының экономикадағы рөлі аса жоғары болғандықтан әлемдік нарықтар жай-күйінің нашарлауы да елдің дамуына айтарлықтай әсер етеді. Мәселен, мұнай-газ өнеркәсібі ЖІӨ-нің 16% астамын құрайды және бұл әлемдік баға айтарлықтай құлдыраған кезде осы салада өнім шығару мен экспорттың құндық өлшемдері төмендейтінін білдіреді, мұның өзі өз кезегінде

тұтастай алғанда ЖІӨ-ге тікелей ықпал етеді. Ал банктерге келетін болсақ, АҚШ-та ипотекалық дағдарыс басталғаннан және әлемдік нарықта пайыздық ставка өскеннен кейін олар іс жүзінде қазақстандық экономиканы кредиттеуді тоқтатты.

Әлемдік экономиканың дамуы ұйымдасқан нарықты жүргізудің елеулі факторы болып табылады, алайда соңғы екі-үш онжылдық бойына басқа фактор – мөлшері триллиондаған доллармен саналатын осы нарықтарда алға шығып отырған халықаралық инвестициялық-алыпсатарлық капитал барған сайын басым бола түсуде. Соңғы жылдары, көп жағдайда негізсіз қарқынды көлемді түрлі инвестициялау институттары мен құралдарының ұйымдасқан нарықтардың барлық секторларында дамуы халықаралық капиталдардың ауқымды массасының осы нарықтардың активтеріне шоғырлауына алып келді. Тауар активтері – мұнайға, өнеркәсіптік металдарға, ауыл шаруашылығы өнімдеріне арналған фьючерстік келісімшарттар және т.б. алыпсатарлық инвестициялау құралдары болды. Сондықтан қазіргі кезде нарықтардың динамикасы үшін айтарлықтай көбірек маңызға нақты экономиканың факторлары – шикізатқа сұраныс пен ұсыныс, ОПЕК-тің іс-әрекеті немесе компаниялардың өндірістік қажеттіліктері емес, тауар активтеріне ақша салатын институционалдық инвесторлардың қаражатының көлемдері ие болды. Халықаралық инвесторлардың басқаруындағы бұл ақша «ауқымды өтімділік» деп те аталады, АҚШ инвестициялық банктерінің қаржылық дағдарысы және күйреуі салдарынан болған тапшылық барлық нарықтардағы құлдыраудың негізгі себебі болды.

Көптеген сарапшылар дағдарыс себебі ретінде борыштық нарықтың және әлемдік қаржы нарығындағы маңызды секторлардағы «көпіршіктерді» өршіткен туынды қаржы құралдары нарығының шамадан тыс көлемін атап көрсетуде. Осы проблема бойынша барынша түйінді әрі жан-жақты пікірін Жоғары экономика мектебінің профессоры ресейлік ғалым А. Смирнов былайша білдірді: Амалсыздан жеңілдетілген кредиттер нысанын қабылдаған «арзан» ақша – жаһандық нарыққа жат болуымен қатар қаржы активтеріне өнім бермейтін сұранысты ұлғайтудың және олардың құны өсуінің маңызды факторларының бірі болып табылады. Осыған ұқсас активтермен мәмілелер көлемінің ұлғаюы қаржы тұтқасының артуын (leverage) және тәуекел саудасының күрт өсуін болжайды, бұл өтімділік пен борыштар арасындағы тәуелділікті әлсірете отырып, борыштық «көпіршікті» кең ауқымда өршітеді. .

Әлемдік нарықтар қазақстандық экономикаға да және басқа да бағыттарға ықпал етеді.

Мәселен, қазақстандық компаниялардың экспорттық түсімдерін төмендету арқылы тауар нарықтарындағы бағаны төмендету теңгенің айырбастау бағамына қысымды күшейтеді; қор нарықтарындағы құлдырау бағалы қағаздарға қаражат салған инвестициялық институттардың, оның ішінде зейнетақы қорларының бағамдық шығын шегуіне алып келеді; әлемдік ақша нарығындағы ахуалдың нашарлауы пайыздық ставкалардың көтерілгенін және отандық банктер үшін несие ресурстарының қымбаттағанын

¹ А. Смирнов. Кредитный пузырь и перколяция финансового рынка. //Вопросы экономики, № 10, 2008, с. 4 - 31.

білдіреді. Осылайша, қазір қазақстандық экономика жаһандық нарықтар жүйесіне барынша тығыз ықпалдаса отырып, осы нарықтар конъюктурасына айтарлықтай тәуелдірек бола түсті және сондықтан да Қазақстанның даму болашағын бағалау және ағымдағы экономикалық саясатты түзету үшін оның жай-күйін тұрақты түрде қадағалап отыру қажеттігі туындайды.

Әлемдік қаржы дағдарысының салдарларын еңсеру үшін ҚР Үкіметі, ҚР Ұлттық Банкі және ҚР Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалау агенттігінің экономиканы және қаржы жүйесін тұрақтандыру жөніндегі 2009 – 2010 жылдарға арналған бірлескен іс-қимыл жоспарын қабылдауы үлкен рөл атқарды. Жоспарды қаржылық қамтамасыз ету үшін ҚР Ұлттық қорының 10 млрд. АҚШ долл. (1 200 млрд. теңге) көлеміндегі қаражаты пайдаланылды. Жоспарға қызметтің мынадай 5 бағыты кіреді:

- қаржы секторын тұрақтандыру – 4 млрд. АҚШ долл. (480 млрд. теңге);
 - тұрғын үй секторын дамыту – 3 млрд. АҚШ долл. (360 млрд. теңге);
 - шағын және орта бизнесті қолдау – 1 млрд. АҚШ долл. (120 млрд. теңге);
 - агроөнеркәсіп кешенін дамыту – 1 млрд. АҚШ долл. (120 млрд. теңге);
 - инфрақұрылымдық және серпінді жобаларды іске асыру – 1 млрд. АҚШ долл. (120 млрд. теңге).
- Қаржы секторын тұрақтандыру жөніндегі шараларға:
- 1) жүйені құрайтын 4 ЕДБ-нің дауыс беретін жай акцияларын 1 млрд. долл. аспайтын сомаға сатып алу, тағы 3 млрд. реттелген борыш нысанында және артықшылықты акцияларды сатып алу арқылы беріледі;
 - 2) стрестік активтер қорын капиталдандыру республикалық бюджет қаражатынан 122 млрд. теңгеге дейін жеткізіледі.
 - 3) Ұлттық Банктің банк секторының өтімділік деңгейіне қолдау көрсетуі жалғастырылды. Бұған қоса, қаржы секторын, оның ішінде жинақтаушы зейнетақы жүйесін мемлекеттік реттеу тетігі жетілдіріледі.

Жылжымайтын мүлік және қаржы секторы нарығының проблемаларын қаржыландыруға жинақтаушы зейнетақы қорларының және ҚР ҰҚ-ның қаражатын тарту есебінен қалыптастырылатын. «Самұрық-Қазына» ұлттық әл-ауқат қоры» АҚ (бұдан әрі - «Самұрық-Қазына») 5 млрд. АҚШ дол. сомасын жұмсайды, Зейнетақы активтерінің әлеуметтік маңыздылығын ескере отырып, оны барынша төмен деңгейдегі тәуекелдер жағдайында пайдаланған жөн.

ШОБ субъектілері мен агроөнеркәсіп кешеніне ЕДБ арқылы қаражат беру бағдарламасы жалғасады. Нәтижесінде, 4 млрд. долл. жуық сомаға (1 млрд. – ҚР ҰҚ қаражаты және бұған қоса «Самұрық-Қазына» 3 млрд. сыртқы нарықтардан тартуды жоспарлауда) ауқымды инфрақұрылымдық жобалар жүзеге асырылатын болады.

Әлемдік экономика және қаржы нарығы үшін 2009 жыл бетбұрыс жылы болды. Әлемдік қаржы-экономикалық дағдарыстың одан әрі тереңдеуі қаржы тұрақтылығын қолдау мақсатында үкіметтер мен нарық реттеушілер жүргізген ауқымды қаржылық

және реттеу шаралары нәтижесінде баяулады. Жалпы алғанда, әлемде бұл мақсаттарға 10 трлн. АҚШ долл. бөлінді. Қазақстанда дағдарысқа қарсы шаралар сомасы 14 млрд. АҚШ долл. асып кетті. Бұдан басқа, нормативтік актілерді қатаңдату әдісімен қаржы ұйымдарының қаржылық жай-күйін тұрақтандыруға ықпал ететін жүйелік тәуекелдерді азайту бойынша шаралар жүргізілді. Бұл ретте елдердің көпшілігіне тән дағдарысқа қарсы екі негізгі шараны бөліп көрсетуге болады: қаржы қарсыгенттеріне және экономиканың субъектілеріне өтімділік ұсыну (банктердің акционерлік капиталын арттыру, экономиканың салаларын тікелей кредиттеу, міндеттемелерді сатып алу, сұранысты ынталандыру арқылы және т.б.) және пайыздық ставкаларды төмендету. Қабылданған шаралар нәтижесінде қаржы нарықтары өсуді көрсетіп, әлемдік экономиканың және жеке алғанда ірі экономикалардың құлдырауының бәсеңдеуі байқалды.

Қазіргі уақытта, мемлекет қабылдаған шаралар нәтижесінде елдің қаржылық жай-күйі тұрақтандырылды.

Сонымен қатар экономиканың нақты секторын ынталандыру үшін қаржы ұйымдарына берілген ресурстар бастапқы кезде өнеркәсіпте тәуекелдердің болуы салдарынан төменгі іскерлік белсенділік жағдайларында дағдарыстың барынша тереңдеуіне әкелетін тиімді нәтижелер берген жоқ. Бұл мемлекеттен қаржы ресурстарын алған қаржы ұйымдарының көпшілігі бұл қаражатты кірістілігі жоғары доллар активтеріне, сондай-ақ орталық банктердегі резервтердің ұлғаюына қайта жіберуді жөн көрді. Бұдан басқа, 2008 жылдың аяғында және 2009 жылдың басында АҚШ доллары сенімді актив ретінде қаралды, осыған байланысты ол басқа әлемдік валюталарға қатынасы бойынша нығайды, бұл шикізат ресурстарына төменгі әлемдік сұраныспен қатар тауар нарықтарында (атап айтқанда, мұнай және металға) бағаның төмендеуіне әкелді.

Алтынвалюта резервтерін жеткілікті деңгейде ұстап тұру, сондай-ақ ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін қолдау мақсатында ҚР Ұлттық Банк теңгенің құнсыздануын (18%-ға) жүргізді.

ҚР Ұлттық Банкі банк жүйесіндегі өтімділікті ұлғайту үшін 2009 жылғы 3 наурыздан бастап ЕРТ нормативтерін (банктердің ішкі міндеттемелері бойынша 2%-дан 1,5%-ға дейін және банктердің сыртқы және өзге міндеттемелері бойынша 3%-дан 2,5%-ға дейін) төмендетті. Бұл банк жүйесіне 50 млрд. теңге мөлшерде өтімділік беруге мүмкіндік берді. ҚР ҰБ қайта қаржыландыру ставкасы төмендетуі қосымша ықпал етті. 2009 жылдан бастап қайта қаржыландыру ставкасы 10%-дан 7%-ға дейін 6 рет төмендеді.

Жаһандық қаржы-экономикалық дағдарыс жаппай жалпы әлемдік ауқымдағы және сол сияқты ұлттық деңгейдегі қаржылық қатынастардың қолданыстағы модельдерінің кемшіліктерін көрсетті. Әлсіз жақтары мемлекеттік реттеу құрылымында және қаржы институттарының өз қызметінде анықталды.

Қаржы институттарының проблемалары тәуекелдерді басқару жүйелерінің жетілмеуінде және қазіргі заманғы үрдістерге және қабылданатын тәуекелдер деңгейіне (тәуекелдердің дәрежесі бойынша, сол сияқты сапасы бойынша) сәйкес келмеуінде, корпоративтік басқару деңгейінің төмен болуында,

айқындылықтың жеткіліксіздігінде және соның салдарынан теріс үрдістерге сезімтал болып отырған бизнес-модельдердің тиімсіздігінде байқалды.

Қаржы секторының анықталған проблемаларын жою қажеттілігі, жіберілген қателерді түзету және тұрақты өртараптандырылған өсуді қамтамасыз ету дағдарыстан кейінгі кезеңнің айрықша белгілерінің бірі болып табылады. Егемен Қазақстанның қазіргі заманғы, тұрақты және бәсекеге қабілетті қаржы жүйесін құру жөніндегі жұмысты жалғастыру қажет.

2010 жылы Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен **Қазақстан Республикасының қаржы секторын дағдарыстан кейінгі кезеңде дамыту тұжырымдамасы** мақұлданды. Тұжырымдаманың негізгі мақсаты басқару мен реттеудің сапалы жаңа деңгейіне көшу бөлігінде қаржы секторын дағдарыстан кейінгі кезеңде төмендегілер арқылы дамыту болып табылады:

- 1) қаржы секторының тұрақтылығын арттыру;
- 2) ағымдағы қаржы-экономикалық дағдарыс барысында анықталған кемшіліктерге, тұрақсыздық факторларына және құбылыстарына жол бермеу бойынша жағдайлар жасау;
- 3) дағдарыстан кейінгі кезеңде макроэкономикалық шешімдерді іске асыру құралы ретінде инвестициялық белсенділікті ынталандыру;
- 4) инвесторлар тарапынан, сол сияқты қаржылық қызмет көрсетулерді тұтынушылар тарапынан елдің қаржы секторына сенімді нығайту.

Осы Тұжырымдама шеңберінде мемлекеттің ерте кезеңде жүйелік тәуекелдерді және олардың көріністерін анықтау, алдын алу және еңсеру қабілеттерін арттыру үшін қадағалау және реттеу жүйесін нығайту жөніндегі, қаржы ресурстарын жұмылдыру мәселелеріндегі мемлекеттің рөлін айқындау жөніндегі, қаржы ұйымдары жүзеге асыратын қызметтің айқындылығын қамтамасыз ету жөніндегі міндеттер іске асырылады.

Қазақстанның қаржы секторын дағдарыстан кейін дамытудың бірінші кезектегі міндеттері ел экономикасын дамытуды қаржыландырудың негізгі тетігі ретінде мемлекеттік-жеке әріптестік институтын пайдалану, сондай-ақ қаржы секторын реттеу мен қадағалаудың негізгі қағидаты ретінде контрциклдық қағидатты пайдалану болады.

Қазақстан Республикасының қаржы секторын дағдарыстан кейінгі кезеңде дамытудың тұрақтылығы мен тиімділігін арттыру мақсатында ҚР Президентінің Жарлығымен **Қазақстан Республикасының қаржылық тұрақтылығы және қаржы нарығын дамыту жөніндегі кеңес** Қазақстан Республикасының қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз ету және қаржы секторын тиімді дамыту мәселелері бойынша ведомствоаралық үйлестіруді жүзеге асыру үшін құрылды.

Кеңес Қазақстан Республикасының Президенті жанындағы консультативтік-кеңесші орган болып табылады.

Қазақстан Республикасының қаржы жүйесінің тұрақтылығына және жүйелік тәуекелдерді барынша азайтуға бағдарланған макропруденциалдық реттеуді іске асыруға жәрдемдесу және ұсыныстар тұжырымдау Кеңестің негізгі міндеттері болып табылады. Кеңес функцияларының қатарына мыналар:

1) тұрақты мониторинг деректерінің негізінде қаржылық тұрақтылық үшін жүйелік тәуекелдер бойынша ұсыныстары әзірлеу;

2) Қазақстан Республикасының қаржы жүйесін дамыту саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарын әзірлеудің және іске асырудың тәсілдерін әзірлеу;

3) жүйелік тәуекелдерді барынша азайту және қаржылық тұрақтылық қауіптерінің алдын алу мақсатында қаржы секторын реттеудің стратегиясы мен қағидаттарын қалыптастыру бойынша ұсыныстар әзірлеу;

4) қаржылық тұрақтылықты қолдауға бағытталған реттеуші және ынталандырушы шараларды қолдану жөніндегі ұсынымдарды дайындау кіреді.

Ұлттық Банк Кеңестің жұмыс органы болып табылады.

Нарықтық экономикасы бар көптеген елдерде орталық банктер атқарушы органдардан қызметтерінің тиімділігінің кепілі ретінде қарастырылатын белгілі бір тәуелсіздікке ие. Орталық банк мемлекеттік экономикалық саясаттың әзірлеушісі мен жолбасшысы ретінде қарастырылады әрі ол мемлекеттік басқарудың жалпы тетігіне енгізілген. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Қазақстан Республикасының орталық банкі болып табылады және Қазақстан Республикасы банк жүйесінің жоғары (бірінші) деңгейін білдіреді. Экономикалық саясат тәуелсіздігі басты ерекшелігі болып табылады.

Қазіргі кезде ҚР Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалау және АӨҚО қызметін реттеу агенттіктері олардың барлық өкілеттіктері мен функцияларының ҚР Ұлттық Банкіне берілуімен таратылды. Осылайша, ҚР Ұлттық Банкі отандық қаржы жүйесінің бірыңғай реттеушісі болып табылады.

Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалаудың қолданылып жүрген практикасы халықаралық стандарттарға сәйкес келеді. Интеграцияланған бірыңғай қадағалау қаржы нарығы мен қаржы ұйымдарын реттеуге және қадағалауға шоғырландырылған, қадағалаудың функционалдық немесе институционалдық схемалары болған кезде орын алатын мүдделер қақтығысы тәуекелін болдырмайтын қаржылық қадағалаудың барынша перспективалық схемасы болып табылады.

Қаржы ұйымдарының қызметін және қаржы нарықтарының жұмыс істеуін реттеу мен қадағалауды одан әрі жетілдіру реттеу мен қадағалаудың халықаралық стандарттарының өзгеруі ескеріле отырып, қаржы нарығының әрбір бөлігінің жұмыс істеу және даму ерекшеліктері есебінен жүзеге асырылатын болады.

Қазіргі уақытта неғұрлым толық, жан-жақты және тиімді реттеу қажеттілігін түсіну өсіп отыр. Тұтастай алғанда экономика үшін тәуекелдер туғызатын қызметтің барлық түрін қоса алғанда, реттеу саласын және ауқымын кеңейту, тәуекелдің реттеу ауқымы шегінен тыс шоғырлануын болдырмау мүмкіндігін зерттеу болжанып отыр. Бұл ретте реттеу ұйымдарға емес, қызметтің түрлеріне бағдарлануы тиіс.

Бүгінгі таңда ТМД елдерінің қаржы секторының алдында тұрған ең басты мәселелердің бірі ұлттық нарықтардың дамуына залалын тигізбейтін әлемдік экономикалық-қаржылық кеңістікпен ықпалдасу болып

табылады. Көбіне қаржы секторы ұшырауы мүмкін жаһандану факторы ең өзекті мәселе болып отыр. Ақпараттық технологиялардың заманауи деңгейде дамуы кезінде түрлі елдердің капитал нарықтарының кірігу деңгейі де өсе түспек. ТМД елдері де бұдан тыс қалмайды. Әр түрлі елдердің қаржы жүйелері дұрыс ықпалдасқан жағдайда аталған фактор ұлттық экономиканың қосымша өсу көзіне айналуы мүмкін.

Ықпалдасу үрдістері кеңестен кейінгі кеңістікте де байқалып отыр. Бұл ретте олардың ішінде ҚР, РФ мен Белоруссия арасындағы Кеден одағына құрудан болашағы бар. Кедендік одаққа қатысушы елдер арасында тауар нарықтарының ықпалдасуы үшін тиімді жағдайлардың туындайтыны сөзсіз. Алайда болашақта тауар айналымы көлемінің одан әрі өсуіне қызмет ету, сондай-ақ бірыңғай экономикалық кеңістік құру үшін еліміздің қаржы жүйелерінің ықпалдасуын дамыту қажет.

БЭК-ті құру ресурстарды, атап айтқанда, қатысушы елдер арасындағы капиталды қайта бөлу арналарын жеңілдетеді. Капитал қозғалысын ырықтандыру Қазақстан экономикасына капиталдың әкелінуіне мүмкіндік туғызатын болады.

ТМД елдерінің қаржы жүйелерінің барынша тығыз өзара әрекет ету бастамасы шаруашылық жүргізетін субъектілердің өзара әрекет ету деңгейіне байланысты екенін, одан әрі экономикалардың өзара кірігу үрдісі күшейе түсетінін нақты анықтап алу қажет. Сонымен қоса, БЭК елдерінің қаржы жүйелерінің ықпалдасуы бойынша болашақтағы іс-шаралар өзара әрекет етудің қалыптасқан салалары негізінде іске асырылуы мүмкін.

Сонымен бірге, БЭК елдерінің қаржы жүйелері ықпалдасуының белсенділігі ерте ден қою шараларының жүйелерін әзірлеуге және енгізуге, сондай-ақ қаржылық қызметтердің ортақ нарығының тұтастығын бұза алатын тәуекелдердің туындауын жоюға мүмкіндік беретін болады. Қазіргі әлемдік қаржылық-экономикалық дағдарыспен күрес мынадай құрылымды құру қажеттілігін дәлелдеп отыр.

БЭК шеңберінде қор нарықтары арқылы капиталдың кедергісіз қозғалысы:

1) экономиканың оң дамуына мүмкіндік беретін БЭК-ке қатысушы елдердің корпоративтік секторына қажетті инвестицияларды тартуға;

2) кәсіпорындар арасындағы қаржылық-шаруашылық байланыстардың тереңдеуіне мүмкіндік туғызатын қатысушы елдердің қор нарықтарына жергілікті компаниялардың шығуына;

3) осы бірлестіктің бағалы қағаздарымен жұмыс істеу кезінде БЭК-ке қатысушы елдердің арасынан инвесторлардың инфрақұрылымдық шығасыларын төмендетуге;

4) бағалы қағаздар нарығында электрондық аландардың белсенді дамуына және Интернет-технологияларды пайдалануға;

5) БЭК-тің қор нарықтарында инвестициялық операцияларды жүргізу кезінде инвесторларды қорғау деңгейін арттыруға;

6) БЭК-ке қатысушы елдердің қаржылық инфрақұрылымының деңгейін әлемдік стандарттарға дейін көтеруге мүмкіндік береді.

Қысқаша тұжырымдар. Қазақстан әлемдік қаржы дағдарысының салдарын ойдағыдай еңсерді. Отандық қаржы жүйесі нығайды. Қазақстанның макроэкономикалық статистикасы ҚР Үкіметі қабылдаған экономиканы ынталандыру және тұрақтандыру шараларының оң нәтижесінің белгілерін дәлелдейді. Дағдарысқа қарсы шараларды табысты іске асыру ҚР Үкіметінің кредиттік ұстанымдарын жақсарту жағына қайта қарауға әкелді. Мысалы, 2010 жылы Standard & Poor's Қазақстан Республикасының ұлттық және шетел валютасындағы міндеттемелері бойынша ұзақ мерзімді тәуелсіз кредиттік рейтингілерін – «BBB»-тен және «BBB»-ден тиісінше «BBB»-ге және «BBB+»-ке дейін көтерді.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ 2003-2010 ЖЫЛДАРДАҒЫ КЕЗЕҢДЕ АЙМАҚТЫҚ ДАМУЫН ҚЫСҚАША ТАЛДАУ

Керімхан Ж., Әбілқалықова К.С., Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Зерттеу және статистика департаментінің сарапшылары

Бізге аймақтар соңғы жылдары қалай дамыды, олардың елдің экономикасына үлестері (аймақтардың ЖІӨ-гі үлесі) қандай, олардың ішінде кім жалпы алғанда негізгі макроэкономикалық және әлеуметтік көрсеткіштер бойынша «көшбасшы» және керісінше, «аутсайдер» болып табылатындығына шолу жасау қызығушылық тудырады.

Бұл ретте облыс бойынша (өйткені мұндай деректер Қазақстан Республикасының Статистика агенттігінде қалыптастырылатындықтан) ғана емес, сондай-ақ елдің анағұрлым ірілендірілген аймақтары бойынша:

- Солтүстік (құрамына Ақмола, Қостанай, Павлодар, Солтүстік Қазақстан облыстары кіретін);
- Батыс (Ақтөбе, Атырау, Батыс Қазақстан, Маңғыстау облыстары);
- Шығыс (Шығыс Қазақстан облысы);

- Оңтүстік (Алматы, Жамбыл, Қызылорда, Оңтүстік Қазақстан облыстары);
- Орталық (Қарағанды облысы),
- сондай-ақ республикалық мәні бар Астана және Алматы қалаларының даму динамикасы мен деңгейін салыстырып қарау қызықты болды.

Талдау Қазақстан Республикасының Статистика агенттігінің деректері негізінде негізгі макроэкономикалық, әлеуметтік көрсеткіштер және қызмет түрлері бойынша жүргізілді. Бұл талдау бірінші рет жасалып отыр және біздің пікірімізше, аймақтық дамудың салыстырмалы деңгейдегі талдамалық ақпаратымен қамтамасыз ету мақсатында ірілендірілген аймақтардың негізгі көрсеткіштері, әсіресе әлеуметтік көрсеткіштер бойынша мониторингті тұрақты жүзеге асыру маңызды болып табылады.

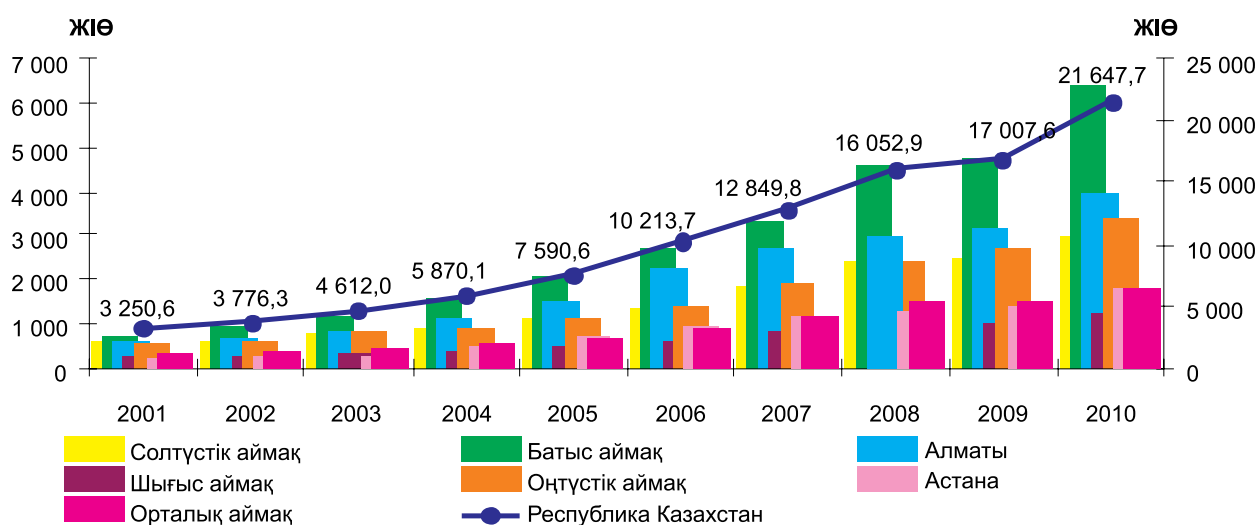
Сонымен, ірілендірілген аймақтар (бұдан әрі оларды аймақтар деп атайық) қалай дамыды және олардың ел экономикасының жалпы дамуына үлесінің салыстырмалы деңгейі мен динамикасы қандай?

Аймақтардың елдің жалпы ішкі өнімге (ЖІӨ) үлесін талдау анағұрлым жалпы және объективті көріністі береді.

Бүкіл қарастырылып отырған кезеңде (2003-2010жж.) елдің номиналды ЖІӨ-нің елеулі үлесін (1-сурет) Батыс аймақ және Алматы қаласы өндірсе, Шығыс аймақ болса ең аз үлесін өндірді.

1-сурет.

ЖІӨ және оның аймақтық құрамдас бөліктері, млрд. теңге

Аймақтардың ЖІӨ-ге үлесі 2010 жылы мынадай болып қалыптасты (азаю ретімен):

Батыс аймақ - 29,6%, Алматы - 18,2%, Оңтүстік аймақ - 15,7%, Солтүстік аймақ - 13,7%, Орталық аймақ - 8,5%, Астана - 8,3% және Шығыс аймақ - 5,9%.

Бұл ретте 2003 жылдан бастап ЖІӨ аймақтық құрылымының өзгеруі экономикасының үлкен қарқынмен өсуі есебінен Батыс аймақтың пайдасына өтті: 2003 жылы ЖІӨ аймақтық құрамдас бөліктері мынадай болды: Батыс - 24,7%, Алматы - 17,5%, Оңтүстік аймақ - 17,3%, Солтүстік - 17,0%, Орталық - 9,6%, Шығыс - 7,2% және Астана - 6,6%.

Жалпы аймақтық өнімнің (бұдан әрі - ЖАӨ) анағұрлым көп орташа жылдық өсімінің қарқыны

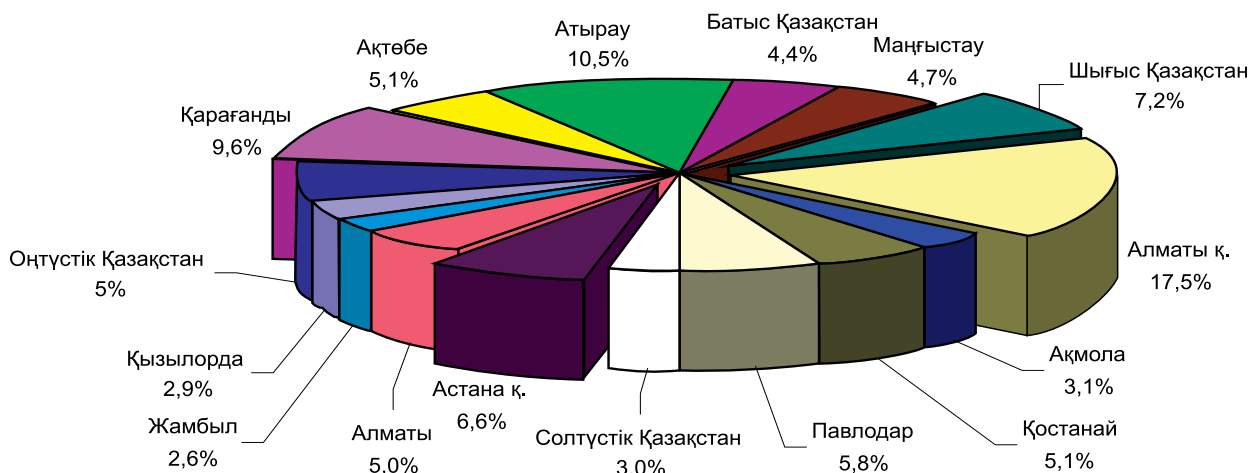
номиналды көрсетуде Астанада - 30,2%, Батыс аймақта - 27,5%, Алматы - 25,2%, Оңтүстік аймақта - 24,1%, Орталық аймақта - 22,6%, Солтүстік және Шығыс аймақта біршама төмен тиісінше - 21,8% және 20,4% болды.

Дағдарыстың ықпалынан 2009 жылы номиналды ЖАӨ өсімінде анағұрлым маңызды тежеу Солтүстік (2,8%) және Батыс (3,5%) аймақтарда байқалды.

2 және 3-суреттерде 2003 және 2010 жылдардағы облыстар, Астана мен Алматы бойынша номиналды ЖІӨ-нің құрылымы келтірілген, ол осы кезең ішінде әр облыстың экономикаға және ірілендірілген аймаққа өндірілген өнім және көрсетілген қызметтер бойынша үлесінің қалай өзгергендігін көрнекті түрде көрсетілген.

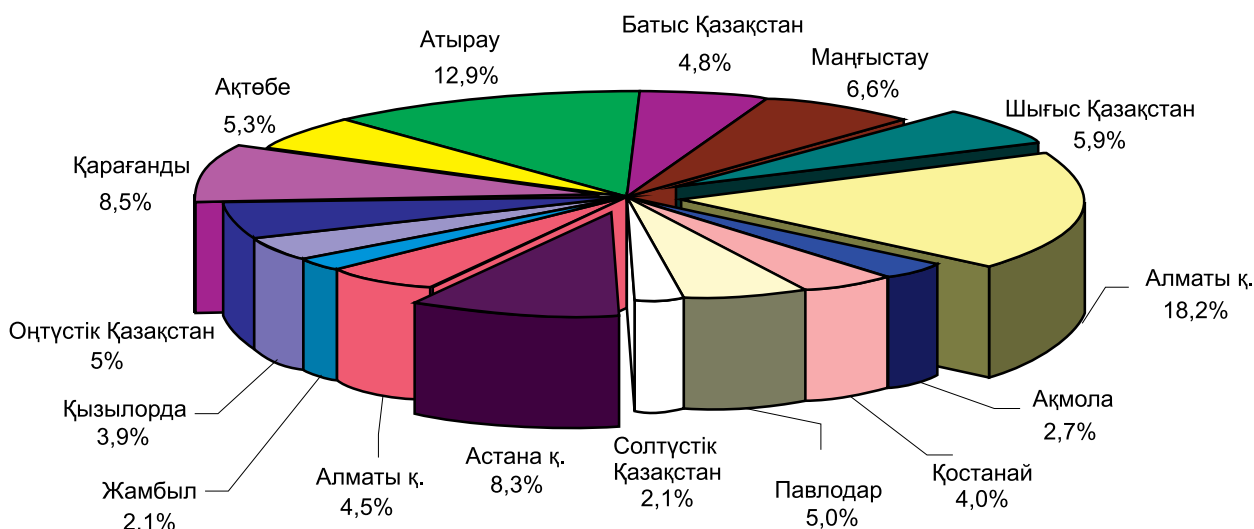
2 сурет.

Облыстардың 2003 жылғы номиналды ЖІӨ-ге үлесі, %

3 сурет.

Облыстардың 2010 жылғы номиналды ЖІӨ-ге үлесі, %

ЖІӨ-нің анағұрлым көп үлесі Алматы (18,2%), Атырау (12,9%), Қарағанды (8,5%) облыстарында және Астанада (8,3%) өндірілді. Жиынтықта бұл 4 аймақ елдің ЖІӨ-нің жартысына жуығын (47,9%) өндіреді. Ең аз үлес – Жамбыл (2,1%), Солтүстік Қазақстан (2,1%) және Ақмола (2,7%) облыстарына тиесілі.

Бұл ретте қарастырылып отырған кезеңде ЖІӨ-нің анағұрлым көп өсімі Атырау, Маңғыстау облыстарында және Астанада болды, бұл осы аймақтардың елдің ЖІӨ-гі үлесінің анағұрлым көп өсімін (тиісінше 2,4%; 1,9% және 1,7%) қамтамасыз етті.

ЖІӨ өсуінің ең аз қарқыны Шығыс Қазақстан, Қостанай және Солтүстік Қазақстан облыстарында байқалды, бұл осы аймақтардың елдің ЖІӨ-гі үлесінің төмендеуіне (тиісінше 1,3%; 1,1% және 0,9%) әкелді.

Облыс бойынша ЖІӨ-нің мұндай динамикасы ірілендірілген аймақтарға қалай әсер етті деген сұрақ туады?

Тұтастай алғанда, Батыс аймақтың **барлық облыстарында** номиналды ЖІӨ-ге үлестің (өндіруші салалардың өсуі есебінен, әсіресе, Атырау және Маңғыстау облыстарында) өсуі байқалды, ал Солтүстік аймақтың **барлық облыстарында** көрсеткіштің төмендеуі байқалады. Орталық және Шығыс аймақтардың ЖІӨ-ге үлесі төмендеді, Алматы және Астанада ұлғайды. Оңтүстік аймақта көрсеткіш тек Қызылорда облысында өсті, Жамбыл және Алматы облыстарында біршама төмендеді, ал Оңтүстік Қазақстан облыстарында өзгеріссіз қалды.

Аймақтар экономикасы дамуының деңгейін бағалау үшін төменде келтірілген кестеде көрсетілген жан басына шаққандағы ЖАӨ анағұрлым объективті көрсеткіш болып табылады:

ЖАӨ-нің жан басына шаққанда, мың теңге

	2003 жыл		2006 жыл		2009 жыл		2010 жыл	
	жан басы-на ЖАӨ	ЖАӨ-нің 2000 жылғы өсімінің қарқыны	жан басына ЖАӨ	ЖАӨ-нің 2003 жылғы өсімінің қарқыны	жан басы-на ЖАӨ	ЖАӨ-нің 2006 жылғы өсімінің қарқыны	жан басына ЖАӨ	ЖАӨ-нің 2007 жылғы өсімінің қарқыны
Солтүстік аймақ	253	74%	437	73%	825	89%	996	63%
Батыс аймақ	596	79%	1 359	128%	2 235	64%	2 824	76%
Шығыс аймақ	229	45%	431	88%	694	61%	909	61%
Оңтүстік аймақ	160	98%	304	90%	530	74%	657	58%
Орталық аймақ	334	53%	690	107%	1 124	63%	1 367	60%
Астана	597	82%	1 702	185%	2 075	22%	2 668	38%
Алматы	696	89%	1 793	158%	2 293	28%	2 786	36%
Ел бойынша	309	77%	667	116%	1 068	60%	1327	60%

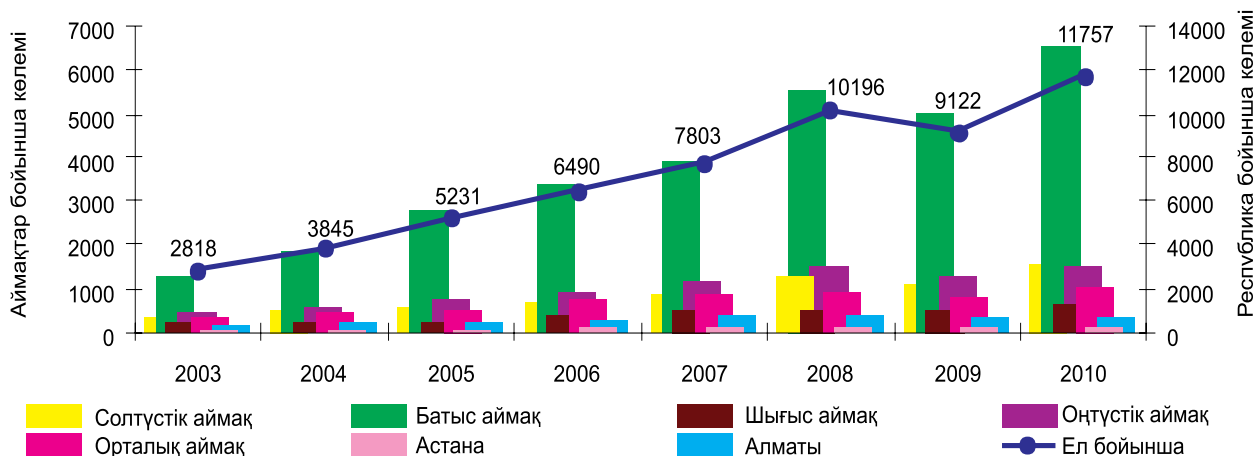
Жоғарыда көрсетілген ЖІӨ аймақтық құрылымын көрсететін аймақтардағы негізгі салалардың қалай дамығандығына көз салайық.

Өнеркәсіп. Ел өнеркәсібінің аймақтық құрылымында Батыс аймақтың үлесі анағұрлым көбірек: оның үлесі 2003 жылғы 45,5% -дан 2010 жылы

51,2%-ға дейін өсті (3-сурет), яғни елдің өнеркәсіп өнімінің жартысынан көбі осы аймақта өндіріледі. Басқа аймақтардың үлесі 2010 жылы: Оңтүстік аймақта – 14,3%, Солтүстік аймақта – 14,3%, Орталық аймақта – 9,7%, Шығыс аймақта – 5,9%, Алматы және Астанада – тиісінше 3,5% және 1,1%-ды құрады.

4-сурет.

Өнеркәсіп өндірісінің динамикасы, млрд. теңге

2003 жылғы кезеңнен бастап аймақтар бойынша өнеркәсіптің орташа жылдық өсу қарқыны номиналдық көрсетуде мынадай болды: анағұрлым көп өсім Алматы және Астанада байқалды – тиісінше 9,6% и 9,3%, Батыс аймақта – 8,4%, Солтүстік аймақта – 7,9%, Оңтүстік аймақта – 6,4%, анағұрлым аз өсім Шығыс аймақта – 3,5% байқалды.

Қаржы дағдарысының әсері 2008-2009 жылдарда өсуін жалғастырған Батыс аймақтың өнеркәсібіне және өнеркәсібі еспегенімен, бірақ төмендемеген Солтүстік аймаққа ең аз ықпал етті, осы кезде Қазақстанның барлық қалған аймақтарында осы кезеңде өнеркәсіп өндірісінің елеуліден маңызды құлдырауға дейінгі үдерісі байқалды, бұл ретте анағұрлым көп құлдырау 2008 жылы байқалды, Алматыда - 20,1% және Астанада - 15,6%.

Мұндай жағдай негізінен 2009-2010 жылдары 80%-дан асқан Батыс аймақтың өндіруші өнеркәсібіндегі

жоғары үлеске байланысты. 2003 жылғы кезеңнен бастап Солтүстік және Оңтүстік аймақтардағы тау-кен саласындағы өндіріс көлемі анағұрлым жоғары қарқынмен дамыды (өсудің орташа жылдық қарқыны тиісінше 125% және 118,8%).

Өңдеуші өнеркәсіпке келетін болсақ, оның аймақтық құрылымын анағұрлым тепе-тең құрам ерекшелейді: елдің өңдеуші өнеркәсібінің жалпы көлемінде аймақтардың үлесі 2010 жылы мынадай болды: Солтүстік аймақ – 23,6%, Орталық – 22,3%, Оңтүстік – 16,5%, Батыс– 15,2%, Шығыс – 12,1%, Алматы және Астана – тиісінше 8,2% және 2,3%. 2003 жылы өңдеуші өнеркәсіптің аймақтық құрылымы мынадай болды: Орталық – 26,4%, Оңтүстік аймақ – 21,5%, Солтүстік – 17,9%, Батыс– 11,2%, Алматы - 10,5%, Шығыс аймақ – 10,5% және Астана – 2,1%.

Қарастырылып отырған кезеңде өңдеуші салада анағұрлым көп даму Батыс және Оңтүстік аймақтарда

болды: осы аймақтардағы өңдеуші өнеркәсіптің нақты көлемі индексінің қарқыны тиісінше 123,2% және 112,1% болды.

Өнеркәсіп өнімін өндіруші **кәсіпорындардың бағасы** 2003 – 2008 жылдар аралығында өсудің бірте-бірте өсу үрдісін көрсетті: егер 2003 жылы бағаның өзгеруі өткен жылға қарағанда 9,3%-ды құраса, 2008 жылы көрсеткіш 36,8%-ды құрады. Бұл ретте бағаның неғұрлым көп өсуі Батыс (Ақтөбе облысы – 55,9%, Атырау – 47,2%, Батыс Қазақстан – 46,2% және Маңғыстау – 42,4%), Солтүстік (Қостанай облысы – 51,7%, Павлодар – 51,6%, Солтүстік Қазақстан – 25,4% және Ақмола – 20,2%) және Оңтүстік аймақтарда (Қызылорда облысы – 45,1%, Оңтүстік Қазақстан – 21,8%, Алматы – 20,2% және Жамбыл – 18,0%) болды. 2009 жылы, алғаш рет қарастырылып отырған кезеңде, тиісінше 5,1%, 3,7%, 15,2%, 5,6% және 4,1% өсуі байқалған Астана және

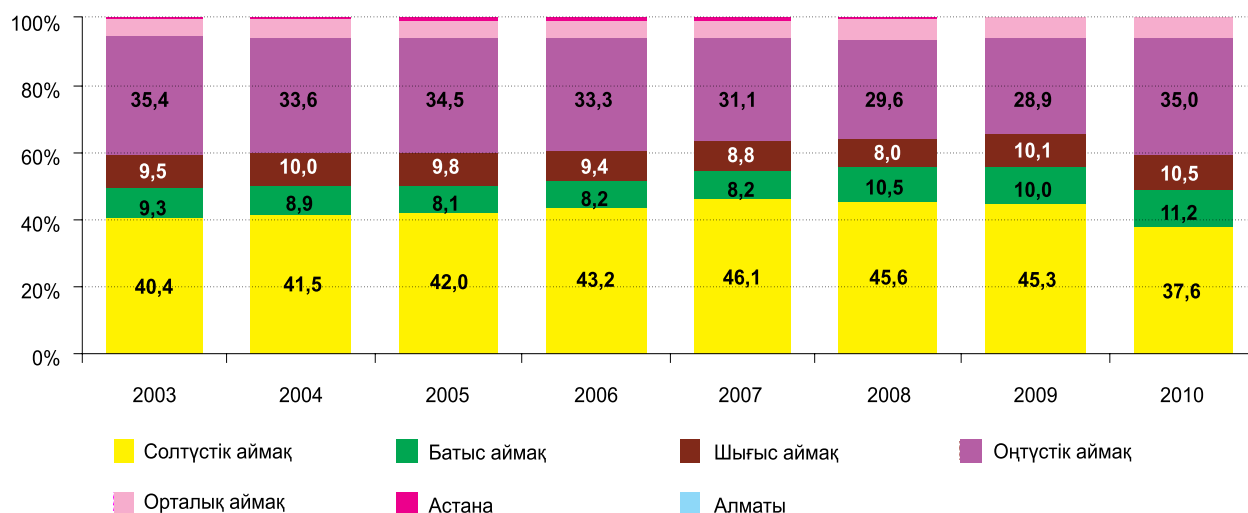
Алматы, Жамбыл, Ақмола және Солтүстік Қазақстан облыстарынан басқа, барлық аймақтарда ел өнеркәсібінде бағаның төмендеуі байқалды. Бағаның неғұрлым көп төмендеуі Батыс Қазақстан облысында болды – 49,3%. Алайда, 2010 жылы бағаның өсуі байқалатын деңгейде қалпына келді: жалпы алғанда өнеркәсіп бойынша 25,2%-ды құрады. Неғұрлым көп өсу Орталық аймақта (30,4%), ең аз өсу – Алматы (5,5%) және Астанада (1,0%) болды.

Ауыл шаруашылығы. Саланың жалпы өнімінің анағұрлым көп көлемі Солтүстік және Оңтүстік аймақтарда өндіріледі, олар бірігіп республика өнімінің 70%-ын астамын өндіреді (5-сурет).

Ауыл шаруашылығы жалпы өнімінің көлемі азаю ретімен: Солтүстік – 37,6%, Оңтүстік – 35%, Батыс – 11,2%, Шығыс – 10,5% және Орталық -5,7%, Астана және Алматы – тиісінше 0,1%-ды құрады.

5-сурет.

Ауыл шаруашылығының аймақтың құрылымының өзгеруі

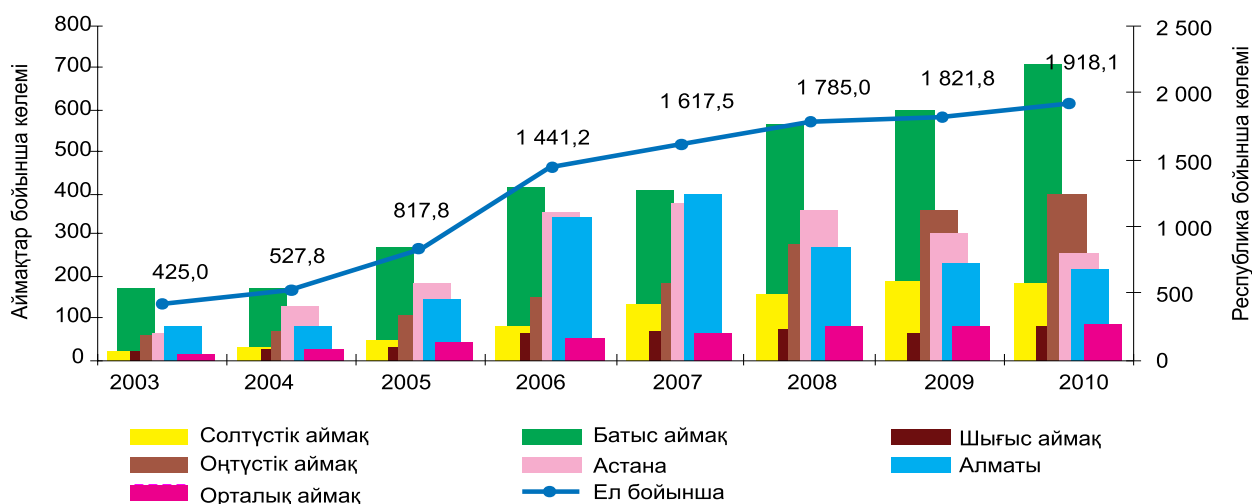
Ауыл шаруашылығында бағалар өнеркәсіптегі сияқты 2003 жылдан бастап (өткен жылға қатысты 6,3%) 2008 жыл аралығында (өткен жылға қатысты 39,4%) маңызды бірте-бірте өсу үрдісін көрсетті. 2008 жылы бағаның неғұрлым көп өсуі барлық ауыл шаруашылық аймақтарына байқалды: Солтүстік (Қостанай облысы – 50,2%, Ақмола – 49,5% және Солтүстік Қазақстан – 42,6%), Шығыс (37%) және Оңтүстік (Жамбыл облысы - 41%, Алматы - 37,1) .

2009 жылы бағаның өсуі күрт тоқтады, өткен жылға қарағанда бағаның өзгеруі 3,1%-ды құрады, ал 2010 жылы бірінші рет қарастырылып отырған кезеңде ауыл шаруашылығында тұтастай алғанда республика бойынша бағаның 6,7%-ға төмендеуі байқалды.

Солтүстік (Ақмола облыс – 19%, Солтүстік Қазақстан - 13,3%) және Оңтүстік (-4,9%) аймақтарда бағаның елеулі төмендеуі байқалды.

Құрылыс. Құрылыста төрт аймақ «көшбасшы» (6-сурет) болды: Батыс, Оңтүстік аймақтар, сондай-ақ Астана және Алматы қалалары. Олардың ел бойынша құрылыс жұмыстары жалпы көлеміндегі жиынтық үлесі тұрақты түрде жоғары (2003 жылы - 86,9% және 2010 жылы 81,9%), ал жиынтық үлес құрылымында Батыс аймақтың «басымдығы» елеулі (2003 жылы: Батыс - 40,2%, Алматы – 18,9%, Астана – 14,9, Оңтүстік – 12,9%; 2010 жылы: тиісінше 36,9%, 11,1%, 13,1%, және 20,8%) болды.

Орындалған құрылыс жұмыстары көлемінің динамикасы, млрд. теңге

Құрылыстағы бағаның өсуі жыл сайын (2003 жылы 3,5%-дан бастап), ал неғұрлым көп қарқынмен 2008 жылы (өткен жылға қатысты 8,1%) өсті, 2009 жылдан бастап бағаның өсуі тоқтады және 2010 жылы орташа 4,6%-ды құрады. Барлық аймақтарда осындай үрдіс байқалды. Бұл ретте 2010 жылы бағаның неғұрлым көп өсуі Астанада, Орталық және Оңтүстік аймақтарда (тиісінше 6,6%, 6,1% және 5,7%), ең азы - Алматыда (3,7%) байқалды. Тұтастай алғанда, аймақтардағы бағаның өсуін қалыпты деп сипаттауға болады.

Тұрғын үйлерді пайдалануға қосу көрсеткіші бойынша аймақтардың үлесі 2010 жылы былайша қалыптасты: неғұрлым көп көлем Батыс аймақта, Астанада және Оңтүстік аймақта (тиісінше 25,9%, 21,6% және 20,6%, 2003 жылы 22,8%, 12,4% және 37,6%,) болды, біршама төмен көлем - Алматыда және Солтүстік аймақта (тиісінше 16,5% және 8,4%, 2003 жылы 13,8% және 7%), және ең азы – Орталық және Оңтүстік аймақта (3,6% және 3,5%, 2003 жылы тиісінше 1,8% және 3,9%) болды.

Қызмет көрсету секторы. Республика бойынша көлік және байланыс бойынша қызмет көрсету жалпы көлемінде аймақтар бойынша көлік және байланыс бойынша көрсетілетін қызметтің неғұрлым көп көлемі 2010 жылы Алматы, Астана және Солтүстік аймаққа тиесілі – тиісінше 29,8%, 12,8% және 19,4%. 2003 жылы көлік пен байланыстағы аймақтық құрылым мынадай болды: Солтүстік аймақ – 22,3%, Батыс аймақ – 20,7%, Алматы – 17,9%, Оңтүстік аймақ – 16,6%, Астана – 9,4%, Орталық аймақ – 7,6% және Шығыс аймақ

– 5,6%. Бұл ретте қарастырылып отырған кезеңде көрсеткіштің тұрақты өсуі, тек Алматыда байқалды.

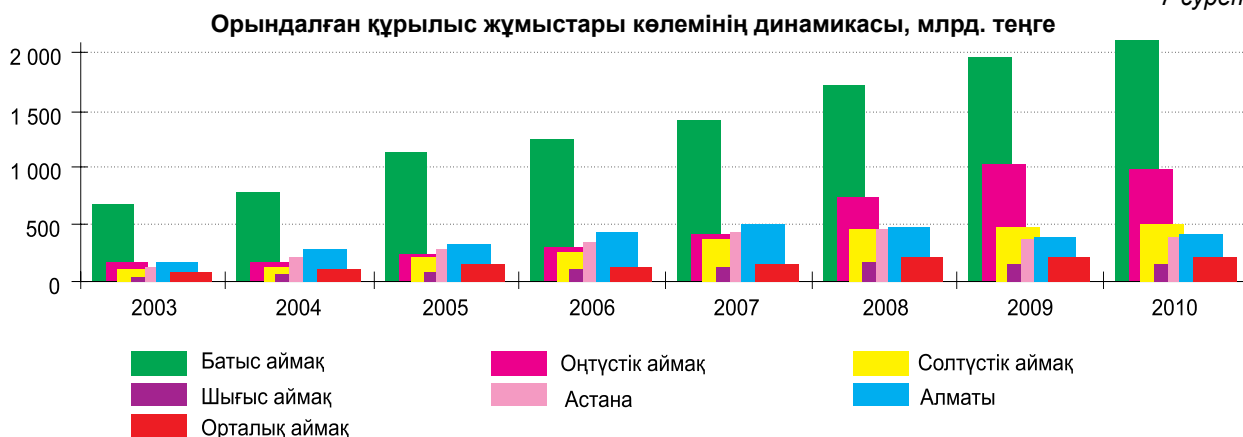
Республика бойынша тауар айналымының жалпы көлемінде қомақты үлес 2010 жылы Алматыға - 40,9% (2003 жылы 39,2%) тиесілі, Астана – 14,6% (2003 жылы 9,9%) және Солтүстік аймақ – 11,1% (2003 жылы 12,9%) бойынша көрсеткіш шамалы төмен. Елдің тауар айналымында ең аз үлес 2010 жылы Шығыс аймаққа – 6,3% (2003 жылы 7,3%) тиесілі. 2010 жылдың қорытындылары бойынша елдің ЖІӨ-нің құрылымында қызмет көрсету үлкен үлеске (52,8%) ие екендігін атап өткен жөн.

Негізгі капиталға инвестициялар. Негізгі капиталға инвестициялардың неғұрлым көп көлемі Батыс және Оңтүстік аймақтарда жүзеге асырылды (2010 жылы: тиісінше 2121,5 млрд. теңге және 980 млрд. теңге.), олардың деңгейі - Солтүстік аймақта, сондай-ақ Алматы және Астанада (тиісінше 492,2 млрд. теңге, 407,6 млрд. теңге және 391,3 млрд. теңге) елеулі төмен және Орталық және Оңтүстік аймақтарда (229,7 млрд. теңге, 150,9 млрд. теңге) барынша төмен болды.

Тиісінше, Батыс және Оңтүстік аймақтардың үлесі 2010 жылы ел бойынша негізгі капиталға инвестициялардың жалпы көлемінің 44,4%-ын және 20,5%-ын құрайды, яғни 64,9% – олардың жиынтық үлесі болып табылады.

7-сурет осы аймақтардың 2003 жылдан бастап 2010 жыл аралығындағы инвестицияларды жүзеге асыру динамикасындағы жоғары қарқындыларды көрнекі көрсетеді.

7-сурет.

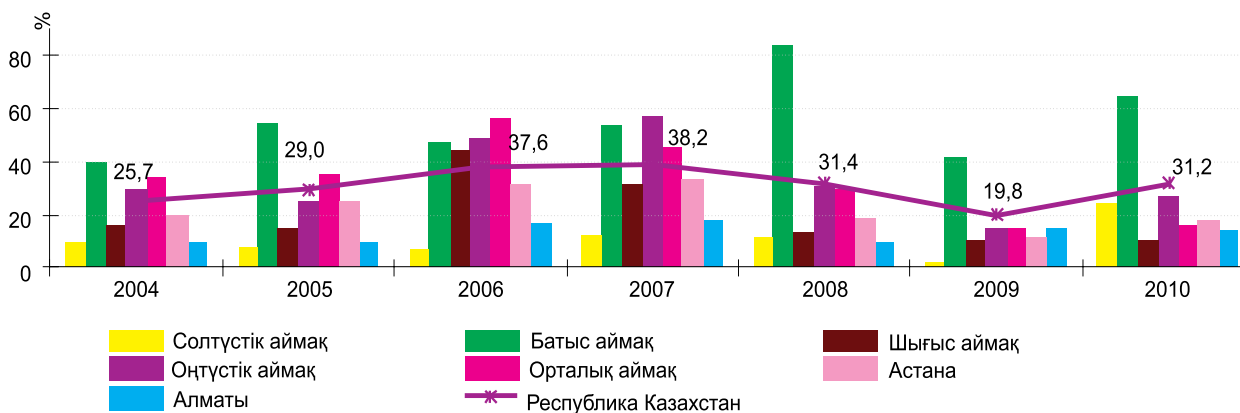
Негізгі капиталға шетел инвестицияларын көбіне Батыс және Оңтүстік аймақтар тарта білді: 2009 жылы тиісінше 292,2 млрд. теңге және 124,1 млрд. теңге көлемінде (2003 жылға қатысты бойынша тиісінше 32,7 млрд.теңге және 4,3 млрд.теңге) тартылды. Шетел инвестициялары өсуінің аз қарқыны Алматы және Оңтүстік аймақта (2003 жылы тиісінше 21,3% және 3,3%, 2010 жылы 6,3%) болды, ал қалған аймақтарда (Солтүстік, Орталық аймақтарда және Астанада) 2009 жылы инвестициялар көлемі 2003 қарағанда елеулі төмендеді.

Қаржы жағдайы. Қарастырылып отырған кезеңде экономика нақты секторының қаржы жағдайының тұрақты жақсару динамикасы болды (8-сурет): ел экономикасы бойынша өндірістің орташа рентабельдігі 2004 жылғы 25,7%-дан 2007 жылы 38,2%-ға дейін өсті.

2008 жылы қаржы дағдарының әсерінен өндіріс рентабельдігінің өсуі 31,4%-ға дейін, ал 2009 жылы – 19,8%-ға дейін баяулады, алайда 2010 жылы рентабельділік 31,2%-ға дейін біршама өсті (8-сурет).

8-сурет.

Өндірістің орташа рентабельдігінің динамикасы

Қарастырылып отырған кезеңде кірісі бар кәсіпорындардың үлесі біршама қысқарды. Мәселен, егер 2009 жылға дейін ел экономикасында кірісі бар кәсіпорындардың саны кәсіпорындардың 62-66% интервалында болса, ал залалды кәсіпорындар – 34-38% интервалында болды, 2009 жылы кіріс бар кәсіпорындардың үлесі 57,7%-ға дейін біршама төмендеді, тиісінше залалды кәсіпорындардың үлесі 42,3% болды.

Бұл төмендеу төмендегі аймақтық құрамдас бөліктердің ықпалы негізінде қалыптасты.

Ең жақсы жағдай Батыс, Оңтүстік және Орталық аймақтарда қалыптасты, мұнда өндірістің орташа рентабельділігі 2004-2010 жылдар аралығында тиісінше 54,8%, 33,4%, 32,9% болды. Батыс аймақтағы анағұрлым жоғары рентабельділік өндіруші саланың жоғары үлесімен, нақтырақ айтқанда, мұнай өндіру мен мұнай бағасының өсуіне байланысты.

Бұл көрсеткіш Астанада (22,6%), Оңтүстік аймақта (20,1%), Алматы (12,9%) және әсіресе, Солтүстік

аймақта (10,6%) біршама төмен болды.

Кәсіпорындар мониторингінің деректері тұтастай алғанда, аймақтардағы өндірістің орташа рентабельділігінің динамикасы ірі және орта кәсіпорындардың салыстырмалы түрде жоғары рентабельділігімен (20% астам) байланысты болғандығын көрсетіп отыр.

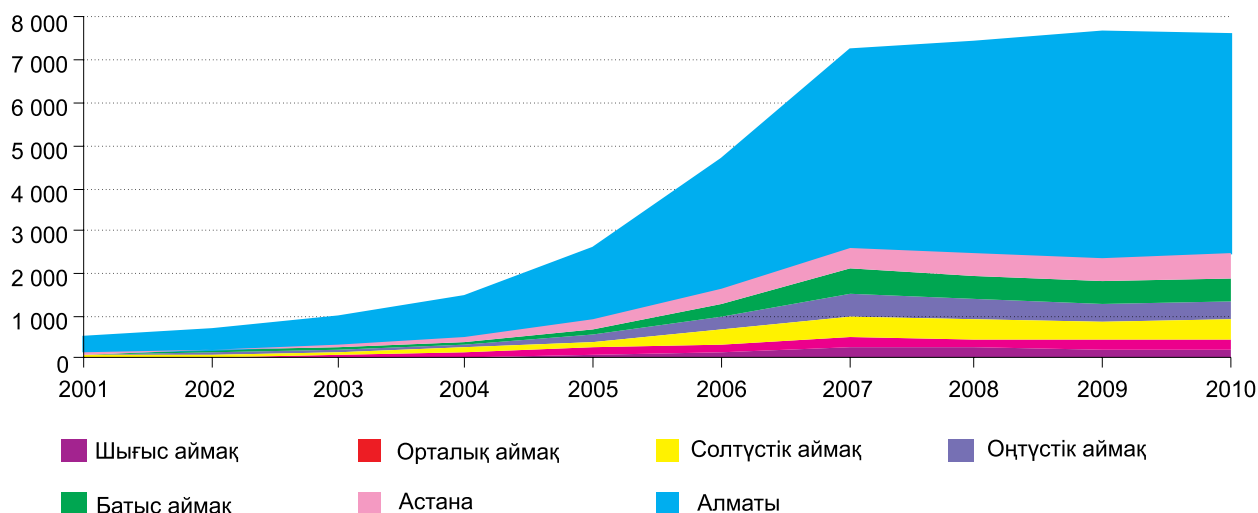
2009 жылы кәсіпорындардың қаржы жағдайы барлық аймақтарда біршама нашарлады: Батыс аймақта залалды кәсіпорындардың үлесі 36,2%-ды, қалған аймақтарда - 40%-дан астам болды.

Кредиттік белсенділік, банктерге салымдар.

Осы көрсеткіш бойынша анағұрлым көп саралау аймақтық дамуда байқалды. Неғұрлым көп кредиттік белсенділікті Алматы қаласының кәсіпорындары байқатты, мұнда банктер берген кредиттердің көлемі 2010 жылы 5 111 млрд. теңгеге жетті, бұл банктер берген кредиттердің жалпы көлемінің 67,3%-ын құрайды.

9-сурет.

Банктер берген кредиттердің динамикасы, млрд. теңге

Берілген кредиттер көлемінің азаю реті бойынша 2010 жылы басқа аймақтардың үлесі мынадай болды: Батыс - 6,7%, Оңтүстік - 5,9%, Солтүстік - 5,7%, Орталық -3,1% және Шығыс аймақтар - 3%.

Халыққа берілген **ипотекалық кредиттердің** неғұрлым көп көлемі ел бойынша жалпы көлемде оның үлесінің 2003 жылғы 47%-дан 2010 жылғы 36,8%-ға дейін азаюына қарамастан, Алматыға тиесілі. Астана, Батыс және Оңтүстік аймақтарда ипотекалық кредиттер анағұрлым аз берілген: 2010 жылы бұл аймақтардың үлесі тиісінше 15%, 14,8% және 12,5% болды, ал Оңтүстік және Орталық аймақтарда одан да аз болды - тиісінше 6,9% және 5,3%.

Екінші деңгейдегі банктерге заңды тұлғалардың салымы 2003 жылғы 349 млрд. теңгеден 2010

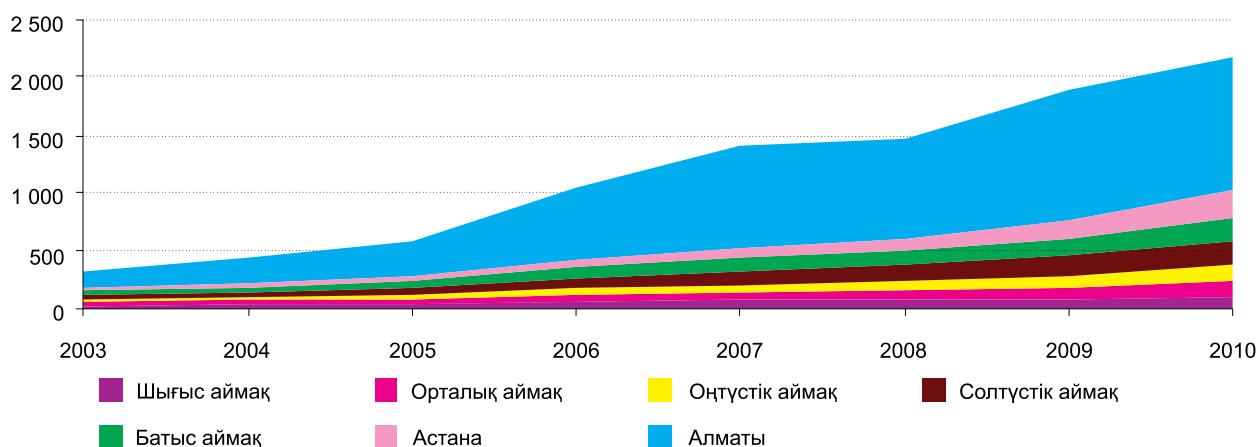
жылғы 3986 млрд. теңгеге дейін шамамен 11 есе өсті, оның көп бөлігі Алматы және Астанаға тиесілі - 2010 жылы 42% және 43% (2003 жылғы 57% және 21% салыстырғанда) болды.

Екінші деңгейдегі банктерге халықтың салымы тұтастай алғанда, ел бойынша елеулі: 2003 жылғы 330 млрд. теңгеден 2010 жылғы 2182 млрд. теңгеге дейін (яғни 7 есе) өсті.

Халық салымдарының анағұрлым көп үлесі Алматыға тиесілі - 2010 жылы 53,4%-ды (2003 жылы 47,4%) құрады. Басқа аймақтар бойынша көрсеткіш мынадай: Астана - 10,4%, Батыс - 9,6%, Солтүстік - 9,5%, Оңтүстік -6,3%, Орталық және Оңтүстік аймақтар - тиісінше 5,9% және 4,8%.

10-сурет.

Халықтың банктердегі салымдарының динамикасы, млрд. теңге

Енді, аймақтардың елдегі инфляцияға «салымы» қандай екендігін қарастырайық.

2003 жылдан бастап 2007 жыл аралығында Қазақстанның барлық аймақтары бойынша бағаның өсу динамикасы байқалды.

2003 жылы елдегі инфляция деңгейі салыстырмалы түрде жоғары емес - 6,8%, ал оның аз ғана мәні

Ақмола облысында (8,7%), Жамбыл (8,6%) және Алматыда (8,5%) байқалды.

Әлемдік қаржы дағдарысының әсерінен 2007 жылы республика бойынша инфляция деңгейі күрт өсті (18,8% дейін), бұл ретте инфляцияның ең жоғары деңгейі Алматыда (27,1%), ал ең төмені - Орталық аймақта (14,2%) болды. 2008-2010 жылдары көрсеткіш

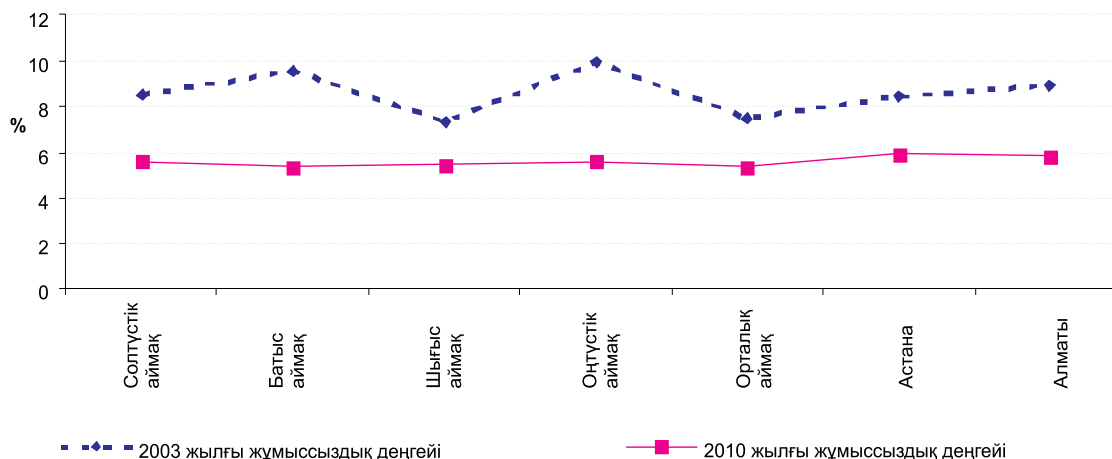
біршама төмендеді. 2010 жылы республика бойынша инфляция деңгейі 7,8%-ды құрады, ал оның ең жоғары деңгейі Астанада – 8,2%, ең төмені Орталық Қазақстанда – 6,9% байқалды.

Ең соңында аймақтарды негізгі әлеуметтік көрсеткіштердің деңгейі мен динамикасы бой-

ынша салыстырып көруге тырысайық. 2003-2010 жылдардағы кезеңде тұтастай алғанда ел бойынша жұмыссыздық деңгейінің тұрақты төмендеу динамикасы қалыптасты (2003 жылғы 8,8%-дан 2010 жылғы 5,5%-ға дейін).

11-сурет.

2003 және 2010 жылдардағы жұмыссыздық деңгейінің динамикасы

2003 жылы ең жоғары жұмыссыздық деңгейі Оңтүстік және Батыс аймақтарда – 9,9% және 9,6%, ең төмені Шығыс аймақта – 7,3% байқалды.

2010 жылы аймақтар бойынша жұмыссыздық деңгейі бір мезетте: Астанадағы 5,9%-дан Орталық аймақтағы 5,3%-ға дейін төмендеді және теңелді (11-сурет).

Қарастырылып отырған кезеңдегі орташа айлық номиналды жалақы тұтастай алғанда ел бойынша (2003 жылғы 23,1 мың теңгеден 2010 жылғы 77,6 теңгеге дейін) және аймақтар бойынша тұрақты өсті.

Көрсеткіштің неғұрлым көп үлесі Батыс аймақта, сондай-ақ Алматы мен Астанада байқалды: 2003 жылы тиісінше 27,5 мың теңге, 23,4 мың теңге, 22,7 мың теңге және 2010 жылы 107,8 мың теңге, 106,6 мың теңге және 110,8 мың теңге. Көрсеткіштің ең төменгі деңгейі Солтүстік аймақ тиесілі: 2003 жылы 13,1 мың теңге және 2010 жылы 57,1 мың теңге.

Қарастырылып отырған кезеңде тұтастай алғанда ел бойынша және аймақтар бойынша халықтың кедейшілік көрсеткіші анағұрлым маңызды жақсарды.

Ең төменгі күн көріс деңгейінен төмен шамадағы тұтынуға жұмсалған кірістері бар халықтың үлесі 2003 жылғы 37,5%-дан 2010 жылғы 6,5%-ға дейін елеулі төмендеді. Аймақ бойынша ең төменгі көрсеткіш Шығыс, Батыс және Оңтүстік аймақтарға тиесілі – 2010 жылы тиісінше 8,4%, 7,6% және 7,5%-ды (2003 жылы тиісінше 31,9%, 38,3% және 51%) құрады (аймақтың халқына қатысы бойынша).

Азық-түлік қоржынының құнынан төмен тұтынуға жұмсалған кірістері бар халықтың үлесі 2003 жылғы 9,1%-дан 2010 жылғы 0,4%-ға дейін төмендеді. Ең жоғары (яғни нашар) көрсеткіш 2010 жылы Оңтүстік және Батыс аймақтарда қалыптасты: 0,5% (2003 жылы – тиісінше 9,3% және 9,2%), ең төмен Алматыда – 0,1% (2003 жылы - 1,0%) қалыптасты.

Жоғарыда келтірілген 2003-2010 жылдардағы кезеңде елдің ірілендірілген аймақтары бойынша негізгі көрсеткіштің өзгеру деңгейі мен динамикасын талдауды және қорытындылауды ескере отырып Батыс аймақ және Алматы қаласы басқа аймақтарға қарағанда даму бойынша елеулі алда келе жатыр деп қорытындылауға болады, өйткені бұл аймақтар төмендегі көрсеткіштер бойынша өзгерудің анағұрлым ең жақсы деңгейлері мен динамикасын көрсетіп отыр:

- елдің номиналды ЖІӨ-нің, жан басына шаққандағы ЖАӨ-ның анағұрлым көп үлесі және ЖАӨ өсімінің жоғары орташа жылдық қарқыны;

- елдің өнеркәсіптік өнімінің жартысынан көбі Батыс аймақта өндіріледі, ал қызмет көрсету секторының неғұрлым көп үлесі Алматыға тиесілі;

- негізгі капиталға инвестициялардың анағұрлым көп көлемі (шетелдік инвестициялардың анағұрлым көп үлесі Батыс аймақта);

- республика бойынша орындалған құрылыс жұмыстарының анағұрлым көп көрсеткіші;

- экономиканың нақты секторындағы анағұрлым жақсы қаржы жағдайы;

- орташа айлық номиналды жалақының жоғары деңгейі;

- жеке және заңды тұлғалардың ЕДБ салымдары бойынша анағұрлым жақсы көрсеткіш.

Бұл ретте алға қарай даму, әсіресе Батыс аймақтың, өсіп келе жатыр: Батыс аймақтың барлық облыстарында номиналды ЖІӨ-гі үлес өсті, ал Солтүстік аймақтың барлық облыстарында - төмендеді.

Үш ірі аймақтың - Атырау облысының, Алматы және Астананың 2010 жылы ЖІӨ-нің жиынтық үлесі өсті, ал ЖІӨ-і төмен деңгейі бар аймақтардың (Жамбыл, Солтүстік Қазақстан және Ақмола облыстары) үлесі одан әрі төмендеді.

БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНДА ТӨЛЕМ КАРТОЧКАЛАРЫ НАРЫҒЫНЫҢ ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

*Дан Е.И., Қазақстан Республикасының
Ұлттық Банкі Батыс Қазақстан филиалының
қолма-қол ақшамен жұмыс және кассалық
операциялар бөлімі бастығының орынбасары*

Қазақстанда төлем карточкаларының нарығы тез қарқынмен және тиімді бағытта даму үстінде. Сондай-ақ оларды пайдаланушылар саны да жыл сайын өсе түсуде. Себебі төлем карточкаларын пайдалана отырып, сауда және тамақтану, басқа да қызмет көрсету орындарында сатып алған тауарлар мен қызметтер үшін есеп айырысуға, сондай-ақ коммуналдық қызметтерді, байланыс қызметін, салықтар мен несиелерді төлеуге, бір карточкадан екінші карточкаға ақша аударуға, Ғаламтор жүйесі немесе телефон арқылы тауарлар мен қызметтерге тапсырыс жасауға болады.

Қазіргі кезде қазақстандық банктер шығарған және таратқан карточкалар саны 303,5 мыңға жетіп, ал оларды ұстаушылар саны 285,9 мың адамды құрап отыр. Сөйтіп 2010 жылдың тиісті кезеңімен салыстырғанда бұл көрсеткіштер тиісінше 8,5 және 7,6 пайызға өсті.

Неғұрлым кең тараған төлем карточкалары халықаралық жүйелердің карточкалары болып табылады. Атап айтқанда, VISA International, MasterCard Worldwide, American Express International, China Union Pay және Diners Club International, олардың үлес салмағы Қазақстанда 97,9 % құрайды. Халықаралық төлем карточкаларын тек Қазақстан аумағында ғана емес, сондай-ақ шетелде де пайдалануға болады. Көптеген отандастарымыз өздерінің шетелдегі сапары кезінде банк карточкаларын, тауарлар мен қызметтер үшін төлеуге, банкоматтардан ақша алуға, авиабилеттер мен қонақ үйді брондауға белсенді пайдаланады.

Нарықтың даму дәрежесі төлем карточкаларына қызмет көрсету желісінің дамуына тікелей байланысты. Бүгінгі күні Батыс Қазақстан облысы тұрғындары төлем карточкалары арқылы есеп айырысу кезінде 303 банкоматты, 866 POS-терминалды және 16 импринтерді пайдалана алады. Қазіргі кезде 336 сауда кәсіпорны есеп айырысуды төлем карточкалары арқылы жүргізеді.

Пластикалық карталар арқылы төлем жасау желісінің кеңеюі олар арқылы жасалатын операциялар көлемінің едәуір ұлғаюына ықпал етті. Мәселен, 2011 жылғы 1 маусымдағы ахуал бойынша облысымызда қазақстандық банктердің төлем карточкаларын пайдалана отырып, 1 618,4 млн. теңгеге 80,8 мың қолма-қол жасалмайтын есеп айырысу транзакциясы жасалды. Бұл ретте қолма-қол ақша алу бойынша операциялар саны 396,8 мыңға жетіп, 9 774,9 млн. теңге сомасындағы транзакцияны құрады. Басқаша айтқанда, төлем карточкаларын бұрынғыша қолма-қол ақшаны алу үшін жаппай пайдалану үрдісі сақталуда.

Мәселенің мәні де төлем карточкаларының негізінен қолма-қол ақша алуға, атап айтқанда, жалақы және стипендия алу құралы ретінде пайдала-

нылуы болып отыр. Сонымен қатар, карточка бойынша төлемдерді аз ғана сауда кәсіпорындары жүзеге асырады, олардың көбі тұрмыс техникасын сататын немесе ауқатты клиенттерге бағышталған дүкендер. Пластикалық карталар арқылы төлемдерді қабылдау желісінің болмауы оларды пайдалану мүмкіндіктеріне кедергі жасайды және олардың халық арасындағы тартымдылығын азайтады.

Қолма қол жасалмайтын есеп айырысу жүйесін дамыту, пластикалық карталардың қолданылу аясын кеңейту мақсатында екінші деңгейдегі банктер дисконттық бағдарламалар, сондай-ақ халықаралық жүйелермен бірлесе отырып, төлем карточкаларын ұстаушылар арасында ұтыстар мен акциялар өткізуде. Бұл туралы және төлем карточкаларын ұстаушыларға ұсынылатын басқа да қызмет түрлері туралы ақпаратты екінші деңгейдегі банктер сайттарынан оқуға болады. Сонымен қатар банктер ұсынылатын қызметтер аясын кеңейте түсуде.

Батыс Қазақстан облысында қолма қол жасалмайтын есеп айырысу жүйесін дамыту жөніндегі іс-шаралардың жоспарына сәйкес қолма қол ақшасыз төлем жасауды ендіру, тауарлар мен қызметтерге төлеу кезінде төлем карточкаларын қабылдау жүйесін кеңейту жұмыстары жалғасуда. Бұл бағытта ҚР Ұлттық банкі Батыс Қазақстан филиалының Кәсіпкерлік және өнеркәсіп басқармасымен, Салық департаментімен, Экономикалық және жемқорлық қылмыспен күрес департаментімен бірлесе жұмыс жүргізуінің зор маңызы бар екенін атап өткен жөн.

Облыс әкімінің ресми сайтында ашылған «Ұлттық банк хабарлайды» айдарында төлем карточкалары бойынша статистика ай сайын жаңартылып отырылады. Сондай-ақ аталған сайтта банкоматтарды және POS-терминалды пайдалану ережесі, төлем карточкаларын есеп айырысуға қабылдайтын сауда-қызмет көрсету ұйымдарының тізімі орналастырылған. Бұқаралық ақпарат құралдарында тауарлар мен қызметтер үшін төлем карталарының көмегімен қолма қол ақшасыз есеп айырысу желісін кеңейту туралы ақпарат жарияланып тұрады. Халықтың төлем карточкаларының мүмкіндіктерін толық пайдаланбауына қатысты проблемаларды шешу мақсатында екінші деңгейдегі банктер филиалдарынан ұсыныстар жиналып, Кәсіпкерлік және өнеркәсіп басқармасына жіберілді. Бұл мәселе тамыз айында БҚО әкімдігі жанындағы Қолма қол жасалмайтын есеп айырысуды енгізу жөніндегі жұмысшы тобының мәжілісінде талқыланатын болады.

Соңғы уақытта Қазақстанның банктік қызмет көрсету нарығы елеулі өзгерістерге ұшырауда. Бұл тұрғыда отандық төлем карточкалары нарығының серпінді дамуын ерекше атап көрсетуге болады. Қазақстан нарығында карточкалардың көптеген түрлерін кездестіруге болады. Банктер клиенттерді неғұрлым көптеп тарту үшін өзара белсенді бәсекелестік жүргізуде. Бәсекелестік күрес нәтижесінде ұсынылатын қызметтер сапасы да арта түседі. Бұл жағдай Қазақстандағы төлем карточкалары нарығының экстенсивті деңгейден интензивті даму жолына бет бұрғанын айқын дәлелдейді. Бұл, өз кезегінде тұтас экономиканың дамуы үшін серпінді себеп болатыны сөзсіз.

ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫНЫҢ ЭЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫ

*Араева Е.М., Қазақстан Республикасы
Ұлттық Банкі Қарағанды филиалының
экономикалық талдау және статистика
бөлімінің бас маман-экономисі.*

Қарағанды облысы экономикасының даму шарттары мен факторлары соңғы уақытта еліміздің жеделдетілген индустриалды – инновациялық дамуының Мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асыру шараларының тиімділігін көрсетеді.

Облыс металлургия және құрылыс индустриясының шикізатының ірі қорына иелік етеді. Облыста минералды-шикізат ресурстарының ірі барлау және өндіру орындарының болуы, шикізат түрлерінің сан түрлі болуы, жанармайдың болуы, сумен және электр энергиясымен қамтамасыз ету көздерінің болуы арқасында қара, түсті металлургия, көмір өндірісі, энергетика, химиялық және тамақ өндірісі, құрылыс индустриясы сияқты салалар дамыды.

Облыс республиканың индустриалды орталығы болып қалуда, оның үлесіне жалпы республикалық өнеркәсіп өндірісінің 10,0% тиесілі (темір және мыс прокаты, кальций карбиді, дайын түрдегі рафинадталған мыс, аффинирленген күміс, мыс кенін өндіру және т.б.).

Қарағанды облысының Статистика департаментінің деректері бойынша облыстың өндірістік кәсіпорындары 2011 жылғы қаңтар-маусым айларында 655,3 млрд. теңгенің өнімдерін өндірген, өндірістік өнімдердің жеке көлемінің индексі 2010 жылмен салыстырғанда 106,0% құраған. Өңдеу өнеркәсібінің салалық бөлігінде өнеркәсіп өндірісі 81,0%, кен өндіру – 9,0%.

Өңдеу өндірісінде ағымдағы жылдың бірінші жарты жылында 529,8 млрд. теңгенің өнімдері өндірілген (индекс 109,3% құрайды), өңдеу өнеркәсібі өндірісінің жалпы көлемінің негізін (83,4%) металлургиялық өндіріс алады (индекс-100,9%).

Кен өндіру өнеркәсібінде 2011 жылғы қаңтар-маусым айларында барлығы 57,1 млрд. теңгенің өнімі өндірілген (индексі-99,2%). Бұл сала бойынша орындалмау кен өндірудің және марганец қоспасын өндірудің төмендеуі есебінен болды. Нақтысында марганец кені 1413,8 мың тонна өндірілген (индексі 98,8% құрады), тиісінше, марганец қоспасы 478,2 мың тонна өндірілген, ол 96,2% құрады.

Кен өндіру саласында өндіріс көлемінің артуы темір кенін өндіруде байқалған (20,0%), өндіріс көлемінің едәуір азаюы түсті металл өндіру бойынша байқалған (7,9%).

Ауыл шаруашылығының жалпы өнімдерінің көлемі 32,5 млрд. теңгені құраған, оның ішінде, мал шаруашылығы – 32,3 млрд. теңге, өткен жылғы осы мерзіммен салыстырғанда 5,3% көбейген, өсімдік өнімдерін өндіру -137,2 млн. теңгені құраған, өткен жылдың деңгейіне сәйкес келеді.

Мал және құс өнімдерін өндіру өткен жылдың тиісті мерзімімен салыстырғанда мынадай деректермен сипатталады: бір сиыр сүтінің орташа сауындылығы – 783

кг. (өткен жылмен салыстырғанда 100,5%), 1 жұмыртқа басатын тауықтың орташа жұмыртқа басуы – 134 дана (өткен жылмен салыстырғанда - 108,1%).

Республика бойынша мал шаруашылығы өнімдерін өндірудің облыс бойынша үлес салмағы ет өндіру - 7,3%, сүт өндіру - 6,4%, жұмыртқа өндіру - 9,4%, қойдың жүнін өндіру - 4,2% құраған.

Облыста инвестицияның өсуі байқалған, яғни облыстың кәсіпорындары негізгі капиталға арналған 92,3 млрд. теңге инвестицияны игерген, бұл өткен жылдың тиісті мерзіміндегі мөлшердің 127,9% құраған. Негізгі капиталға арналған инвестицияның үлкен бөлігі (56,8%) құрал-жабдықтар мен мүліктерге арналған. Облыстың кіші, орта және ірі кәсіпорындарының негізгі капиталға арналған инвестиция бөлігінің басым көпшілігі өңдеу өнеркәсібінде (42,8%) және кен өндіру және карьер дайындауда (14,4%) және жылжымайтын мүліктермен операцияларда. Облыс экономикасының құрылыс секторы 2010 жылмен (91,1%) салыстырғанда жұмыстардың орындалысының төмендеуіне қарамастан құрылыс жұмыстарының көлемі 26,7 млрд. теңгені құраған. Өткен жылғымен салыстырғанда құрылыс жұмыстары (қызмет көрсету) көлемінің көбеюі облыстың 7 аймағында байқалады. Құрылыс жұмыстарының жалпы көлемінің едәуір өсуі Саран қаласына (47,3 есе), Сөтпаев қаласына (26,4 есе), Жаңаарқа ауданына (6,3 есе) тиеді.

Жүктерді тасу көлемі 2011 жылдың қаңтар-маусым айларында 215,6 млн. тоннаны құраған, өткен жылдың осы мерзімімен салыстырғанда 23,4% артқан. Көліктермен жолаушыларды тасу, жекеменшікті тасуды қоса алғанда, 30,4% артқан. және 779,2 млн. адамды құраған.

Қарағанды облысының экономикалық жолы өңдеу саласының дамуына және жоғары технологиялық, ғылымды көп қажет ететін өндірістерді құруға, облыс экономикасының дамуына кластерлік әдістемеге негізделетін болады.

Қарағанды облысында базалық салалардың даму тұжырымдамасы шегінде машина жасау саласын дамытудың іскерлік жоспары дайындалды. Тұжырымдамаға 100 инвестициялық жоба енгізілсе, оның жалпы құны 238 млрд. теңгеден асатын 24-і Еліміздің индустриаландыру картасына енген, оның 15-і 2011 жылы жалғастырылатын болады.

Биылғы жылы енгізілетін жобалардың ішінде – жарықтандырылған диодты жарықшам шығару, жаңа құрылыс материалдарын, бетон теміржол шпалдарын өндіру, тауарларды орайтын резеңке және пластмасса бұйымдарды, фракционирленген ұсақ тастарды шығару өндірісі.

Олардың ішінде Жалын кен орнындағы (“Сарыарқа ENERGY” компаниясы) жаңа өндірісі электр энергиясын және химиялық өнімдерді өндірудің қосалқы өнімі ретінде полимерлік газды қолдана отырып, жартылай коксты алу қондырғысын құруға байланысты болды, елімізде мұндай сапалы отын бұрын өндірілген жоқ. Жалын кен орнындағы көмірдің қоры осы аймақтың тұрғындары үшін 35-40 жыл бойы үздіксіз жұмыс және тұрақты еңбекақымен қамтамасыз етеді.

Облыста есеп беру мерзімі ішінде бірегей және жоғары технологиялық жобаларды жүзеге асыру басталды. Ол “Сары Казна” компаниясының қазіргі

заманға сай катод мысын өндірудің гидрометаллургиялық зауыты, арнайы ауылшаруашылығы самолеттерін шығару (“Фермер”), “Bary Mining” ЖШС темір өндіруді барлау, “Kaztherm” ЖШС мыс панель радиаторларын өндіру, “Kazcentrelectroprovod” ЖШС полиэтилен құбырларын өндіру және басқалар.

Қазақстанның жеделдетілген индустриальды-инновациялық дамуының мемлекеттік бағдарламасы шегінде Қарағанды облысында есеп беру мерзімінде орау материалдарын өндіретін “Euro Pack” ЖШС пайдалануға енгізілген, жобаның құны 150 млн. теңгені құраған, өндірістік қуаты жылына 23 мың бұйым, алдағы уақытта шығарылатын өнімдердің көлемінің 20-30% көбеюі жоспарлануда.

«Экостройсервис» АҚ кең ауқымды бетоннан жасалған өнім өндіру желісін пайдалануға енгізді, осы желінің инвестициясының жалпы көлемі 234 млн. теңгені құрады, жобаның қуаты жылына 36 мың текше метр бетон бұйым өндіру.

Облыстағы жалпы экономикалық жағдай экономиканың нақты секторындағы өндіріс көлемінің қарқынды өсуімен сипатталады, оған экономиканың дамуына қолайлы жағдайлардың туындауы және облыстағы экономикалық жағдайларды тұрақтандыруға бағытталған бірқатар шаралардың жүзеге асуы себеп болды.

Облыс кәсіпорындарының дамуындағы өзекті мәселелері кәсіпорындардың қаржымен жеткіліксіз қамтамасыз етілуі, ескірген техникалар мен жабдықтар, бәсекелестіктің төмендеуі және басқа факторлары болып табылады.

Экономиканың нақты секторы кәсіпорындарының дамуының басты мәселесі өз қаражаттарымен жеткіліксіз қамтамасыз етілуі, техникалардың және құрал-жабдықтардың ескіруі, негізгі қорлардың тозуы, тауар өндірушілердің айналым қаражатының жеткіліксіздігі, Қазақстандағыдан салығы аз, шетелдік кәсіпорындар тарапынан нарықтық бәсекелестіктің болуы болып отыр. Сонымен бірге, сарапшылардың пікірі бойынша, бағалардың әжептәуір үлесі (тауарлардың және қызмет көрсетулердің барлық түрлері бойынша орташа алағанда 25%-дан 50% -ға дейін) көптеген делдалдардың “үстеме бағасы” есебінен қалыптасады, өндірістік емес деп сипатталып, бизнестегі бәсекелестік тиімділігінің төмендігін және нарық механизмінің жеткіліксіз жұмысының салдары екендігін көрсетеді.

Облыста ғылыми потенциал өте жоғары, бірақ сонымен қатар аймақта кәсіпорындар тарапынан инновациялық жобаларға деген сұраныстың жоқтығын және ғылыми идеяларды коммерцияландыру деңгейінің төмендігін сипаттайтын тенденциялары сақталады.

Қазақстан Республикасы Агенттігінің статистикасы, ресми деректері бойынша 2011 жылғы қаңтар-маусым айларында, өткен жылдың осы мерзімімен салыстырғанда, тұтыну бағаларының индексі 109,2% құраған, оның ішінде азық-түлік тауарлары –112,2%, азық –түлік емес тауарлары –104,4% және ақылы қызмет көрсетулер –110,4%.

Есеп беру мерзімі ішінде инфляциялық үдерістердің қалыптасуы ғаламдық және ішкі нарықтық жағдайларға байланысты болды. Сарапшылардың пікірінше, мысалы, жанармайдың және азық-түліктің

2011 жылы дүниежүзілік бағасы орташа алғанда 18% және 15% құраған, тиісінше инфляцияның өсуіне әкеледі. Сондай-ақ халықтың ақшалай кірістерінің өсуі, зейнетақы, жәрдемақы мөлшерінің өсуі, бюджеттен алынатын еңбекақының өсуі, халықтың тұтыну тауарларына әсер ететін маусымдық факторлар, жекелеген рыноктардағы монополиялардың болуы инфляциялық үдерістерге әсер етеді.

Бағаны белгілеудегі басты проблема сатып алу-ды ұйымдастыруды одан әрі жалғастыру, өйткені мал шаруашылығы өнімдері бағасының өсу себебі алыпсатарлар мен көтере сатушылардың үстеме бағаларды қоюы болып табылады.

Облыстың рыноктарындағы бәсекелестің жеткіліксіздігі, делдалдық құрылымдардың көптігі делдалдардың арасында сөз байласушылық жағдайын және монополиялық бағаның пайда болуын туғызады. Мамандардың пікірлері бойынша басты себептерінің бірі мал шаруашылығы өндірісінің болмауы болып табылады.

Қарағанды облысында 2011 жылдың 1 шілдесіне барлық ірі қараның 69,3% және тиісінше малдардың барлық түрлерін союды жүзеге асырудың (64,4%) көпшілік бөлігі халықтың шаруашылығына жатады.

Осы жағдайдан шығудың бір жолы өндірістік кәсіпорындар құру және мал сойып сату орындарын ұйымдастырып, оларды сату орындарына бекітіп қою, ол сөзсіз ет және ет өнімдерінің бағасына және сапасына әсер етеді.

Облыстың жеміс-жидек рыногінде жемістер мен көкөністер бағасының көтерілуі байқалды, бағаның өсуіне ауа-райының нашарлауы әсер етіп, жемістер мен көкөніс ассортиментінің азаюына, сондай-ақ маусымдық сақтау шығынының өсуіне әкеліп соқты.

Осыған сәйкес жоғары сұраныс жағдайында рыноктың өсімдік шаруашылығының тауарларымен қамтамасыз етілуінің жеткіліксіз болуын алыпсатарлар мен делдалдардың пайдалануы бағалардың өсуіне әкеліп соқты. Өсімдік шаруашылығы өнімдерін өткізудің баға индексі өткен жылдың тиісті мерзіміне қарағанда 2011 жылдың қаңтар-маусым айларында 139,8% құраған.

Бағаның өсуіне Ресейдің азық-түлік өндіретін аймақтарында құрғақшылық пен өртке байланысты өнімдердің (2010ж) шықпауы, рыноктарда оңтүстік облыстардан және Өзбекстаннан жаңа өнімдердің әкелінуі әсер етті, сондай-ақ қордың бітуіне және жемістерді маусымдық сақтау шығындарының өсуіне байланысты болды.

Жергілікті ауыл шаруашылығы өндірушілерінің картоппен және жеміс-көкөніспен ішкі қажеттілікті қамтамасыз ету мүмкіндіктері бар, бірақ қалада жеміс сақтау қоймаларының жеткіліксіз болуы өнімдерді сыртқа әкетудің немесе оның өнімдерінің азаюының басты себебі болып табылады.

2011 жылдың 1 маусымы күніне Қарағанды облысының қалаларындағы халықтың саны 78% құрайды және жалпы көлемі 10 мың тонналық 4 қазіргі заманғы арнайы жеміс сақтау қоймасы бар, осылай болса да нормативтік қажеттіліктің мөлшері 10 есе көп, соңынан, қыстың аяғында –көктемнің басында аймақта жемістердің тапшылығы пайда болып, жеміс-көкөніс өнімдері бағасының өсуіне әкеліп соқты.

Қарағанды облысының Статистика департаментінің деректері бойынша бір сиыр сүтінің көлемі және сауудың орташа көлемі 174896 тонна және 783 кг болды, өткен жылдың осы уақытына қарағанда мөлшері артқан, тиісінше өнім көлемінің индексі 100,8% және 100,5% құраған. Бұл ретте, жеке сектордағы сүт өндіру кәсіпорындарының сатып алған шикі сүт құнының көтерілуі маусымдық жағдайларға және мал азығының қымбат болуы сүт тағамдарын өндіру шығынының қымбаттауына әкеліп соқты.

Сүт өндіру саласының қатысушылары кейінгі екі жылда шикі сүт бағасының 30% өскенін атап өтті, тиісінше бұл жағдай қайта өңдеушілерді өз өнімдерінің бағаларын көтеруге мәжбүр етеді. Мамандардың айтуынша, соңғы жылдары Қазақстанда сүт өндіру саласы шикі сүт бағасының өсуіне байланысты шығынға ұшырауда. Сүт өндіру кәсіпорындары өз өнімдерінің бағасының өсуінің мүмкін екенін айтады.

Есеп беру мерзімі ішінде облыста нан және жарма өнімдері бағаларының өсуі байқалды. Сарапшылардың пікірі бойынша, бағаның көтерілуі 2010 жылы егін шығымының төмен болуына, сондай-ақ астық дақылдары бағасының дүниежүзілік рыноктарда және Қазақстан Республикасында көтерілуіне байланысты болды.

Азық-түлік емес тауарлардың тобы бойынша баға индекстері 2011 жылдың қаңтар-маусым айларында 2010 жылдың осы мерзімге сәйкес мерзімімен салыстырғанда баға индексі 104,4% құрады. Бензиннің және дизель отынының бағасы 13,6% және 14,3% артып, киім-кешек 4,9 %, аяқ киім 4,4 % қымбаттаған.

Ресей және Қазақстан рыноктері арасындағы бағаның теңгерімсіздігі, Ресейден әкелінетін мұнай өнімдері импортының төмендеуі, сондай-ақ бөлшек сауда бағасын ұстай отырып, көтерме сауда бағасын реттеудің болмауы жанармайдың қымбаттауына әкеліп соқты.

2011 жылдың қаңтар- маусым айларында тұтыну бағаларының индексіне 2010 жылдың осы мерзімге сәйкес мерзімімен салыстырғанда жыл басында тарифтердің өсуі тұрғын-үй –коммуналдық қызмет көрсету тарифтерінің өсуі, (ыстық сумен қамтамасыз ету) 6,6% бастап 20,3% дейін (электрэнергиясы) өсуі әсер еткен.

Облыста инфляциялық үдерістерді тежеу жұмыстары одан әрі жалғастырылуда. Облыс қалаларында әкімдіктер мен жергілікті тауар

өндірушілері, супермаркеттердің, дүкендердің басшылары арасында әлеуметтік маңызы бар өндірістік тауарлардың аз үстеме сауда бағалары туралы, сауда рыноктеріндегі жалдау төлемдерінің құнын көтермеу туралы меморандумдар жасалған. Облыс бойынша меморандумдар жасалып, қаланың дүкендері мен рыноктерінде әлеуметтік бөлімдер ашылды.

Әлеуметтік маңызы бар азық-түлік өнімдеріне екі түрлі баға мониторингі жүргізіледі: “КазАгроМаркетинг” АҚ және 9 жұмысшы тобы, олардың құрамына әкімдіктің, санитарлық-эпидемиологиялық қызметтің, салық және құқық қорғау орындарының өкілдері кіреді.

Тауарларға және қызмет көрсетулердің бағасының дәлелсіз өсуін болдырмау мақсатында инфляциялық үдерістерді тежеу штабы және жұмысшы топтары құрылды, олар бірқатар жүйелі және қауырт шараларды жүзеге асыруда.

Облыстың әлеуметтік жағдайы номиналды орташа айлық еңбекақының көбеюімен сипатталады – мамыр айында 73058 теңгені құраған және 2010 жылдың мамыр айымен салыстырғанда 12,3% артқан. Номиналды орташа еңбекақының өсуі экономикалық қызметтердің, тұру және тамақтану қызметін көрсететін кәсіпорындардан басқа, барлық түріне әсер еткен. Облыс тұрғындарының негізгі тамақтанудың ең төменгі мөлшерімен есептелген ең төменгі күнкөріс деңгейінің мөлшері 2011 жылғы қаңтар-маусым айында 14565 теңгені құраған.

2011 жылғы маусым айының аяғында жұмыссыздар ретінде тіркелген азаматтардың саны 5462 адам болған, бұл 2010 жылғы маусым айының аяғындағы деректермен салыстырғанда 2538 адамға азайған. Тіркелген жұмыссыздардың үлес салмағы 0,7% құраған.

Облыстың әлеуметтік-экономикалық дамуын қорытындылай отырып, аймақтың экономикалық дамуын тежеу проблемаларының болуына қарамастан, облыста одан әрі дамуға зор әлеуеті, яғни аймақтың инвестициялық тартымдылығы және негізгі капиталға салымдар динамикасының тұрақтылығы, экономиканың өсу негізін сұраныс пен ұсыныстың ішкі факторларын қайта бағдарлау, олардың ішкі сұранысқа бағытталған шикізатты емес салалардың және дүниежүзілік рыноктағы бәсекелестікке ие салаларды дамыту мүмкіндіктері бар.

ҚОЛМА-ҚОЛ ШЕТЕЛ ВАЛЮТАСЫМЕН АЙЫРБАСТАУ ОПЕРАЦИЯЛАРЫ

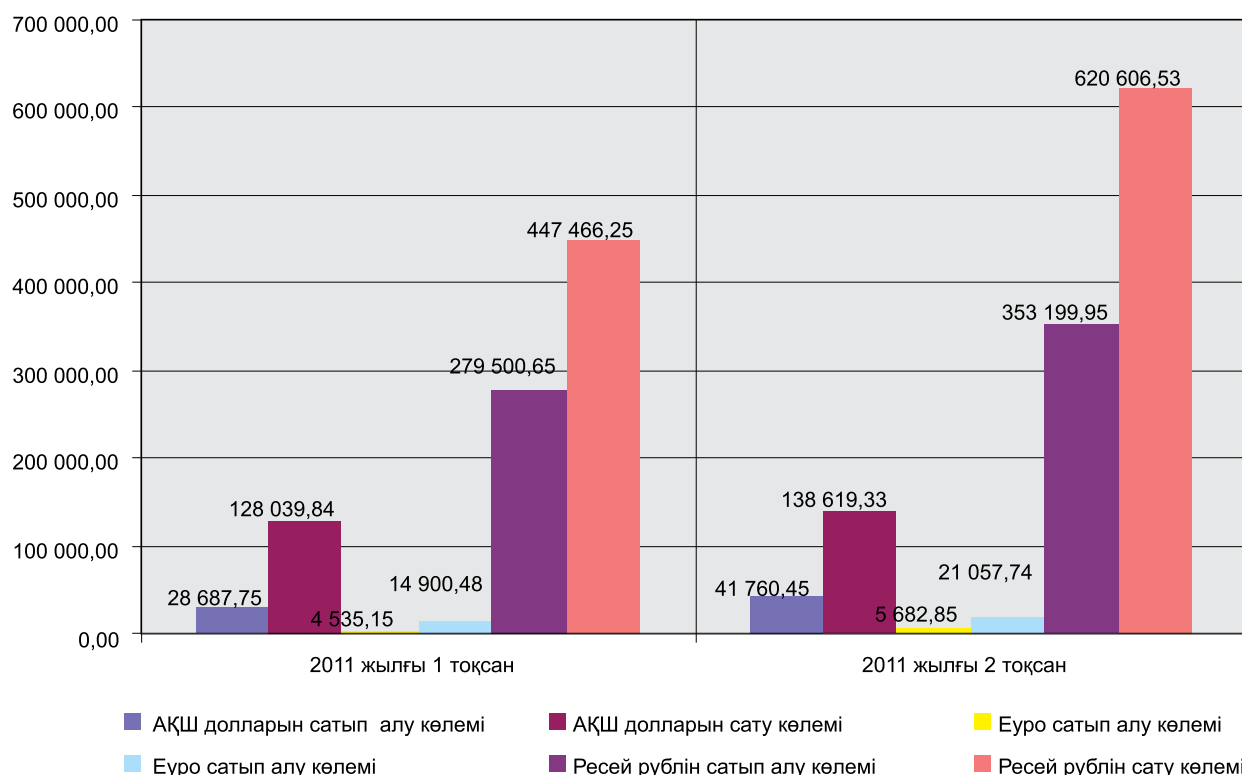
Мустафина Б.М., Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Павлодар филиалының валюталық операцияларды бақылау бөлімінің бастығы.

Соңғы жылдары халықтың қолма-қол шетел валютасымен айырбастау операциялары нарығындағы белсенділігі айтарлықтай күшейді. Павлодар облысының банктері мен қолма-қол шетел валютасымен айырбастау операцияларын ұйымдастыруға лицензиясы бар уәкілетті ұйымдар клиенттеріне

банк қызметтерінің бір түрін - қолма-қол шетел валютасымен айырбастау операцияларын жүргізуді ұсынады.

2011 жылғы 01 шілдедегі жағдай бойынша облыс аумағында екінші деңгейдегі банктердің 30 филиалы және 1 дербес банк іс - әрекет жасайды.

2011 жылғы 01 шілдедегі жағдай бойынша облыста 139 айырбастау пункті (2011 жылғы алдыңғы тоқсанмен салыстырғанда 3,73% өсті), оның ішінде уәкілетті банктердің 120 айырбастау пункті, уәкілетті ұйымдардың 17 айырбастау пункті және пошта байланысы уәкілетті ұйымының 2 айырбастау пункті. Айырбастау пункттерінің негізгі бөлігі Павлодар қаласында орналасқан.

2011 жылғы 1 тоқсанмен салыстырғанда АҚШ доллары, еуро және ресей рублі бойынша қолма-қол шетел валютасын сатып алу және сату көлемдері артты:

- АҚШ долларын сатып алу 13072,7 мың АҚШ долларына;
- АҚШ долларын сату 10 579,49 мың АҚШ долларына;
- еуроны сатып алу 1 147,7 мың еуроға;
- еуроны сату 6 157,26 мың еуроға;
- ресей рублін сатып алу 73 699,3 мың ресей рубліне;
- ресей рублін сату 173 140,28 мың ресей рубліне.

Халықтың шетел валютасын сатып алу көлемінің ұлғаюына баждың төмендетілген ставкасын кездейтін Қазақстан азаматтары үшін көлік құралдарын кедендік ресімдеудің қабылданған жеңілдік шарттары әсерін тигізді деп болжам жасауға болады. Осыған байланысты тұрғындар көлікті шетелден белсенді сатып алды.

Мәселен, кедендік органның мәліметтері бойынша жеңілдік режимі бойынша жеке пайдалану үшін 2011

жылғы қаңтар-маусым айлары аралығында облысқа 5263 жеңіл автокөлік әкелінді (кедендік кіріс ордеріне сәйкес). Әкелінген автомобильдердің жалпы құны 64 млн. АҚШ долларын құрады.

Одан басқа, банк жүйесінің даму және оған сенім деңгейі халыққа депозиттерде ақшаны шетел валютасында жинауға мүмкіндік береді. 2011 жылғы 01 шілдедегі жағдай бойынша Павлодар облысының екінші деңгейдегі банктеріндегі шетел валютасындағы халықтың салымдары ағымдағы жылдың бірінші тоқсанымен салыстырғанда, 1,1 млрд. теңгеге немесе 4,5 % ұлғайды.

Орташа алынған теңгенің шетел валютасына бағамы екінші тоқсан ішінде мынадай ауқымда өзгерді:

- сатып алу бойынша (тоқсан басындағы 146,31 теңге/АҚШ долларынан тоқсан аяғына 145,46 теңге/АҚШ долларына дейін);

- сату бойынша (тоқсан басындағы 146,86 теңге/АҚШ долларынан тоқсан аяғына 146,02 теңге/АҚШ долларына дейін);

- сатып алу бойынша (тоқсан басындағы 199,24 теңге/евродан тоқсан аяғына 208,43 теңге/евроға дейін);

- сату бойынша (тоқсан басындағы 200,32 теңге/евродан тоқсан аяғына 210,61 теңге / евроға дейін);

- сатып алу бойынша (тоқсан басындағы 4,96 теңге/ресей рублінен тоқсан аяғына 4,96 теңге/ресей рубліне дейін);

- сату бойынша (тоқсан басындағы 5,05 теңге/ресей рублінен тоқсан аяғына 5,25 теңге/ресей рубліне дейін).

Аймақтағы қолма-қол шетел валютасының нарығы

Атауы	өлшем бірлігі	2011 жылғы 1 тоқсан	2011 жылғы 2 тоқсан	алдыңғы тоқсанға өзгеріс, % (2011 ж. 1 тоқсан)
АҚШ доллары				
- сатып алу көлемі	мың. долл.	28 687,75	41760,45	45,57
- сату көлемі	мың. долл.	128 039,84	138 619,33	8,26
- орташа алынған сатып алу бағамы	АҚШ долл./теңге	146,31	145,46	-0,58
- орташа алынған сату бағамы	АҚШ долл./теңге	146,86	146,02	-0,57
Еуро				
- сатып алу көлемі	мың. еуро	4 535,15	5 682,85	25,31
- сату көлемі	мың. еуро	14 900,48	21 057,74	41,32
- орташа алынған сатып алу бағамы	еуро/теңге	199,24	208,43	4,61
- орташа алынған сату бағамы	еуро/теңге	200,32	210,61	5,14
Ресей рублі				
- сатып алу көлемі	мың. ресей рублі	279 500,65	353 199,95	26,37
- сату көлемі	мың. ресей рублі	447 466,25	620 606,53	38,69
- орташа алынған сатып алу бағамы	ресей рублі/теңге	4,96	5,17	4,23
- орташа алынған сату бағамы	ресей рублі/теңге	5,05	5,25	3,96

Ұсынылған кестеден АҚШ долларын сатып алу мен сату бойынша орташа алынған бағамдардың өсу қарқыны өткен тоқсанмен салыстырғанда төмендегенін байқауға болады, ол мынаны құрайды:

- АҚШ долларын сатып алу бойынша - (-0,58%), сату бойынша – (- 0,57%).

Орташа алынған ресей рублін сатып алу - 4,23% және сату - 3,96% бағамының өсу қарқыны ұлғайды.

Орташа алынған еуроны сатып алу бағамының өсу қарқыны да ұлғайымен сипатталады, яғни - 4,61%, ал сату - 5,14 % құрайды.

Негізінен, теңгенің шетел валюталарына қатысты бағамы айтарлықтай дәрежеде дүниежүзілік валюта және тауар нарықтарындағы жағдайларға, экспортшылардың валюталық түсімдерінің түсу көлеміне, қазақстандық банктердің алған сыртқы қарыздарына және басқа да ішкі және сыртқы факторларға байланысты.

ЖАРИЯЛАНЫМДАР – АРАНДАТУЛАР

Ж. Керімхан, И. Осипов, Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Зерттеу және статистика департаментінің сарапшылары

Экономикада дағдарыстан кейінгі кезеңдерге екі қарама-қарсы бағалау жасалуда: біріншісі позитивтік қалпына келтіру үдерістері күшін және тұрақтылығын нығайта отырып, жалғасады деп санайтын сарапшылардың, экономистердің пікірін білдіреді, екіншісі, керісінше, оптимизмге негіз жоқ және дағдарыстың жақындап келе жатқан екінші толқынның барлық белгілері бар (ол басқа нысанда да болуы мүмкін) деген пікірді білдіреді.

Осыған қатысты 2008-2009 жылдардағы әлемдік қаржы дағдарысы да ерекшеленген жоқ, ол кейбір экономистердің, ғалымдардың пікірі бойынша қазіргі кезде, яғни 2011 жылы төлемеу дағдарысы нысанында қайта басталады. Осындай пайымдауларға жекелеген көрсеткіштердің, атап айтқанда мөлшері 2010 жылы еліміздің ЖІӨ деңгейіне жеткен кредиторлық берешектің талдауы негіздеме болып табылады.

Осы мақалада еліміздің экономикасындағы төлемеуге байланысты жағдайға тереңірек талдау беріледі және сонымен көптеген көрсеткіштердің (кредиторлық және дебиторлық берешек, рентабельділік, төлем қабелеттілігі және т.б.) оларды жүйелі түрде бақылау негізінде кешенді, жан-жақты талдау ғана барабар тұжырымдарға негіздеме бола алады.

Соңғы кезде бұқаралық ақпарат құралдарында жарияланатын кейбір материалдарда мөлшері 2010 жылы Қазақстанның ЖІӨ-ге жеткен қазақстандық кәсіпкерлердің міндеттемелері бойынша айтарлықтай берешек сомасы жөнінде мәселе қозғалды, бұл осы материалдар авторларының пікірі бойынша ел экономикасында төлемеуі дағдарысының белгісі болып табылады. Бірақ, осындай материалдардағы деректерге дұрыс дәйектеме бермеу, асығыс жасалған талдау, тіпті есептеулердегі қателер көбінесе авторларды теріс қорытындыға әкеліп, оларды Қазақстан экономикасында бар немесе болашақ коллапстары туралы мәлімдеме жасауға итермелейді.

Дебиторлық берешектің және міндеттемелер бойынша (кредиторлық) берешектің пайда болуы және өсуі іс жүзіндегі кез келген бизнеске ілеспелі сөзсіз болатын үдеріс. Осындай берешектің пайда болуы негізінде түрлі объективтік және субъективтік факторлар, мысалы, бухгалтерлік есептің ерекшелігі мен дебиторлық және кредиторлық берешекті көрсету (міндеттемелердің пайда болу күніне олар бойынша төлем жүргізу күнінің сәйкес келмеуі), өндірістің кеңеюі мен кәсіпорынның қарсы агенттері – дебиторлар мен кредиторлар санының өсуі, бөліп өтеумен сату, тауарды консигнацияға тапсыру және т.б. жатыр.

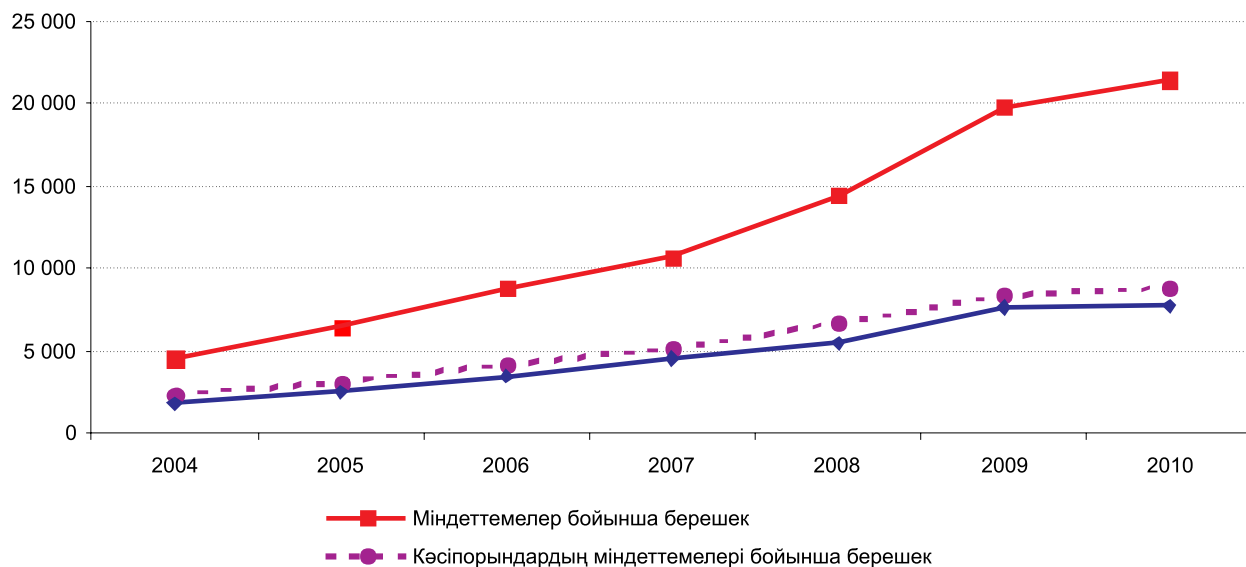
Бұл ретте, әдеттегідей, дебиторлық берешек кәсіпорынның қаржылық жағдайына кері әсерін тигізеді деп саналады, өйткені айналымнан қаражатты әкетеді, ал кредиторлық берешек – белгілі шамада пайдалы, өйткені басқа кәсіпорындардың ақша ресурстарын уақытша пайдалануға алуға мүмкіндік береді. Бірақ, қандай да болсын жағдайда дебиторлық және кредиторлық берешек көлемінің ұлғаюы Қазақстан экономикасында төлемеу дағдарысы туралы қорытынды үшін негіздеме болмай, тіпті қалыптасқан жағдайды жан-жақты талдау жүргізу үшін бастау болуы тиіс.

2005 жылдан бастап Қазақстанда міндеттемелер бойынша жалпы берешектің де дебиторлық берешектің де үдемелі өсуі байқалды, бірақ 2010 жылы өсу айтарлықтай бәсеңдеді. Бұл ретте міндеттемелер бойынша жалпы берешектің мөлшері абсолюттік шамамен дебиторлық берешектен едәуір артық болды, әсіресе 2008-2010 жылдары. Жалпы алғанда осындай арту кәсіпорынның тартылған қаржат көлемінің ұлғаюын көрсететін позитивтік фактор болып табылды, бірақ жалпы берешектің абсолюттік шамасының дебиторлық берешектен айтарлықтай асып кетуі жеткізушілерге төлемдерді бұзу тәуекелінің ұлғаюы туралы белгі беруі мүмкін.

Сондықтан міндеттемелер бойынша жалпы берешектің құрылымын егжей-тегжейлі талдау үшін кәсіпорынның жеткізушілермен және мердігерлермен есеп айырысуын айқын сипаттайтын құрамдас бөлігін жеке көрсету қажет. Ол үшін міндеттемелер бойынша жалпы берешектің ішінен «басқа міндеттемелер» (2010 жылы жалпы көлемдегі үлесі 47,7% құрады) және «банктердің кредиттері бойынша берешек» (18,6%) сияқты салмақты құрмадас бөліктерін шегеріп, «кәсіпорындардың міндеттемелері бойынша берешегін» аламыз, ол 1-суретте қисық түрінде көрсетіледі.

Міндеттемелер бойынша берешектің және дебиторлық берешектің динамикасы

млрд. теңге

Графиктен «кәсіпорындардың міндеттемелері бойынша берешек» дебиторлық берешекке жақын екенін, яғни оның динамикасы мен деңгейі «жеткізушілердің шоттары бойынша ерекше көрініс алған төлемеулер», «қазақстан экономикасындағы төлемдер бұзудың айтарлықтай тәуекелдері туралы да айтуға негіз жоқ екенін көрсетеді.

Алайда, міндеттемелер бойынша берешекті толыққанды бағалау біріншіден, оның өсу сапасын талдау, яғни *мерзімі өткен берешек* үлесінің өзгеруін ескере отырып бағалау және екіншіден, оны қаржылық жай-күйінің өзгеруіне (өз кезегінде өтімділік, кәсіпорындардың төлем қабілеттілігі, активтердің айналымдылығы көрсеткіштеріне байланысты) байланыстыра отырып, дебиторлық берешектің динамикасымен салыстыру негізінде жүзеге асырылуы мүмкін.

Төменде келтірілген ҚР Статистика агенттігінің (бұдан әрі – ҚР СА) деректері бойынша дайындалған 1-кестеде міндеттемелер бойынша жалпы берешектегі мерзімі өткен берешектің үлесі азын-аулақ екенін көруге болады. Бұл ретте міндеттемелер бойынша мерзімі өткен берешектің өсу қарқыны міндеттемелер бойынша жалпы берешектің өсу қарқынына қарағанда (2008 жылды алып тастағанда) төмен. Сөйтіп, міндеттемелер бойынша берешектің өсу сапасы, негізінде, оның өсімі міндеттемелер бойынша қалыпты (мерзімі өтпеген) берешегі есебінен болатынымен сипатталады. 2009 жылы берешектің өсімі 37,2%, ал мерзімі өткен берешектің өсімі 31,3% болды, 2010 жылы өсімі елеулі төмен – тиісінше 10,2% және 3,1% болды.

Сонымен бірге жалпы берешек көлемінде мерзімі өткен берешектің үлесі қаралатын кезеңде екі есе төмендеді және 2004 жылдағы 3,4% салыстырғанда 2010 жылы 1,6% құрады.

Қазақстан экономикасының ірі және орташа кәсіпорындарының міндеттемелері бойынша берешегі және дебиторлық берешегі

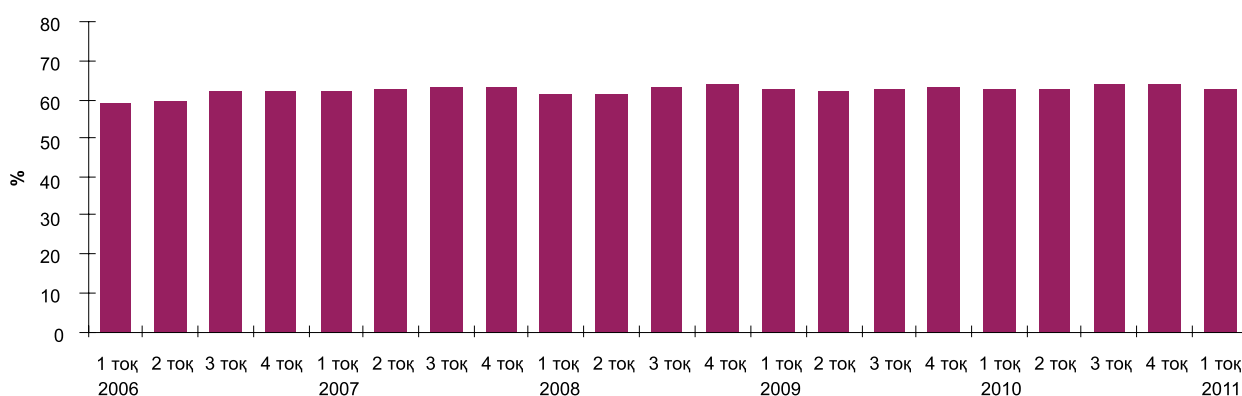
Атауы	2004ж.	2005ж.	2006ж.	2007ж.	2008ж.	2009ж.	2010ж.
Міндеттемелер бойынша берешек	4 540,2	6 416,8	8 833,0	10 721,5	14 388,4	19 725,9	21 731,4
<i>өзгеруі %-бен</i>	38,7	41,3	37,7	21,4	34,2	37,2	10,2
<i>оның ішінде мерзімі өткен</i>	155,2	156,0	112,3	95,8	264,0	346,6	357,5
<i>өзгеруі %-бен</i>	-12,5	0,5	-28	-14,7	175,6	31,3	3,1
<i>үлесі, %-бен</i>	3,42	2,43	1,27	0,89	1,83	1,76	1,64
Дебиторлық берешек	1 762,3	2 525,7	3 412,2	4 502,3	5 499,5	7 664,7	7 640,3
<i>өзгеруі %-бен</i>	26,0	43,3	35,1	31,9	22,1	39,4	-0,3
<i>оның ішінде мерзімі өткен</i>	108,6	125,6	132,0	173,0	181,8	220,1	175,5
<i>өзгеруі %-бен</i>	3,5	15,6	5,1	31,1	5,0	21,1	-20,3
<i>үлесі, %</i>	6,16	4,97	3,87	3,84	3,31	2,87	2,30

Ұлттық Банк ел экономикасының нақты секторының қаржылық жай-күйіне қатысты жүргізетін кәсіпорындар мониторингінің деректері бойынша жалпы алғанда өтімділік, активтердің айналымдылығы және кәсіпорындардың қаржылық жай-күйі көрсеткіштерінің позитивті динамикасы байқалады. Бұл әлемдік қаржылық-экономикалық дағдарысы (2007-2008 жж.) кезеңінде де дағдарыстан кейінгі кезеңде де көптеген кәсіпорындардың кредиторлық және дебиторлық берешектерін бара-бар басқара алатынының дәлелі болып табылады.

Атап айтқанда, төменде келтірілген 2-суретте мониторингке қатысушы кәсіпорындардың өтімділігіне (төлем қабілеттілігі) байланысты жағдайын көрсетеді: ағымдағы міндеттемелері толығымен ағымдағы активтерімен жабылатын кәсіпорындардың (яғни бұл кәсіпорындар өздерінің қысқа мерзімді міндеттемелерін орындауға қабілетті) үлесі қаралатын кезеңде (2006 жылдан бастап) тоқсан сайын 60 %-дан асады (2010 ж. - 63,2%).

2-сурет.

Кәсіпорындардың саны бойынша ағымдағы өтімділік коэффициенті > 1 кәсіпорындар үлесінің динамикасы

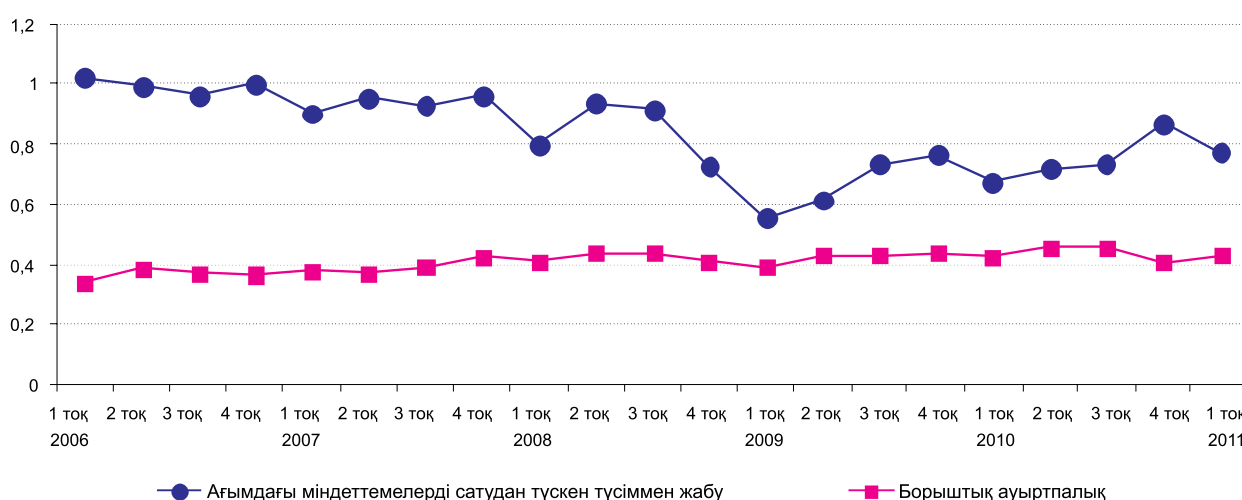
Шағын кәсіпорындар өтімділігінің жағдайы неғұрлым жақсы (2006 жылдан бастап орташа үлесі - 64,3%, 2010 жылы - 64,8%).

Бұдан басқа, кәсіпорындар мониторингі деректері бойынша индикаторларды талдауы да дағдарыстың қандай да болсын белгілерінің немесе оның басталуы белгілерінің жоқтығын дәлелдейді, тіпті керісінше, экономиканың нақты секторында жағдайдың жақсаруын көрсетеді.

Атап айтқанда, 3-суретте «ағымдағы міндеттемелерді сатудан түскен түсіммен жабу» көрсеткішінің динамикасы өнімді сатудан түскен кірістің тоқсандық көлемдерінің банктердің заемдарын шегергендегі ағымдағы міндеттемелерге қатынасы ретінде көрсетілген. 2009 жылғы 2-тоқсаннан бастап көрсеткіштің біршама жақсарғанын көреміз: көрсеткіш 2009 жылғы 1 тоқсандағы 0,56-дан 2011 жылғы 1-тоқсандағы 0,77-ге дейін өскен.

3-сурет.

Мониторинг деректері бойынша индикаторлардың динамикасы

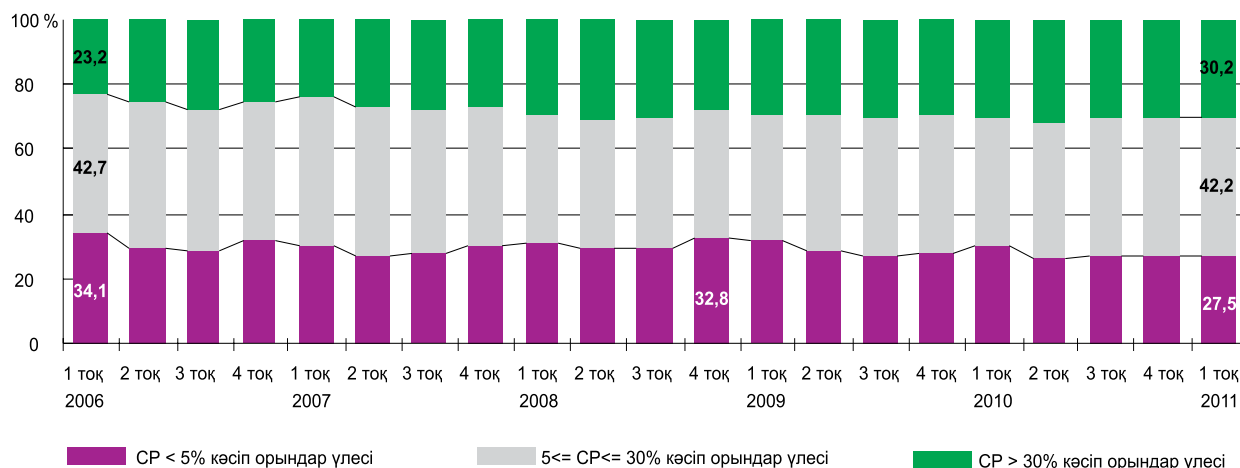

Осы графиктегі екінші қисық 2006 жылдан бастап бүкіл кезең бойы 0,4 мәніне жуық тұрақты ауытқып отыратын (яғни 100 теңге меншік капиталға орташа алғанда 40 теңгеге жуық ағымдағы міндеттемелер бойынша берешек келеді) банктердің заемдары шегерілген кәсіпорындар міндеттемелерінің меншікті капиталға қатынасы ретінде есептелетін «борыштық ауыртпалық» көрсеткішінің динамикасын көрсетеді.

Соңында, 4-сурет жалпы алғанда экономиканың нақты секторының қаралатын кезеңдегі орнықты-тұрақты қаржылық жай-күйін көрсетеді. Бұл ретте 2009 жылғы 1-тоқсаннан бастап жақсарудың белгілі үрдісі байқалады: рентабельділігі төмен және шығынды кәсіпорындардың саны 2008 жылғы 4-тоқсандағы 32,8%-дан 2011 жылғы 1-тоқсанда 27,5%-ға дейін төмендеді.

4-сурет.

Кәсіпорындарды сатылымдар рентабельділігінің деңгейі бойынша бөл (салық төлегенге дейін)

Егер әлемдік тәжірибеге жүгінсе, онда мамандардың пікірі бойынша мұнда да кәсіпорындар берешегінің айтарлықтай көлемі дағдарыстың жаршысы бола қоймайды. Мысалы, ХВҚ «Corporate Financial Structure and Financial Stability»¹ жұмыс бабындағы баяндамасында келтірілген деректер бойынша міндеттемелер бойынша берешектің ЖІӨ-ге қатынасы бойынша жағдай басқа елдерде тіпті дағдарысқа дейінгі жылдары Қазақстандағы жағдайдан жақсы бола қоймаған (2-кесте). Со-

нымен бірге, осы талдамалық материалдарда ЖІӨ-нің төмендеуі мен міндеттемелер бойынша берешектің арасында аса байланыстылығының жоғы туралы қорытынды жасалады. Мысалы, ҚРСА деректері негізінде есептелген міндеттемелер бойынша берешектің өзгеруі мен Қазақстанның ЖІӨ арасындағы корреляция коэффициенті (-0,29) құрайды, бұл осы көрсеткіштердің тәуелді емес екенін көрсетеді.

2-кесте.

Кәсіпорындардың жалпы міндеттемелерін ЖІӨ-мен салыстыру

Елдер	Кәсіпорындардың жалпы міндеттемелерінің ЖІӨ-ге қатынасы
Үлкен жетілік елдері	2,48
Канада (2000)	1,63
Франция (1997)	3,43
Германия (1998)	1,37
Италия (1999)	1,43
Жапония (2000)	2,54
Ұлыбритания (1999)	2,95
АҚШ (1999)	2,48
Шағын және орта индустриалды елдер (1998)	1,96
Австралия	1,78
Австрия	1,06
Бельгия	2,18

¹ Елдер бойынша кәсіпорындар балансы көрсеткіштерінің қаржы дағдарысына және ЖІӨ-ге әсері туралы материал. Авторлар: E. Philip Davis and Mark R. Stone

Елдер	Кәсіпорындардың жалпы міндеттемелерінің ЖІӨ-ге қатынасы
Дания	1,44
Финляндия	4,57
Нидерланд	3,05
Норвегия	1,84
Португалия	1,99
Испания	1,93
Швеция	2,79
Нарығы дамып келе жатқан елдер (2000)	1,75
Хорватия	1,49
Чех Республикасы	2,27
Израиль	1,15
Корея	2,01
Қазақстан (2010)	1,00

Сонымен, жүргізілген талдау кәсіпорындардың 2009 жылдан бері өзара (міндеттемелер бойынша берешек пен дебиторлық берешек) есеп айырысуы тұрғысынан экономикадағы белгілі жақсаруды дәлелдейді.

Әрине, өтімділік көрсеткіштерінің қаржылық жай-күйінің деңгейі төмен кәсіпорындар тарапынан

төлеу тәуекелдері бар, бірақ кәсіпорындардың көбі өзара есеп айырысуларды ойдағыдай басқара алады, бұл жалпы алғанда экономиканың дағдарыстан кейінгі кезеңде тұрақты даму тректориясына шығуға қолайлы жағдайлар тұғызады.

БАНК ПЛАСТИГІНІҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Бөстеков А.О., Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі Жамбыл филиалының қолма-қол ақшамен жұмыс жүргізу және кассалық операциялар бөлімі бастығының орынбасары

Мақалада төлем карточкаларының түрлері, олардың мүмкіндіктері, тиімділігі және келешегі туралы сипатталған. Банктің пластикалық карточкалары арқылы жасалатын операциялардың түрлері, олардың ұстаушылар үшін маңыздылығы және артықшылығы көрсетілген. Банк саласындағы заманауи технологиялар мен төлем карточкаларының арасындағы байланыс түсіндірілген.

Қазақстанда электронды қызмет көрсету жүйесі 90-шы жылдардың жартысынан бастап етек жая бастады. Пластикалық карталармен жасалынатын операциялар қазақстандық банктер үшін клиенттерге қызмет көрсетудің жаңа мүмкіндіктерін ашты. Бүгінгі таңда төлем карталарын шығарумен еліміздің 20 екінші деңгейдегі банктері және “Қазпошта” АҚ айналысуда. Екінші деңгейдегі банктермен келесі локальды жүйедегі пластикалық карточкалар шығарылуда: Altpn Card – “Қазақстан Халық Банкі” АҚ, SmartAlemCard – “БТА Банк” АҚ және Ситибанк Қазақстанның локальды карточкасы – “Ситибанк Қазақстан” АҚ. Сонымен қатар, Қазақстанның банктерімен келесі халықаралық жүйедегі төлем карточкалары шығарылып, таратылады: VISA International, MasterCard Worldwide, American Express International, China Union Pay және Diners Club International.

Қазақстанда 2011 жылдың 01 қаңтардағы жағдайы бойынша айналымдағы төлем карточкаларының саны 8,4 миллионға жеткен, ал осы карточкалар-

ды ұстаушылардың саны – 7,8 миллион адам. Бұл көрсеткіштер 2010 жылдың ұқсас кезеңімен салыстырғанда сәйкесінше 10,2% және 9,5% артқан. Олардың құрылымында 98,0% халықаралық жүйедегі карточкалар құрайды, ал қалған 2 % локальды жүйелердің үлесіне тиесілі.

Дегенмен, жоғарыда келтірілген сандарға қарамастан, қазақстандықтардың көбі пластикалық карточкаларды банкоматтардан қолма-қол ақшаны шешу үшін ғана пайдаланады. Банктің пластикалық карточкалары бұқаралық және үйреншікті болғанымен, өзінің басты – есеп айырысу қызметін атқармайды. Елде карталарды ұстаушылардың тек азын аулақ үлесі ғана онымен тауарларды сатып алу және қызмет түрлеріне төлеуге есептеседі. Ал 2010 жылы елдегі бөлшек саудасының жалпы көлемінің тек 14% ғана пластикалық карточкалары арқылы төленген. Қалың бұқараға “пластиктің” негізгі қозғаушысы ретінде, қазақстандық банктердің пластикалық карталарды ұстаушылардың санын жалақы төлеу жобасы көмегімен көбейтілгенін көрсетеді. Карталар арқылы жүргізілетін операциялар негізінен банкоматта шоғырланғандықтан, банктерге олардың санын жалақы төлеу жобасының санына қарай көбейтуге тура келеді.

2011 жылғы 01 маусымдағы жағдай бойынша Жамбыл облысында сауда ұйымдарында орнатылған POS - терминалдардың саны 651 (Республикадағы үлес салмағы 2,5%), ал банкоматтар мен мультимедиялық киосктердің саны сәйкесінше 284 және 63 (үлес салмағы сәйкесінше 3,6% және 5,4%) құрады. Ал төлем карточкалары арқылы жүргізілген транзакциялардың көлемі 1223,7 млн. теңгеге 54,6 мың транзакция құрады.

Пластикалық карточка өзінің иесіне қолма-қол ақшамен салыстырғанда бірнеше артықшылығын ұсынады:

- Біріншіден, өзімен бірге үлкен сомада ақша алып жүрмеудің, сәйкесінше көлемді әмиянның қолайсыздығын сезінудің қажеті жоқ. Сонымен бірге электронды ақша жоғалтылмайды – жоғалған карточка туралы қызмет көрсетуші банкке хабарлап, карточканы қайта қалпына келтіруге болады;
- Екіншіден, карточка арқылы ақшаны тез арада шешуге, бір валютадан екінші валютаға ауыстыру бойынша қызметтің бірнеше түрін пайдалануға болады;
- Үшіншіден, карточкамен шекара арқылы өту кезінде кеден қызметі пластикалық карточканы ақша ретінде қарамайды және сәйкесінше иесіне қандай да бір қиыншылықтар туғызбайды;
- Төртіншіден, шетелде жүрген карточка иесіне валютаны сатып алу үшін айырбастау пунктінде жүгінудің қажеті жоқ, карточкадағы ақша автоматты түрде сол елдің валютасына еркін айырбасталады;
- Бесіншіден, интернет немесе мобильді телефон арқылы картадағы ақшаны басқаруға болады: коммуналдық қызмет түрлерін төлеу, байланыс қызметі, сатып алу, несие алу, шотты толықтыру және т.б.;
- Және де жақындарыңызға немесе достарыңызға ақша жіберу үшін банк кассаларында үлкен кезекте тұрудың қажеті жоқ, тек жақын арадағы банкоматқа немесе мультимедиялық киоскқа барып, олардың көмегімен пластикалық картадан ақша аударуға болады.

Бұл жұқа пластик мүмкіндіктерінің толық тізбесі емес. Бүгінде банк пластигінің артықшылығы күннен күнге артауда.

Бюджеттік төлемдерді төлеуде қолма-қол ақшасыз төлемнің артықшылығын атап кеткен жөн. Қазіргі таңда Қазақстан Республикасының кеден бекеттеріндегі орнатылған банк терминалдары арқылы төлем карточкаларымен кедендік төлемдерді және салықты экспресс-төлеу жаңа банктік қызметі белсенді түрде дамып келеді. Қызметтің бұл түрі бизнес үшін қолайлы және тауар айналымы үшін кедендік операцияларды жүзеге асыруды жеңілдетуге мүмкіндік береді. Пластикалық карточканың басты артықшылығы сол, әдетте кедендік құжаттарды рәсімдегенде кететін уақытты кедендік бекетте төлем жүргізу үнемдеуге мүмкіндік береді.

Бұл процедура ақшаны да үнемдейді, атап айтсақ кедендік процедураларға кеткен уақытты азайту, жалға алынған уақытта қоймалардың және көліктердің мерзімін де қысқартады. Бұл тез бұзылатын өнімдер үшін өзекті болып табылады. Елдегі 144 кедендік пункттер төлем карточкалары арқылы төлем қабылдайтын POS-терминалдармен жабдықталған. Сонымен, төлем карточкалары көмегімен кез-келген бизнес жылдам әрі тәуілсіз болады: тауардың түрі және оның көлеміне тәуелсіз, кедендік рәсімдеуді кез-келген ыңғайлы пунктте өткізуге болады. Ақшаны сақтау және тасымалдауға байланысты барлық болатын тәуекелдерді азайтады, ал кедендік процедуралардың орындаушысына бақылау оңайға түседі.

Сондай-ақ, пластикалық карточканы ұстаушыға банктің немесе салық органдарының кассасындағы кезекте уақыт кетірмей, салықтың бірнеше түрін

төлеу мүмкіндігі ұсынылған. Банкоматтарды және мультимедиялық киосктарда аптаның жеті күнінде, тәуліктің кез-келген уақытында салық төлеуге болады. Қаражат салық органындағы ағымдағы шотқа 1 операциялық күнде түседі. Салықты төлегеннен кейін банкоматпен немесе мультимедиялық киоскпен берілген чек, төлемді айғақтайтын заңды құжат болып саналады.

Банкоматтар санының көбеюімен қатар, олардың төлем жүргізетін функциялары да көбейе түсуде. Телефон операторларының және интернет – провайдерлерінің, коммуналдық қызмет ұсынушылардың қызметіне банкоматтар арқылы төлем жасау бүгінде белсенді түрде енгізілуде. Бүгінгі таңда халық банкомат арқылы мобильді және жай телефон үшін төлейм жасай алады. Бұл қызмет бұқаралық сипат алуда және бұл өте маңызды. Бүгінде банкомат келесі негізгі байланыс қызметін берушілерге төлем төлеуге мүмкіндік береді: “Қазақтелеком” АҚ, “Нұрсат” АҚ, “Транстелеком” АҚ және т.б. Бұл банкердің клиенттерді банкоматтарды тікелей мақсат бойынша пайдалануға үйретудегі әрекеті болып саналады.

Сауда саттық ұйымдары үшін пластикалық карталар арқылы қызмет көрсету мүмкіндігі, бұл - қызмет көрсетудің жоғары сапасының көрсеткіші, демек бедел және тікелей пайда. Қолма-қол ақшасыз төлем формалары ұйымның қолма - қол ақшамен істелетін жұмыс шығынын төмендетеді, мысалы инкассация. Тіпті бухгалтер мен кассир жұмысындағы қателіктің болу ықтималдылығы төмендейді - барлық сауда есептерін техника атқарады. Сонымен қатар карта тек сауда орны үшін ғана емес, оны ұстаушыға да тиімді. Көбінесе кассирден қайыру ақшасының жоқ болуы кездесіп жатады. Әрине, бұл мәселе елімізде заңды тұрғыда реттелген, дегенмен практикада кейбір келеңсіздіктер туады. Мұндай жағдайда пластикалық карточканы ұстаушы еш қиындықсыз төлем жасай алады, шотынан еш қайтарымсыз нақты сома ұсталынады.

“Ақша төлемдері және аударымдары туралы” Қазақстан Республикасының Заңының 11 бабы 2-1 тармағын орындау үшін ел Үкіметімен пластикалық карточкалар арқылы төлем қабылдауға міндетті сауда (қызмет көрсету) орындарының категориясы бекітілді. Айта кету керек, төлем карточкаларын пайдалану арқылы төлемдерді қабылдаудан бас тарту ҚР әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің 161-1 бабына сәйкес қаржы полициясы органдарымен қарастырылатын әкімшілік бұзушылық болып табылады.

Қолма – қол ақша айналымының айтарлықтай көлемінің қолма - қолсыз есебіне ауысуы көлеңкелі экономиканы азайтуға және бюджетке түсетін салық, кеден төлемдерін көбейтуге, ақша эмиссиясына кеткен шығындар, жалақы, зейнетақы, жәрдемақы төлеу кезіндегі сұрақтарды оңайлатуға мүмкіндік береді.

Дегенмен, даму жетістігіне қалың бұқараның тез бейімделу әдетінің жоқ екендігін атап ету қажет болады. Сондықтан да, қолма-қол ақшасыз есептесу жүйесінің дамуына әкелетін бірінші қадам түсіндіру жұмысын белсенді түрде жүргізу болып табылады. Халықтың ақпараттық деңгейін көтеру үшін ҚР Ұлттық Банкімен бұқара халық арасында төлем кар-

точкалары арқылы тауар және қызметтерді төлеудің артықшылығы туралы түсіндірме жұмыстары әрдайым жүргізіліп келеді. Қазақстандық пластикалық жүйе нарығының басты мақсаты – нарықтың барлық сегменттерінде, әсіресе бөлшек сауда сферасында қолма-қол ақшасыз төлемдерді ұлғайту болып табылады. Бұл нарықтың әрі қарай дамуына карталарды қабылдайтын инфрақұрылымдардың әсіресе ауылдық жерлерде даму жылдамдығына байланысты.

Қысқаша қорытындылай келе, пластикалық карта біздің күнделікті өмірімізге берік, әрі ұзаққа енді. Пластикалық карточкалардың жылдам қарқынмен таратылуы, олардың бұқаралық төлем құралына

айналуы, халық арасында кең таралуы бұл төлем формасының өте пайдалы әрі ыңғайлы екендігінің айғағы.

Еліміздегі төлем карточкаларының нарығы үлкен қарқынмен дамып келеді. 21 ғасырдағы озық технологиялардың көмегімен пластикалық карточкалардың мүмкіндігін пайдалану олардың ұстаушыларына аса маңызды және тиімді. Карточкалар арқылы қолма-қол ақшасыз төлемдердің артықшылығын және оның көлемін ары қарай көбейту туралы ҚР Ұлттық Банкі халықты ақпараттандыру жұмысын жалғастыруда.

ОСНОВНЫЕ ПРИЧИНЫ РОСТА ЦЕН: ВОЗДЕЙСТВИЕ ВНЕШНЕГО И ВНУТРЕННЕГО РЫНКОВ

Д. Шаяхмет, эксперт управления экономических исследований Департамента исследований и статистики Национального Банка Республики Казахстан

В последнее время в инфляционных процессах наблюдается тенденция, в которой формирование цен и степень их повышения определяется во многом ситуацией на внешнем рынке, а также значимыми внутренними факторами. В связи с этим, в данной статье была дана оценка степени воздействия и анализ существенных внешних и внутренних факторов на внутренние инфляционные процессы.

Теоретические аспекты и выбор переменных. В рамках реализации денежно-кредитной политики, направленной на сдерживание инфляции на низком уровне, Национальным Банком продолжают работы по исследованию инфляционных процессов. Как известно, формирование инфляции происходит под воздействием как внутренних, так и внешних факторов. Цель данного исследования – анализ и оценка внешних и значимых внутренних факторов инфляции.

Инфляция в казахстанской экономике имеет свойство инерционности, то есть рост цен сегодня влияет на рост цен завтра. Другими словами, увеличение уровня инфляции на 1% в предыдущем периоде приводит к росту инфляции на $n\%$ в текущем периоде.

Однако инфляция в Казахстане не только инерционна, но и подвержена колебаниям цен на мировых рынках (импортируемая инфляция или импорт инфляции). Для учета данного внешнего воздействия на внутренние цены в уравнение включен индекс мировых продовольственных цен, рассчитываемый и публикуемый Продовольственной и сельскохозяйственной организацией (FAO) при ООН. Данный показатель мировой инфляции включает в себя 55 наименований товаров, которые сконцентрированы в 5 основных товарных группах.

Общеизвестно, что любая страна с малой и открытой экономикой, в структуре экспорта которой большую долю занимают сырьевые товары, сильно подвержена ситуации на мировых товарных рынках. В частности, это относится к формированию инфляционных процессов внутри такой страны. Казахстан тоже относится к странам с малой и открытой экономикой. Так, в структуре экспорта страны более 60% приходится на сырую нефть, что обуславливает значимость изменения цен на нее на развитие экономики. Таким образом, в уравнение были включены мировые цены на нефть сорта Brent.

Для полномасштабного анализа воздействия мировых цен на сырьевые товары на инфляцию внутри страны уравнение дополняется изменениями цен на другие экспортные товары Казахстана (медь, алюминий, цинк, свинец). В экспортной структуре страны эти товары также занимают значительную долю. Из перечисленных металлов, наибольшая доля во внешней

торговле (экспорт) приходится на медь, затем на алюминий, цинк, и наименьшая доля – на свинец.

Для целей данного исследования был также проведен анализ значимых внутренних факторов инфляции. В частности, в уравнении оценивается степень влияния расходов государственного бюджета на заработную плату и трансферты физическим лицам (к ним относятся пенсии, пособия, стипендии и другие выплаты населению). В настоящее время указанный фактор является значимым в процессе формирования инфляции. Одним из путей снижения давления данного фактора на инфляцию может стать проведение мер по стимулированию увеличения сбережения населения и производительности труда.

В процессе экспорта товаров для внутренних производителей важным элементом является номинальный обменный курс национальной валюты к иностранным валютам, в том числе реальный эффективный обменный курс. В нашем случае, в уравнение введен номинальный обменный курс тенге к доллару США, который будет отражать степень стремления экспортеров товаров в их деятельности во внешней торговле и, соответственно, учитывает влияние мировых цен на объемы товаров экспортеров.

В настоящее время ускорение инфляции во многом связано со слабой конкурентной средой в экономике. В свою очередь, слабость конкурентной среды связана с отсутствием (временным или постоянным) эффективного производства товаров, их дистрибуции и торговли. Данные недостатки также приводят к несбалансированности спроса и предложения, и, соответственно, усилению инфляционного фона. В этой связи, в модели необходимо учитывать уровень конкуренции рынка в Казахстане. Однако отдельного индикатора отражающего единый показатель конкуренции в системе статистики страны нет. Для решения данного вопроса был изучен зарубежный опыт по учету конкуренции рынка при осуществлении процесса моделирования. Переменные, отражающие конкуренцию рынка, как правило, рассчитываются в рамках микроэкономики. Например, самые распространенные из них: маржа себестоимости (или индекс Лернера), производительность труда на отдельном рынке (отличается от одноименного макроэкономического показателя), доля импорта и экспорта, эластичность прибыли, индекс концентрации Херфинделя-Хиршмана и другие. Однако каждый из этих показателей косвенно отражает конкурентную среду отдельного рынка на микроуровне и становится сложным для применения к макроэкономическим условиям. Соответственно, применение любого из этих показателей для оценки конкуренции рынка на макроуровне не является возможным.

Вместе с тем, в макроэкономических структурных моделях возможно использование генерируемого показателя – общие удельные затраты на рабочую силу, рассчитываемого как отношение общего фонда заработной платы к объему внутреннего валового продукта:

$$ULC = (WAGE * EMP) / GDP,$$

где:

ULC – удельные затраты на рабочую силу,
WAGE – среднемесячная заработная плата,

EMP – занятое население в экономике,
GDP – внутренний валовой продукт.

Таким образом, полученный индикатор может интерпретироваться следующим способом. Для того чтобы в отечественной экономике выпустить продукт (товар, услуга) на 1 тенге, в настоящее время (в 2010 году) затрачивается на заработную плату приблизительно 3,2 тиын, тогда как в 1999 году для этих целей расходовались 3,8 тиын. За период с 1999 года по 2010 год переменная показывает последовательную динамику в сторону снижения, что косвенно свидетельствует о некотором улучшении конкурентной среды в экономике.

Учитывая вышеизложенное, уравнение инфляции с факторами внешнего и внутреннего рынков имеет следующий вид:

$$CPI = CPI(-1) + FPI + OIL + WHEAT + COPPER + ALUMINUM + ZINC + LEAD + TRANSF_BDGT + EXRATE + ULC,$$

где:

CPI – индекс потребительских цен (инфляция),

CPI(-1) – индекс потребительских цен с временным лагом в 1 период (инерционность инфляции),

FPI – индекс мировых продовольственных цен Продовольственной и сельскохозяйственной организации (FAO),

OIL – мировые цены на нефть сорта Brent,

WHEAT – мировые цены на пшеницу;

COPPER – мировые цены на медь,

ALUMINUM – мировые цены на алюминий,

ZINC – мировые цены на цинк,

LEAD – мировые цены на свинец,

TRANSF_BDGT – расходы государственного бюджета на заработную плату и трансферты физическим лицам,

EXRATE – обменный курс тенге к доллару США,

ULC – удельные затраты на рабочую силу.

Информационной основой наблюдаемых квартальных (за период с 1 квартала 2001 года по 4 квартал. 2010 года) временных рядов являются статистические данные Национального Банка (обменный курс тенге), Агентства Республики Казахстан по статистике (индекс потребительских цен, валовой внутренний продукт, среднемесячная заработная плата, количество занятого населения), Министерства финансов Республики Казахстан (расходы государственного бюджета), Продовольственной и сельскохозяйственной организаций (индекс мировых продовольственных цен), Международного валютного фонда (мировые цены на нефть, медь, алюминий, цинк, свинец) и USDA Market News (мировые цены на пшеницу).

Согласно экономической теории, взаимосвязь всех объясняющих переменных с индексом потребительских цен должна быть положительной. Иными словами, рост любого из этих показателей приведет к повышению уровня инфляции и наоборот. При оценке уравнения согласованность знаков между переменными является приоритетным в процессе моделирования, поскольку правильная интерпретация уравнения зависит от них.

Построение уравнения. Все переменные интегрированы первого порядка I(1), в связи с этим, в уравнении они представлены как первая разность (оператор D(*)). В процессе оценивания уравнения были исключены такие переменные как мировые цены на медь, алюминий и цинк по причине их статистической незначимости в модели и высокой коррелированности между этими показателями. Таким образом, оцененное уравнение принимает следующий вид:

$$D(CPI) = 0.611 * D(CPI(-1)) + 0.090 * D(FPI(-1)) + 6.657 * DLOG(OIL(-3)) + +2.681 * DLOG(WHEAT(-1)) + 7.890 * DLOG(LEAD(-1)) + 8.296 * DLOG(TRANSF_BDGT(-2)) + 0.430 * D(EXRATE) + 12.120 * DLOG(ULC(-1)) + 0.320 + [AR(1)=-0.932, AR(2)=-0.884, AR(3)=-0.901, AR(4)=-0.668]. \quad (1)$$

Построенное уравнение относится к классу логарифмических уравнений с правосторонней разностно-логарифмической формой. Основные статистические тесты данного уравнения представлены в Приложении (таблица 1).

Как видно из уравнения (1), знаки взаимосвязей показателей полностью соответствуют экономической теории, то есть они положительны.

В настоящем уравнении присутствуют авторегрессионные процессы до 4 порядка, которые предполагают, что в модели представлены не все основные факторы инфляции и данный недостаток упрощается наличием этих процессов. Совокупность всех экзогенных переменных объясняют изменение инфляции на 75,5% (коэффициент детерминации).

Модель построена методом наименьших квадратов. Для применения уравнения (1) в целях анализа в настоящем виде, необходимо выполнение основных предпосылок метода наименьших квадратов. Так, первая предпосылка – дисперсия случайных отклонений должна быть постоянной (гомоскедастичность, отсутствие гетероскедастичности). Проверка осуществляется при помощи теста ARCH, результаты которого предполагают, что в этом уравнении отсутствует гетероскедастичность (таблица 2, Приложение).

Вторая предпосылка метода наименьших квадратов – независимость значений случайных отклонений от значений отклонений во всех других наблюдениях (отсутствие автокорреляции). Существует два метода (тестов) проверки наличия автокорреляции: статистика Дурбин-Уотсона и тест Льюнга-Бокса (Q-статистика). Автором были проведены оба теста, однако статистика Дурбин-Уотсона неадекватно показывает, когда в числе объясняющих переменных сидит сама объясняемая переменная (в нашем случае CPI(-1)). Связано это с тем, что статистика Дурбин-Уотсона показывает наличие или отсутствие автокорреляции только первого порядка. Этот недостаток устраняется тестом Льюнга-Бокса, который представляет проверку на максимально возможное количество порядков. Таким образом, статистика Дурбин-Уотсона показывает о присутствии отрицательной автокорреляции (таблица 1, Приложение), тогда как тест Льюнга-Бокса показывает отсутствие автокорреляции в уравнении (таблица 4, Приложение), что представляет реальную ситуацию.

Третья предпосылка полагает, что между объясняющими переменными отсутствует строгая (сильная) линейная зависимость (отсутствие мультиколлинеарности). Данная предпосылка проверяется корреляционной матрицей (таблица 3, Приложение), которая свидетельствует о низкой взаимосвязи переменных между собой. Однако между индексом мировых продовольственных цен и мировыми ценами на пшеницу связь довольно высокая (69,8%), а также между этим индексом и мировыми ценами на свинец (59,4%), между обменным курсом и ценами на свинец (57,3%). Отдельные тесные взаимосвязи между данными объясняющими переменными не снижают общее качество уравнения в целях анализа. Степень связи в остальных отношениях ниже 42%, что в целом позволяет оставить построенное уравнение в представленном ранее виде.

Существует еще одна предпосылка метода наименьших квадратов: математическое ожидание должно быть равно нулю. Данная предпосылка в сумме с первой (отсутствие гетероскедастичности) определяют нормальное распределение ошибок (рисунок 1, Приложение).

Результаты исследования показывают, что в основном на инфляцию влияние оказывают такие фак-

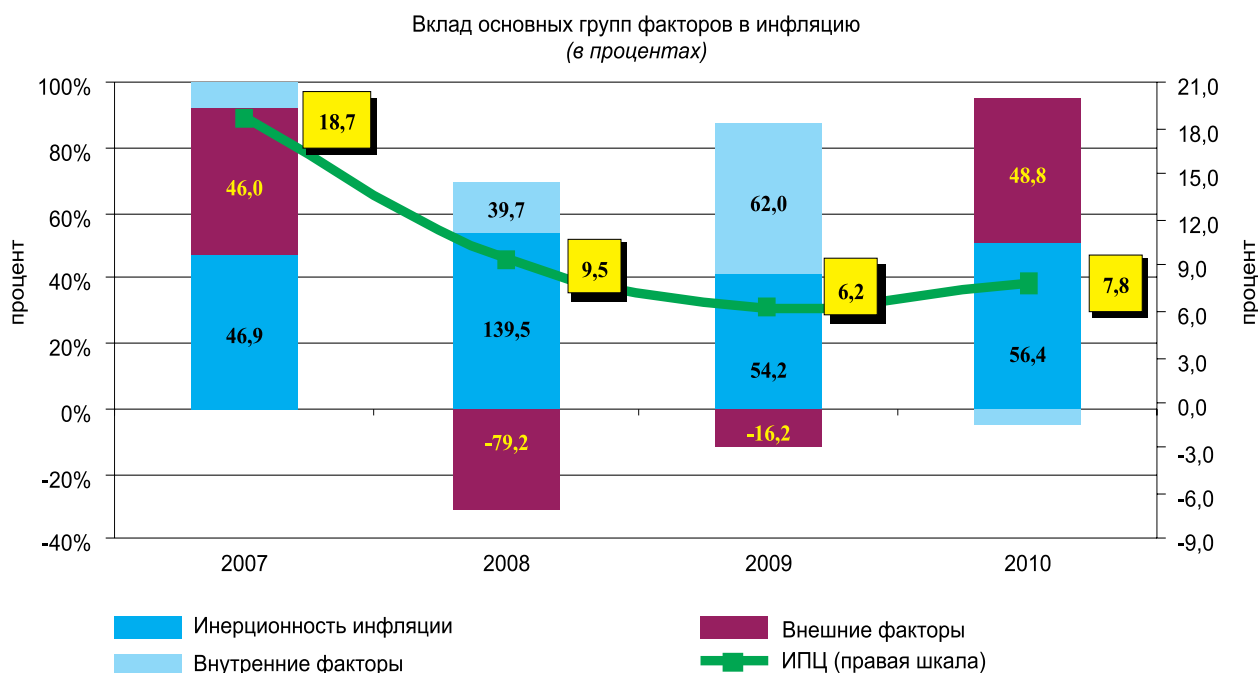
торы как удельные затраты на рабочую силу или низкая конкурентная среда рынка Казахстана (через 1 квартал), расходы государственного бюджета на заработную плату и трансферты физическим лицам (через 2 квартала), мировые цены на свинец (через 1 квартал) и цены на нефть (через 3 квартала), мировые цены на пшеницу (через 1 квартал), инерционность инфляции и незначительно обменный курс тенге.

Для анализа и оценки основных внешних и внутренних факторов инфляции была построена нормированная гистограмма (рисунок 1), в которой факторы инфляции сосредоточены в трех группах (вклад групп факторов в годовую инфляцию):

- инерционная инфляция,
- внешние факторы (индекс мировых продовольственных цен, мировые цены на нефть, пшеницу, свинец и с весом 70% обменный курс тенге)
- внутренние факторы (расходы государственного бюджета на заработную плату и трансферты физическим лицам, удельные затраты на рабочую силу, с весом 30% обменный курс тенге и другие составляющие инфляции).

Рисунок 1

Вклад основных групп факторов в инфляцию (в процентах)

Таким образом, основные группы факторов инфляции занимали достаточно значительную долю в ее формировании. Так, в 2007 и 2010 годах воздействие внешних факторов инфляции было достаточно сильным, тогда как в 2008 и 2009 годах эти же факторы способствовали замедлению инфляционных процессов. Иными словами, перед мировым финансово-экономическим кризисом на фоне растущих мировых цен на сырье и активы, инфляция в большей степени формировалась за счет внешних факторов, данное явление наблюдалось и в 2010 году. Внутренние факторы оказывали значительное влия-

ние на инфляцию в 2008 году, а в 2009 году данное влияние значительно усилилось (за счет уменьшения влияния внешних факторов инфляции), причем в 2009 году уровень инфляции был относительно небольшим (на конец 2009 года 6,2%). То есть, в силу снижения воздействия внешних факторов инфляции внутренние факторы занимали значимую долю, что наводит на предположение о том, что если воздействие внешних факторов на внутренние инфляционные процессы будет минимальным, то уровень инфляции будет определенно ниже уровня 2007, 2008 и 2010 годов.

Вместе с основными двумя группами факторов инфляции значимую роль играет инерционность инфляции. Так, в период с 2007 по 2010 годов инфляция во многом повышалась под воздействием инерционного свойства инфляции, то есть инфляционные ожидания экономических агентов оставались довольно высокими на протяжении всего периода.

Процесс глобализации, интеграция государств, функционирование мировых финансовых и фондовых, товарных и сырьевых рынков оказывают значительное воздействие на экономику отдельной страны. Как показало данное эмпирическое исследование, в настоящее время эффект воздействия факторов внешнего рынка на внутренние процессы усилился. Между тем, формирование инфляционных процессов также обусловлено рядом фундаментальных внутренних проблем, и прежде всего недостаточным уровнем конкуренции на рынке Казахстана. Перечисленные факторы, как вместе, так и в отдельности создают угрозу нарастания темпов инфляции, что требует структурной перестройки в экономике для сдерживания инфляции.

Для того чтобы управлять инфляцией, сдерживать ее в умеренных границах, проводить системную антиинфляционную политику с предсказуемыми и просчитанными последствиями, необходимо хорошо представлять себе ее сущность, механизмы и факторы, приводящие эти механизмы в действие. По своему характеру, интенсивности, проявлениям инфляционные процессы бывают различными. Они не могут рассматриваться как прямой результат только определенной политики, поскольку рост цен является неизбежным результатом глубинных процессов в экономике, объективным следствием нарастания диспропорций между совокупным спросом и предложением, накоплением и потреблением и т.д.

Решение данной проблемы видится в сбалансированности и согласованности действий, принимаемых Правительством, местными исполнительными органами и Национальным Банком.

Со своей стороны Национальный Банк будет предпринимать все необходимые меры для обеспечения стабильности цен в соответствии с Основными направлениями денежно-кредитной политики.

Таблица 1

Оценка качества уравнения

Dependent Variable: D(CPI)				
Method: Least Squares				
Sample (adjusted): 2003Q1 2010Q4				
Included observations: 32 after adjustments				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(CPI(-1))	0.610994	0.078029	7.830330	0.000000
D(FPI(-1))	0.089973	0.031842	2.825643	0.010800
DLOG(OIL(-3))	6.657152	1.879828	3.541363	0.002200
DLOG(WHEAT(-1))	2.681570	2.283483	1.174333	0.254800
DLOG(LEAD(-1))	7.889110	1.829998	4.310993	0.000400
DLOG(TRANSF_BDGT(-2))	8.296373	3.801948	2.182138	0.041900
D(EXRATE)	0.429205	0.066826	6.422741	0.000000
DLOG(ULC(-1))	12.119880	7.962407	1.522138	0.144400
C	0.319662	0.319270	1.001230	0.329300
AR(1)	-0.931862	0.193040	-4.827297	0.000100
AR(2)	-0.884249	0.194521	-4.545780	0.000200
AR(3)	-0.901141	0.192786	-4.674298	0.000200
AR(4)	-0.668324	0.181717	-3.677821	0.001600
R-squared	0.755417	Mean dependent var	3.716125	
Adjusted R-squared	0.600944	S.D. dependent var	2.822730	
S.E. of regression	1.783143	Akaike info criterion	4.285836	
Sum squared resid	60.412400	Schwarz criterion	4.881291	
Log likelihood	-55.573370	Hannan-Quinn criter.	4.483212	
F-statistic	4.890277	Durbin-Watson stat	2.457183	
Prob(F-statistic)	0.001100			
Inverted AR Roots	.26+.91i	.26-.91i	-.73-.47i	-.73+.47i

Таблица 2

Тест ARCH на гетероскедастичность

Heteroskedasticity Test: ARCH			
F-statistic	0.573501	Prob. F(1,30)	0.4548
Obs*R-squared	0.600259	Prob. Chi-Square(1)	0.4385
Scaled explained SS	6.858	Prob. Chi-Square(13)	0.909

Таблица 3

Корреляционная матрица переменных

	D(CPI)	D(CPI (-1))	D(FPI (-1))	DLOG(OIL(-3))	DLOG(WHEAT(-1))	DLOG(LEAD(-1))	DLOG(TRANSF_BDGT(-2))	D(EX-RATE)	DLOG(ULC(-1))
D(CPI)	1.000								
D(CPI(-1))	0.299	1.000							
D(FPI(-1))	0.380	0.181	1.000						
DLOG(OIL(-3))	0.124	0.104	-0.206	1.000					
DLOG(WHEAT(-1))	0.425	0.244	0.698	-0.120	1.000				
DLOG(LEAD(-1))	0.297	0.025	0.594	-0.317	0.385	1.000			
DLOG(TRANSF_BDGT(-2))	0.049	-0.356	0.121	-0.253	0.090	0.034	1.000		
D(EXRATE)	0.024	-0.084	-0.536	0.058	-0.315	-0.573	-0.076	1.000	
DLOG(ULC(-1))	-0.032	-0.067	0.056	-0.424	0.022	-0.027	-0.061	0.045	1.000

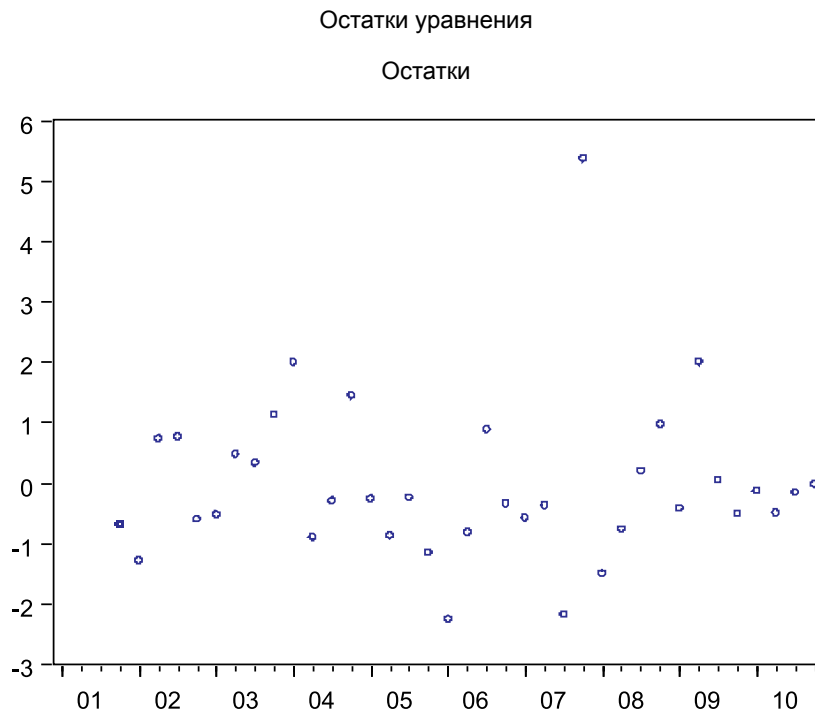
Таблица 4.

Тест на наличие автокорреляции Льюнга-Бокса (Q-статистика)

Sample: 2003Q1 2010Q4
 Included observations: 32
 Q-statistic probabilities adjusted for 4 ARMA term(s)

Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob	
		1	-0.231	-0.231	1.872	
		2	-0.069	-0.129	2.043	
		3	0.089	0.044	2.340	
		4	0.027	0.056	2.368	
		5	-0.053	-0.021	2.482	0.115
		6	0.181	0.177	3.848	0.146
		7	-0.207	-0.148	5.716	0.126
		8	-0.171	-0.253	7.044	0.134
		9	-0.012	-0.197	7.050	0.217
		10	-0.124	-0.250	7.813	0.252
		11	-0.043	-0.137	7.907	0.341
		12	0.136	0.094	8.915	0.349
		13	-0.112	0.058	9.632	0.381
		14	-0.228	-0.216	12.762	0.237
		15	0.172	-0.070	14.650	0.199
		16	0.067	-0.026	14.953	0.244

Рисунок 2.

УКРЕПЛЕНИЕ ФИНАНСОВОЙ СИСТЕМЫ КАЗАХСТАНА КАК ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАНЫ

Нурпеисов Д.К., Председатель Комитета по развитию регионального финансового центра города Алматы Национального Банка Республики Казахстан, д.ю.н., ЕхМВА

Краткое резюме. *Глобальный экономический кризис, начавшийся с финансового кризиса, во многом был обусловлен спецификой и системными проблемами мировой экономики. Именно эта специфика во многом предопределила столь острую реакцию рынков на исходный толчок кризиса – проблемы ипотечного сектора США. В настоящее время многие страны мира, в том числе Казахстан, выработали ряд правительственных мер для преодоления последствий финансового кризиса и укрепления финансовой безопасности страны. В Стратегическом плане развития Республики Казахстан до 2020 года акцентируется внимание на необходимости осуществления мер, направленных на повышение устойчивости национальной экономики к негативным последствиям мировых или региональных кризисов через укрепление финансовой системы страны.*

Существуют различные подсистемы экономики: производственная, социальная, инфраструктурная и др. К одной из важнейших подсистем относится финансовая, без которой не может функционировать любая экономика.

Среди основных национальных интересов страны в области финансовых отношений можно выделить следующие:

- 1) повышение эффективности финансовой системы как важнейшего регулятора рыночных отношений;
- 2) создание единой сбалансированной правовой основы, обеспечивающей эффективное формирование и функционирование финансовой системы социально ориентированного рыночного хозяйства страны, а также правоохранительного механизма по его защите от воздействия криминальных процессов и посягательств.

Важной сферой финансовой системы страны, а также системы национальной экономической безопасности является банковская система: Национальный Банк, коммерческие кредитные организации (банки и небанковские кредитные организации). Они функционируют в рыночной экономике в тесной взаимосвязи и взаимозависимости друг с другом и с реальной экономикой. Недостаточная надежность функционирования банковской сферы способна вызывать серьезные нарушения и деформации во всей финансовой системе и экономике страны.

Потребность в безопасности – это основополагающая потребность как отдельного индивидуума, так и различных объединений людей. В условиях формирования рыночной экономики проблема безопасного существования всей экономической системы страны стала одной из наиболее актуальных.

В условиях необходимости дальнейшего реформирования экономики все большее значение приобретает формирование надежной национальной финансовой системы как ведущего механизма регулирования экономической жизни общества.

На экономическую безопасность государства существенное влияние оказывает состояние финансовой системы, ее способность обеспечивать устойчивость и рост национальной экономики.

В Стратегическом плане развития Республики Казахстан до 2020 года акцентируется на необходимости осуществления мер, направленных на повышение устойчивости национальной экономики к негативным последствиям мировых или региональных кризисов через укрепление финансовой системы страны.

Одной из важнейших характеристик существования любой экономической системы в условиях рыночных отношений является неустойчивость ее функционирования. Поэтому для обеспечения ее эффективной деятельности необходимо предусмотреть все возможные угрозы экономической безопасности и принять своевременные меры для их нейтрализации. Угрозы экономической безопасности представляет собой совокупность условий и факторов, препятствующих реализации экономических интересов хозяйствующего субъекта, и, тем самым, наносящих ему ущерб, размер которого характеризует степень снижения экономического потенциала объекта за определенный промежуток времени.

Особую остроту в условиях глобализации мирового хозяйства, охватывающей все стороны жизни общества и, прежде всего, его основу — экономику, приобрели вопросы экономической безопасности хозяйствующих субъектов.

Финансовая безопасность – составляющая часть экономической безопасности и является элементом системы национальной безопасности. Финансовая безопасность основана на независимости, эффективности и конкурентоспособности финансовой сферы, выраженной через систему критериев и показателей ее состояния, характеризующих сбалансированность финансов, достаточную ликвидность активов и наличие необходимых денежных, валютных, золотых и т.д. резервов.

Суть финансовой безопасности заключается в том, чтобы не разрушались межсистемные связи, чтобы каждая из подсистем существовала и развивалась ради других. Помогать этому, а соответственно и обеспечивать, должны соответствующие государственные органы, поддерживающие экономику и соответственно финансовую безопасность через систему правовых, организационных, политических и иных мер.

Обеспечение финансовой безопасности – это деятельность государства и всего общества, направленная на осуществление общенациональной идеи, на защиту национальных ценностей и национальных интересов. Такая деятельность направлена также на упреждение и ликвидацию угроз развитию и укреплению прав и свобод личности, материальным и духовным ценностям общества, конституционному строю, суверенитету и территориальной целостности страны. При этом функции обеспечения финансовой безопас-

ности не ограничиваются и не сводятся только к защите. Главным приоритетом деятельности государства в сфере обеспечения финансовой безопасности является развитие его граждан, повышение качества их жизни.

Обеспечение финансовой безопасности страны в настоящее время возможно только при соблюдении национальных интересов государства при проведении экономических реформ и учете существующих угроз.

Поэтому в настоящее время обеспечение финансовой безопасности и всей финансовой системы для Казахстана является одной из важнейших и стратегических задач.

Существуют внутренние и внешние угрозы финансовой безопасности государства.

Внутренние угрозы финансовой безопасности порождаются в основном неадекватной финансово-экономической политикой, просчетами органов власти и управления, ошибками, злоупотреблениями и иными отклонениями (разнообразные экономические преступления и т.д.) в управлении финансовой системой государства.

В современных условиях особую роль играют внешние угрозы финансовой безопасности страны. Среди основных причин возникновения внешних угроз финансовой безопасности следует выделить следующие:

1) стремительное развитие процесса интеграции и глобализации экономических связей, интернационализации мирового хозяйства;

2) постоянное увеличение огромной массы капиталов, крайняя подвижность которых создает напряженную обстановку;

3) многообразие финансовых инструментов и высокая степень их динамики;

4) взаимопроникновение внутренней и внешней политики государств, которые все больше и больше зависят от мировых финансов;

5) чрезмерная зависимость национальных экономик (в частности, бюджетного сектора) от иностранного краткосрочного спекулятивного капитала, делающая их финансовые системы чрезвычайно уязвимыми;

6) глобальное нарастание неустойчивости мировой финансовой системы, возникновение угрожающих кризисных тенденций, неспособность современных финансовых институтов (в том числе международных) эффективно их контролировать.

Отечественная экономика, будучи интегрированной в мировые экономические процессы, подверглась влиянию разгоревшегося глобального кризиса ликвидности на финансовых рынках, спровоцированного проблемами в ипотечном секторе США.

Ситуация на мировых рынках приобретает для Казахстана все большее значение по мере того, как растет уровень интеграции казахстанской экономики в глобальные процессы. Как известно, эта интеграция идет в последние годы по двум основным направлениям – экспорт сырья (прежде всего – нефти) и заимствования казахстанских компаний и банков на мировых финансовых рынках. Поскольку роль добывающей промышленности и банковского сектора в экономике очень велика, то и ухудшение состояния мировых

рынков серьезно отражается на развитии страны. Так, нефтегазовая промышленность формирует более 16 % ВВП и это значит, что при существенном падении мировых цен происходит снижение стоимостных параметров выпуска продукции и экспорта этой отрасли, что, в свою очередь, непосредственно сказывается на ВВП в целом. Что же касается банков, то после начала ипотечного кризиса в США и роста процентных ставок на мировом рынке, они значительно прекратили кредитование казахстанской экономики.

Развитие мировой экономики является существенным фактором поведения организованных рынков, однако на протяжении последних двух-трех десятилетий все больший вес приобретает другой фактор – международный инвестиционно-спекулятивный капитал, оперирующий на этих рынках, размеры которого исчисляются триллионами долларов. Развитие в последние годы, зачастую в неоправданно интенсивных масштабах, всевозможных институтов и инструментов инвестирования на всех секторах организованных рынков привело к тому, что огромные массы международных капиталов сосредоточились в активах этих рынков. Инструментами спекулятивного инвестирования стали, в том числе и товарные активы – фьючерсные контракты на нефть, промышленные металлы, сельскохозяйственную продукцию и т.п. Поэтому в настоящее время значительно большее значение для динамики рынков приобрели не факторы реальной экономики – спрос и предложение на сырье, действия ОПЕК или производственные потребности компаний, а объемы средств институциональных инвесторов, вкладывающих деньги в товарные активы. Эти деньги в распоряжении международных инвесторов также называются «глобальной ликвидностью», дефицит которой из-за финансового кризиса и краха инвестиционных банков США и стал основной причиной спада на всех рынках.

Многие эксперты называют в качестве причины кризиса непомерные объемы долгового рынка и рынка производных финансовых инструментов, надувших «пузырь» на значимых секторах мирового финансового рынка. Весьма концентрированно и емко по этой проблеме высказался известный российский ученый, профессор Высшей школы экономики А.Смирнов: «Дешевые» деньги, неизбежно принимающие форму облегченных кредитов, — не просто аномалия глобального рынка, но один из важнейших факторов увеличения непродуктивного спроса на финансовые активы и возрастания их стоимости. Расширение объемов сделок с активами такого типа предполагает повышение финансового рычага (leverage) и резкое возрастание торговли рисками, что, ослабляя зависимость между ликвидностью и долгами, ускоряет раздувание долгового «пузыря» в глобальном масштабе».

Мировые рынки оказывают влияние и на казахстанскую экономику и по другим направлениям.

Так, снижение цен на товарных рынках через снижение экспортной выручки казахстанских компаний усиливает давление на обменный курс тенге; спад на фондовых рынках ведет к курсовым потерям инвестиционных институтов, вкладывающих средства в ценные бумаги, в том числе пенсионных фондов; ухудше-

ние ситуации на мировом денежном рынке означает повышение процентных ставок и удорожание заемных ресурсов для отечественных банков. Таким образом, сегодня казахстанская экономика, будучи достаточно тесно интегрированной в систему глобальных рынков, стала значительно сильнее зависеть от конъюнктуры этих рынков и поэтому возникает необходимость в постоянном отслеживании их состояния для того, чтобы оценивать перспективы развития Казахстана и корректировать текущую экономическую политику.

Для преодоления последствий мирового финансового кризиса большую роль оказало принятие Плана совместных действий Правительства, Национального Банка и Агентства по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций по стабилизации экономики и финансовой системы на 2009-2010 годы. Для финансового обеспечения Плана были использованы средства Национального Фонда в объеме 10 млрд. долл. США (1 200 млрд. тенге). План включает в себя 5 направлений деятельности:

- стабилизация финансового сектора – 4 млрд. долл. США (480 млрд. тенге);
- развитие жилищного сектора – 3 млрд. долл. США (360 млрд. тенге);
- поддержка малого и среднего бизнеса – 1 млрд. долл. США (120 млрд. тенге);
- развитие агропромышленного комплекса – 1 млрд. долл. США (120 млрд. тенге);
- реализация инфраструктурных и прорывных проектов – 1 млрд. долл. США (120 млрд. тенге).

Меры по стабилизации финансового сектора:

- 1) включали в себя выкуп простых голосующих акций 4-системообразующих БВУ на сумму не выше 1 млрд. долл., ещё 3 млрд. будут предоставлены в форме субординированного долга и через покупку привилегированных акций;
- 2) капитализация фонда стрессовых активов будет доведена из средств республиканского бюджета до 122 млрд. тенге.
- 3) продолжена поддержка уровня ликвидности банковского сектора Национальным Банком. Кроме того, будут усовершенствованы механизмы государственного регулирования финансового сектора, в том числе накопительной пенсионной системы.

На финансирование проблем рынка недвижимости и строительного сектора АО «Фонд национального благосостояния «Самрук-Казына» (далее – «Самрук-Казына») направит сумму 5 млрд. дол. США, которая будет сформирована за счёт привлечения средств из накопительных пенсионных фондов и Национального Фонда. Следует отметить, что в силу большой социальной значимости пенсионных активов их использование должно осуществляться при минимальном уровне рисков.

Будут продолжены программы предоставления средств субъектам МСБ и агропромышленного комплекса через БВУ. И, наконец, на сумму порядка 4 млрд. долл. (1 млрд. – средства Национального фонда, и ещё 3 млрд. «Самрук-Казына» планирует привлечь на внешних рынках) будут осуществлены масштабные инфраструктурные проекты.

Для мировой экономики и финансового рынка 2009 год являлся переломным. Дальнейшее углубление

мирового финансово-экономического кризиса замедлилось в результате проведенных масштабных финансовых и регуляторных вмешательств правительств и регуляторов рынка в целях поддержания финансовой стабильности. В общей сложности в мире на эти цели было выделено более 10 трлн. долл. США. Общая сумма средств, направленных на реализацию антикризисных мер на сегодняшний день составляет 2,9 триллиона тенге (19 млрд. долл. США). Кроме того, методом ужесточения нормативных актов были проведены меры по уменьшению системных рисков, способствовавших стабилизации финансового состояния финансовых организаций. При этом можно выделить две основные, характерные для большинства стран, антикризисные меры: предоставление ликвидности финансовым контрагентам и субъектам экономики (посредством повышения акционерного капитала банков, прямого кредитования отраслей экономики, выкупа обязательств, стимулирования спроса и т.д.) и снижение процентных ставок. В результате принятых мер, финансовые рынки показали рост, наметилось замедление спада мировой экономики и в отдельности крупнейших экономик.

В настоящий момент, в результате предпринятых государством мер финансовое состояние страны стабилизировалось.

Вместе с тем, предоставленные финансовым организациям ресурсы для стимулирования реального сектора экономики на первых порах не приносили желаемых результатов вследствие наличия рисков в промышленности, которые могли бы привести в условиях низкой деловой активности к еще большему углублению кризиса. На этом фоне большинство финансовых организаций, получившие так или иначе финансовые ресурсы от государства, предпочли перенаправить эти средства в высокодоходные долларовые активы, а также на увеличение резервов в центральных банках. Кроме того, в конце 2008 года и в начале 2009 года доллар США все еще рассматривался как надежный актив, в связи с чем он укреплялся по отношению к другим мировым валютам, что вкупе с низким мировым спросом на сырьевые ресурсы привело к снижению цен на товарных рынках (в частности, на нефть и металлы).

В целях удержания золотовалютных резервов на достаточном уровне, а также поддержки конкурентоспособности национальной экономики, Национальный Банк провел девальвацию тенге (на 18%).

Для увеличения ликвидности банковской системы с 3 марта 2009 года Национальным Банком были снижены нормативы МРТ (с 2% до 1,5% по внутренним обязательствам банков и с 3% до 2,5% по внешним и иным обязательствам банков). Это позволило предоставить банковской системе ликвидность в размере 50 млрд. тенге. Дополнительное влияние оказало снижение Национальным Банком ставки рефинансирования. Начиная с начала 2009 года, ставка рефинансирования снижалась 6 раз с 10% до 7%.

Глобальный финансово-экономический кризис продемонстрировал недостатки существующих моделей финансовых отношений как в общемировом масштабе, так и на национальном уровне. Слабые стороны были выявлены в структуре государствен-

ного регулирования и в деятельности самих финансовых институтов.

Проблемы финансовых институтов проявились в несовершенстве и несоответствии систем управления рисками современным тенденциям и уровню принимаемых рисков (как по степени, так и по качеству рисков), низком уровне корпоративного управления, недостаточной прозрачности и, как следствие, неэффективности бизнес-моделей, оказавшихся чувствительными к негативным тенденциям.

Одной из отличительных черт посткризисного периода является необходимость устранения выявленных проблем финансового сектора, исправления допущенных ошибок и обеспечения стабильного диверсифицированного роста. Необходимо продолжить работу по созданию современной, устойчивой и конкурентоспособной финансовой системы суверенного Казахстана.

В 2010 году Указом Президента Республики Казахстана одобрена Концепция развития финансового сектора Республики Казахстан в посткризисный период. Основной целью Концепции является развитие финансового сектора в посткризисный период в части перехода на качественно новый уровень управления и регулирования путем:

- 1) повышения устойчивости финансового сектора;
- 2) создания условий по недопущению недостатков, факторов нестабильности и явлений, обнаруженных в ходе текущего финансово-экономического кризиса;
- 3) стимулирования инвестиционной активности в посткризисный период как инструмента реализации макроэкономических решений;
- 4) укрепления доверия к финансовому сектору страны как со стороны инвесторов, так и со стороны потребителей финансовых услуг.

В рамках данной Концепции будут реализованы задачи по укреплению системы надзора и регулирования для повышения способностей государства на ранних этапах выявлять, предотвращать и преодолевать системные риски и их проявления, по определению роли государства в вопросах мобилизации финансовых ресурсов, по обеспечению прозрачности деятельности, осуществляемой финансовыми организациями.

Первоочередными задачами в посткризисном развитии финансового сектора Казахстана станут использование института государственно-частного партнерства в качестве основного механизма финансирования развития экономики страны, а также использование принципа контрцикличности как основного принципа регулирования и надзора финансового сектора.

С целью повышения устойчивости и эффективности развития финансового сектора Республики Казахстан в посткризисный период Указом Президента образован Совет по финансовой стабильности и развитию финансового рынка Республики Казахстан с целью осуществления межведомственной координации по вопросам обеспечения финансовой стабильности и эффективного развития финансового сектора Республики Казахстан.

Совет является консультативно-совещательным органом при Президенте Республики Казахстан.

Основными задачами Совета являются оказание содействия и выработка предложений по реализации макропруденциального регулирования, ориентированного на стабильность финансовой системы Республики Казахстан и минимизацию системных рисков.

В число функций Совета входят:

1) выработка предложений по системным рискам для финансовой стабильности на основе данных регулярного мониторинга;

2) выработка подходов по разработке и реализации основных направлений государственной политики в области развития финансовой системы Республики Казахстан;

3) выработка предложений по формированию стратегии и принципов регулирования финансового сектора с целью минимизации системных рисков и предупреждения угроз финансовой стабильности;

4) подготовка рекомендаций по применению регуляторных и стимулирующих мер, направленных на поддержание финансовой стабильности.

Рабочим органом Совета является Национальный Банк.

Во многих странах с рыночной экономикой центральные банки обладают определенной независимостью от исполнительных органов, которая рассматривается как гарантия эффективности их деятельности. Центральный банк рассматривается как разработчик и проводник государственной экономической политики, он включен в общий механизм государственного управления. Национальный Банк Республики Казахстан является центральным банком Республики Казахстан и представляет собой верхний (первый) уровень банковской системы Республики Казахстан. Главным преимуществом является независимость экономической политики.

В настоящее время упразднены Агентства по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций и по регулированию деятельности РФЦА, все полномочия и функции которых переданы Национальному Банку. Таким образом, Национальный Банк является единым регулятором отечественной финансовой системы.

Действующая практика регулирования и надзора финансового рынка и финансовых организаций соответствует международным стандартам. Интегрированный единый надзор является наиболее перспективной схемой финансового надзора, сфокусированной на регулировании и надзоре финансового рынка и финансовых организаций, исключающей риск конфликта интересов, имеющий место при функциональных или институциональных схемах надзора.

Дальнейшее совершенствование регулирования и надзора за деятельностью финансовых организаций и функционированием финансовых рынков будет осуществляться с учетом изменения международных стандартов регулирования и надзора, с учетом особенностей функционирования и развития каждого сегмента финансового рынка.

В настоящее время растет понимание необходимости более полного, всестороннего и эффективного регулирования. Предполагается изучить возможность расширения сферы и периметра регулирования, включая все виды деятельности, создающие риски

для экономики в целом, недопущение концентрации риска за пределами периметра регулирования. При этом регулирование должно ориентироваться на виды деятельности, а не на организации.

На сегодняшний день одним из самых главных вопросов, стоящих перед финансовым сектором стран СНГ является интеграция в мировое экономическо-финансовое пространство без ущерба развитию национальных рынков. Все актуальней становится фактор глобализации, которому, как известно более всего подвержен финансовый сектор. При современном уровне развития информационных технологий степень проникновения рынков капитала различных стран будет возрастать. И страны СНГ не исключение. При правильной интеграции финансовых систем различных стран данный фактор может служить дополнительным источником роста национальной экономики.

Интеграционные процессы также наблюдаются на постсоветском пространстве. При этом наиболее перспективным из них является создание Таможенного союза между Республикой Казахстан, Российской Федерацией и Республикой Беларусь. Безусловно, Таможенный Союз создает оптимальные условия для интеграции товарных рынков между странами-участницами. Но в перспективе для обслуживания дальнейшего возрастания объемов товарооборота, а также создания единого экономического пространства необходимо развивать интеграцию финансовых систем наших стран.

Создание Единого экономического пространства (ЕЭП) упростит каналы перераспределения ресурсов, в частности, капитала между странами-участницами. Либерализация движения капитала будет способствовать притоку капитала в экономику Казахстана.

Необходимо четко определить, что инициатива более тесного взаимодействия финансовых систем стран СНГ обусловлена уровнем взаимодействия хозяйствующих субъектов и, в дальнейшем, процесс взаимопроникновения экономик будет усиливаться. Кроме того, дальнейшие меры по интеграции финансовых систем стран ЕЭП могут быть реализованы на базе уже сформированных областей взаимодействия.

Кроме того, активизация интеграции финансовых систем стран ЕЭП будет способствовать разработке и внедрению системы мер раннего реагирования, а также устранению возникших рисков, способных нарушить целостность общего рынка финансовых услуг. Борьба с нынешним мировым финансово-экономическим кризисом доказывает необходимость создания такой структуры.

Беспрепятственное движение капитала через фондовые рынки в рамках ЕЭП будет способствовать:

- 1) привлечению необходимых инвестиций в корпоративный сектор стран – участников ЕЭП, что будет способствовать положительному развитию экономик;
- 2) выходу местных компаний на фондовые рынки стран-участников, что будет способствовать углублению финансово-хозяйственных связей между предприятиями;
- 3) снижению инфраструктурных издержек инвесторов из стран – участников ЕЭП при работе с ценными бумагами данного объединения;
- 4) активному развитию электронных площадок и использованию Интернет-технологий на рынке ценных бумаг;
- 5) повышению уровня защиты инвесторов при проведении инвестиционных операций на фондовых рынках ЕЭП;
- 6) повышению уровня финансовой инфраструктуры стран-участников ЕЭП к мировым стандартам.

Краткие выводы. *Казахстаном успешно преодолены последствия мирового финансового кризиса. Укреплена отечественная финансовая система. Макроэкономическая статистика Казахстана подтверждает признаки положительного результата от мер стимулирования и стабилизации экономики, принятых Правительством. Успешная реализация антикризисных мер привела к пересмотру кредитных позиций Правительства в сторону улучшения. Так, в 2010 году Standard & Poor's повысила долгосрочные суверенные кредитные рейтинги Республики Казахстан по обязательствам в иностранной и в национальной валюте — с «BBB-» и «BBB» до «BBB» и «BBB+» соответственно.*

КРАТКИЙ АНАЛИЗ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА ЗА ПЕРИОД 2003-2010 ГОДЫ

Керимхан Ж., Абылкалыкова К., эксперты
Департамента исследований и статистики
Национального Банка Республики Казахстан

Нам представляется интересным посмотреть, как в последние годы развивались регионы, каков их вклад в экономику страны (доля регионов в ВВП), кто из них является «лидером» и, наоборот, «аутсайдером» в целом по основным макроэкономическим и социальным показателям.

При этом интересно увидеть не столько сопоставление динамики и уровня развития в областном разрезе (поскольку такие данные формируются Агентством Республики Казахстан по статистике), сколько в разрезе более укрупненных регионов страны:

- Северного (включающего Акмолинскую, Костанайскую, Павлодарскую, Северо-Казахстанскую области);

- Западного (Актюбинская, Атырауская, Западно-Казахстанская, Мангистауская области);

- Восточного (Восточно-Казахстанская область);
- Южного (Алматинская, Жамбылская, Кызылординская, Южно-Казахстанская области);
- Центрального (Карагандинская область),
- а также городов республиканского значения Астана и Алматы.

Анализ проведен по основным макроэкономическим, социальным показателям и видам деятельности на основе данных Агентства Республики Казахстан по статистике. Этот анализ делается впервые и, по нашему мнению, важно регулярное осуществление мониторинга основных показателей укрупненных регионов в целях обеспечения аналитической информацией сравнительного уровня регионального развития, особенно по социальным показателям.

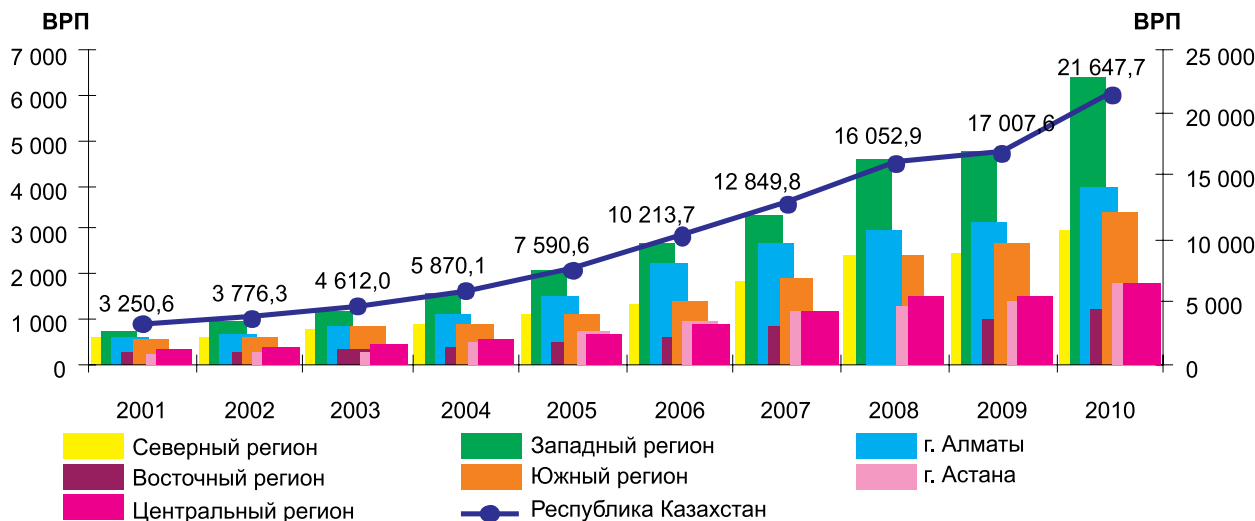
Итак, как же развивались укрупненные регионы (далее будем называть их регионами) и каковы сравнительный уровень и динамика их вклада в общее развитие экономики страны?

Наиболее общую и объективную картину дает анализ вклада регионов в **валовой внутренний продукт страны (ВВП)**.

В течение всего рассматриваемого периода (2003-2010гг.) наибольшая доля номинального ВВП страны (рис.1) производилась Западным регионом и Алматы, наименьшая доля производилась Восточным регионом.

Рисунок 1.

ВВП и его региональные составляющие, млрд. тенге

Вклад регионов в ВВП страны за 2010 год сложился следующим образом (в порядке убывания):

Западный регион – 29,6%, Алматы – 18,2%, Южный регион – 15,7%, Северный регион – 13,7%, Центральный регион – 8,5%, Астана – 8,3% и Восточный регион – 5,9%.

При этом, изменение региональной структуры ВВП с 2003 года происходило в пользу Западного региона за счет больших темпов роста его экономики: в 2003 году региональные составляющие ВВП были следующими: Западный – 24,7%, Алматы – 17,5%, Южный регион – 17,3%, Северный – 17,0%, Центральный – 9,6%, Восточный – 7,2% и Астана – 6,6%.

Наибольшие среднегодовые темпы прироста валового регионального продукта (далее – ВРП) в номинальном выражении были в Астане – 30,2%, Западном регионе – 27,5%, Алматы – 25,2%, Южном регионе – 24,1%, Центральном регионе – 22,6%, несколько ниже в Северном и Восточном регионах – 21,8% и 20,4% соответственно.

Под влиянием кризиса в 2009 году наиболее существенное торможение в приросте номинального ВРП произошло в Северном (2,8%) и Западном (3,5%) регионах.

На рисунках 2 и 3 приведена структура номинального ВВП по областям, Астана и Алматы в 2003 и 2010 годах, которая наглядно показывает, как изменился за этот период вклад каждой области по произведенной продукции и оказанным услугам в экономику и укрупненные регионы.

Рисунок 2.

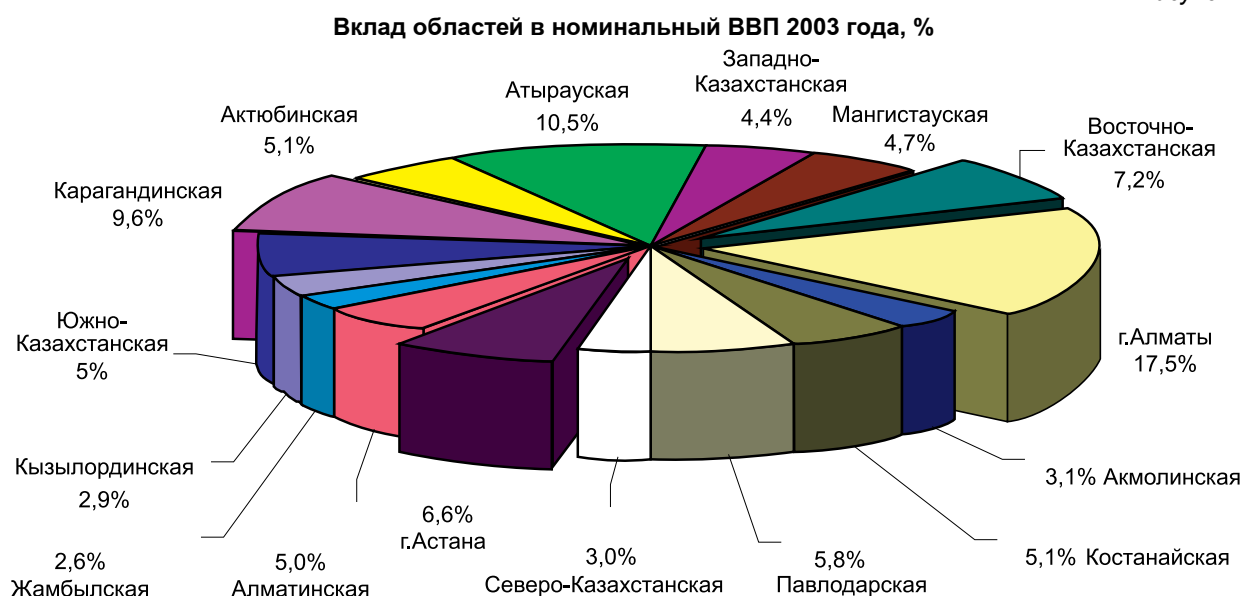
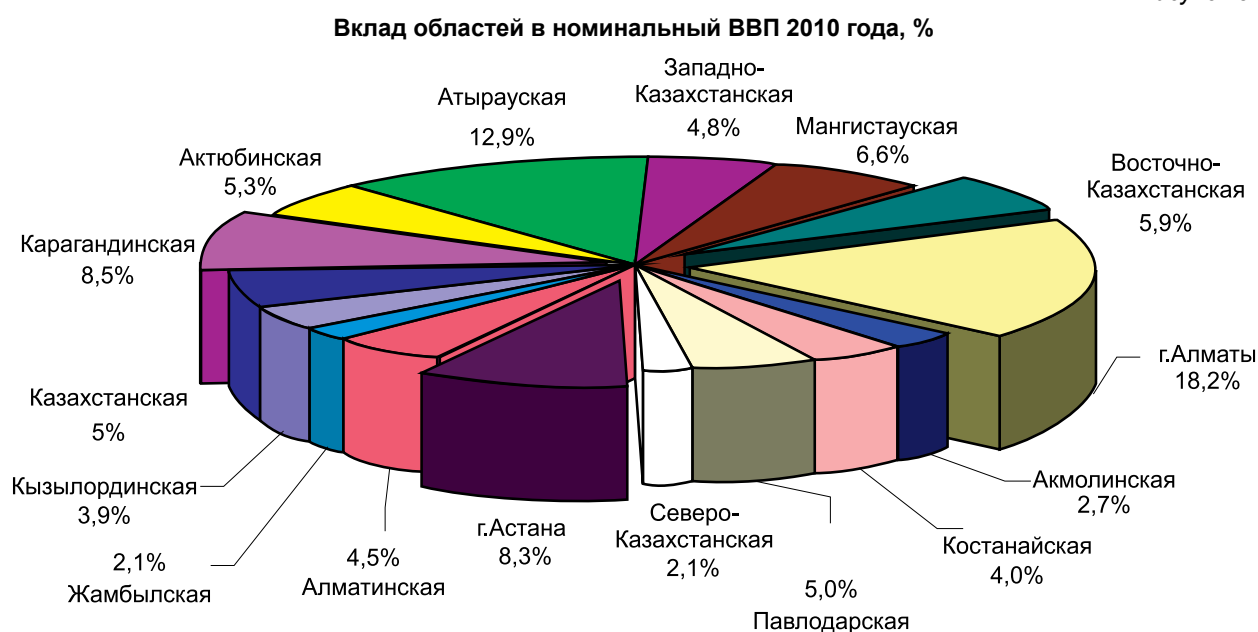

Рисунок 3.

Наибольшая доля ВВП производится в Алматы (18,2%), Атырауской (12,9%), Карагандинской (8,5%) областях и Астане (8,3%). Суммарно эти 4 региона производят почти половину (47,9%) ВВП страны. Наименьшая доля – в Жамбылской (2,1%), Северо-Казахстанской (2,1%) и Акмолинской (2,7%) областях.

При этом, наибольший рост ВВП за рассматриваемый период произошел в Атырауской, Мангистауской областях и Астане, что обеспечило наибольший прирост доли этих регионов в ВВП страны (на 2,4%; 1,9% и 1,7%, соответственно).

Наименьшие темпы роста ВВП были в Восточно-Казахстанской, Костанайской и Северо-Казахстанской областях, что привело к снижению доли этих регионов в ВВП страны (на 1,3%; 1,1% и 0,9%, соответственно).

Как же такая динамика ВВП в областном разрезе отразилась на укрупненных регионах?

В целом, во всех областях Западного региона произошел рост вклада в номинальный ВВП (за счет развития добывающей отрасли, особенно, в Атырауской и Мангистауской областях), тогда как во всех областях Северного региона наблюдается снижение показателя. Вклад Центрального и Восточного регионов в ВВП снизился, Алматы и Астана увеличился. В Южном регионе показатель вырос только в Кызылординской области, в Жамбылской и Алматынской областях несколько снизился, а в Южно-Казахстанской области остался без изменений.

Более объективным показателем для оценки уровня развития экономики регионов является ВРП на душу населения, который отражен в нижеприведенной таблице:

Таблица 1.

Изменение ВРП на душу населения, тыс. тенге

	2003 жыл		2006 жыл		2009 жыл		2010 жыл	
	ВРП на душу населения	Темпы прироста ВРП к 2000 году	ВРП на душу населения	Темпы прироста ВРП к 2003 году	ВРП на душу населения	Темпы прироста ВРП к 2006 году	ВРП на душу населения	Темпы прироста ВРП к 2007 году
Северный регион	253	74%	437	73%	825	89%	996	63%
Западный регион	596	79%	1 359	128%	2 235	64%	2 824	76%
Восточный регион	229	45%	431	88%	694	61%	909	61%
Южный регион	160	98%	304	90%	530	74%	657	58%
Центральный регион	334	53%	690	107%	1 124	63%	1 367	60%
Астана	597	82%	1 702	185%	2 075	22%	2 668	38%
Алматы	696	89%	1 793	158%	2 293	28%	2 786	36%
По стране	309	77%	667	116%	1 068	60%	1327	60%

Рассмотрим теперь, как развивались основные отрасли в регионах, обусловившие вышеизложенную региональную структуру ВВП.

Промышленность. В региональной структуре промышленности страны наибольшую долю имеет Западный регион: с 45,5% в 2003 году его доля вы-

росла до 51,2% в 2010 году (рис.3), т.е. более половины промышленной продукции страны производится в этом регионе. Доли других регионов в 2010 году составили: Южный регион – 14,3%, Северный регион – 14,3%, Центральный регион – 9,7%, Восточный регион – 5,9%, Алматы и Астана – 3,5% и 1,1% соответственно.

Рисунок 4.

Вклад областей в номинальный ВВП 2010 года, %

За период с 2003 года **среднегодовые темпы прироста промышленности** в номинальном выражении по регионам сложились следующим образом: наибольший прирост отмечен в Алматы и Астане – 9,6% и 9,3% соответственно, в Западном регионе – 8,4%, Северном регионе – 7,9%, Южном регионе – 6,4%, наименьший прирост отмечен в Восточном регионе – 3,5%.

Наименьшему влиянию финансового кризиса подверглась промышленность Западного региона, которая в 2008-2009 годах продолжала расти, и Северного региона, промышленность которого не росла, но и не снизилась, в то время как во всех остальных регионах Казахстана в этот период наблюдалось от заметного до существенного падение объемов про-

мышленного производства, при этом наибольшее падение произошло в 2008 году, в Алматы – на 20,1% и Астане – на 15,6%.

Такая ситуация обусловлена в основном высокой долей в **добывающей промышленности** Западного региона, которая в 2009-2010 годах превысила 80%. За период с 2003 года наиболее высокими темпами росли объемы производства горнодобывающей отрасли в Северном и Южном регионах (среднегодовые темпы роста составили 125% и 118,8%, соответственно).

Что касается **обрабатывающей промышленности**, то ее региональную структуру отличает более пропорциональный состав: доля регионов в общем объеме обрабатывающей промышленности страны в 2010 году составила:

Северный регион – 23,6%, Центральный – 22,3%, Южный – 16,5%, Западный – 15,2%, Восточный – 12,1%, Алматы и Астана – 8,2% и 2,3%, соответственно. В 2003 году региональная структура обрабатывающей промышленности выглядела так: Центральный – 26,4%, Южный регион – 21,5%, Северный – 17,9%, Западный – 11,2%, Алматы – 10,5%, Восточный регион – 10,5% и Астана – 2,1%.

Наибольшее развитие обрабатывающей отрасли в рассматриваемый период происходило в Западном и Южном регионах: среднегодовые темпы индекса физического объема обрабатывающей промышленности в этих регионах составили 123,2% и 112,1%, соответственно.

Цены предприятий-производителей промышленной продукции с 2003 по 2008 годы имели возрастающую тенденцию роста: если в 2003 году изменение цен к предыдущему году составлял 9,3%, то в 2008 году показатель составил 36,8%. При этом наибольший рост цен происходил в Западном (Актюбинская область – 55,9%, Атырауская – 47,2%, Западно-Казахстанская – 46,2% и Мангистауская – 42,4%), Северном (Костанайская область – 51,7%, Павлодарская – 51,6%, Северо-Казахстанская – 25,4% и Акмолинская

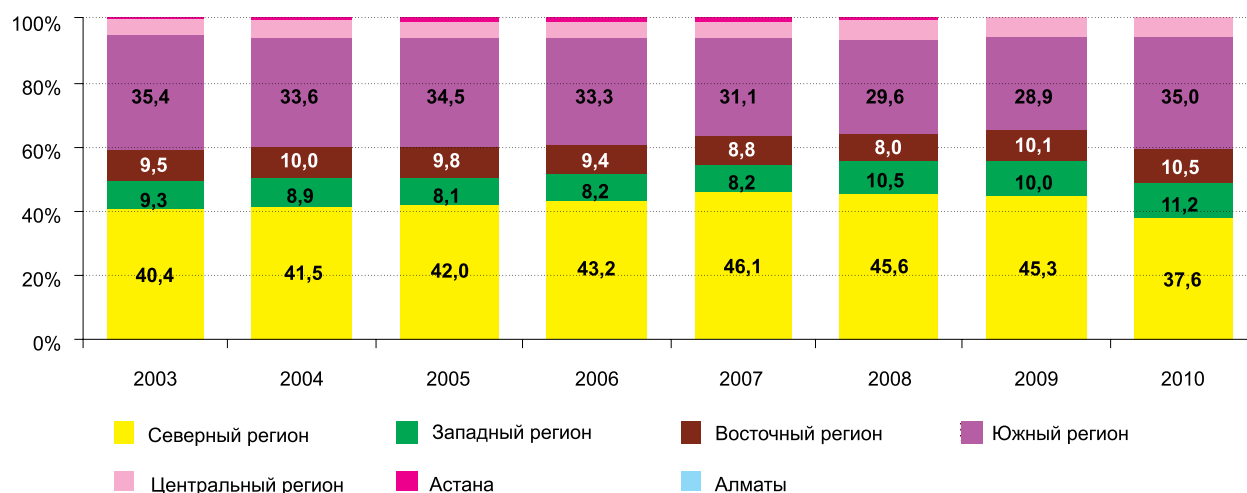
– 20,2%) и Южном регионах (Кызылординская область – 45,1%, Южно-Казахстанская – 21,8%, Алматинская – 20,2% и Жамбылская – 18,0%). В 2009 году, впервые в рассматриваемом периоде, произошло снижение цен в промышленности страны на 22% во всех регионах, кроме Астаны и Алматы, Жамбылской, Акмолинской и Северо-Казахстанской областей, где был отмечен рост на 5,1%, 3,7%, 15,2%, 5,6% и 4,1% соответственно. Наибольшее снижение цен произошло в Западно-Казахстанской области – 49,3%. Однако в 2010 году рост цен возобновился на заметном уровне: на 25,2% в целом по промышленности. Наибольший рост отмечен в Центральном регионе (на 30,4%), наименьший – в Алматы (5,5%) и Астане (1,0%).

Сельское хозяйство. Наибольший объем валовой продукции отрасли производится в Северном и Южном регионах, которыми в совокупности производится более 70% продукции республики (рис.5).

Доля регионов в 2010 году, в порядке убывания объема валовой продукции сельского хозяйства, составила: Северный – 37,6%, Южный – 35%, Западный – 11,2%, Восточный – 10,5% и Центральный – 5,7, Астана и Алматы – 0,1% соответственно.

Рисунок 5.

Изменение региональной структуры сельского хозяйства

Цены в сельском хозяйстве, как и в промышленности, имели существенную возрастающую тенденцию с 2003 года (на 6,3% к предыдущему году) по 2008 год (на 39,4% к предыдущему году). Наибольший рост цен в 2008 году произошел во всех сельскохозяйственных регионах: Северном (Костанайская область – 50,2%, Акмолинская – 49,5% и Северо-Казахстанская – 42,6%), Восточном (на 37%) и Южном (Жамбылская область – 41%, Алматинская – 37,1).

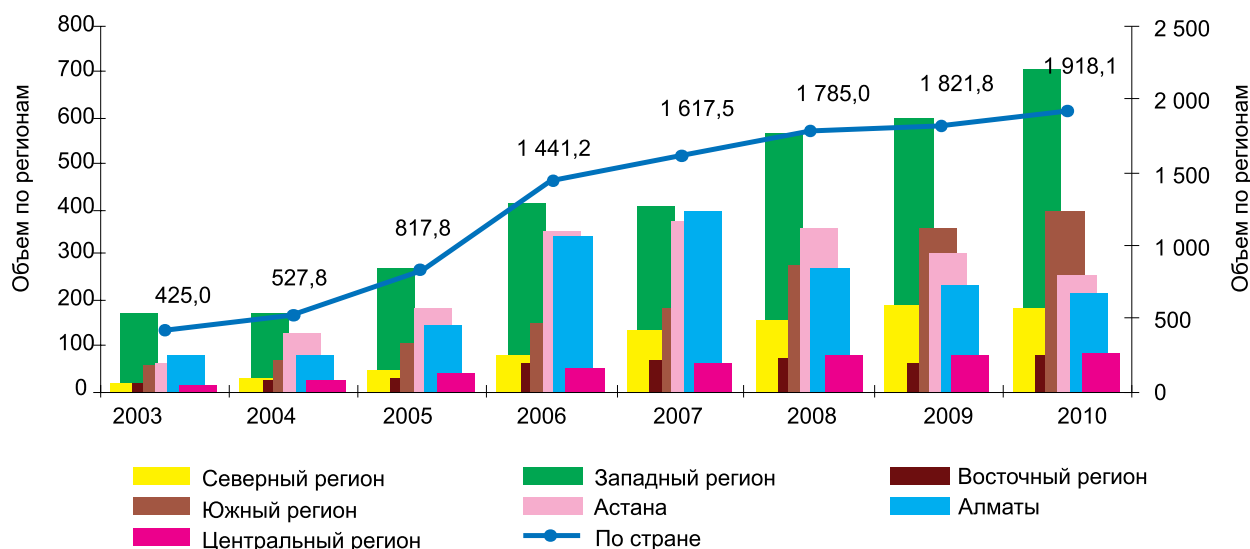
В 2009 году рост цен резко приостановился, изменение цен к предыдущему году составило 3,1%, а в 2010 году впервые, в рассматриваемом периоде, произошло снижение цен в сельском хозяйстве в целом по республике на 6,7%. Заметное снижение цен на-

блюдалось в Северном (Акмолинская область – 19%, Северо-Казахстанская – 13,3%) и Восточном (-4,9%) регионах.

Строительство. В строительстве четыре региональных «лидера» (рис.6): Западный, Южный регионы, а также Астана и Алматы. Их совокупная доля в общем объеме строительных работ по стране в течение рассматриваемого периода стабильно высока (86,9% - в 2003 году и 81,9% – в 2010 году), а в структуре совокупной доли – заметное «преимущество» Западного региона (в 2003 году: Западный – 40,2%, Алматы – 18,9%, Астана – 14,9, Южный – 12,9%; в 2010 году: 36,9%, 11,1%, 13,1%, и 20,8% соответственно).

Рисунок 6.

Динамика объемов выполненных строительных работ, млрд. тенге

Рост цен в строительстве происходил ежегодно (с 3,5% в 2003 году) с наибольшими темпами в 2008 году (8,1% к предыдущему году), с 2009 года рост цен приостановился и в 2010 году составил в среднем 4,6%. Во всех регионах была такая же тенденция. При этом наибольший рост цен в 2010 году наблюдался в Астане, Центральном и Восточном регионах (6,6%, 6,1% и 5,7% соответственно), наименьший – в Алматы (3,7%). В целом такой рост цен в регионах можно характеризовать как умеренный.

Доля регионов по показателю ввод в эксплуатацию жилых домов в 2010 году сложилась так: наибольший объем в Западном регионе, Астане и Южном регионе (25,9%, 21,6% и 20,6%, в 2003 году было 22,8%, 12,4% и 37,6%, соответственно), несколько меньше – в Алматы и Северном регионе (16,5% и 8,4%, в 2003 году было 13,8% и 7,7%, соответственно), и наименьший – в Центральном и Восточном регионах (3,6% и 3,5%, в 2003 году было 1,8% и 3,9%, соответственно).

Сектор услуг. Наибольшую долю объема оказываемых услуг по транспорту и связи по регионам в общем объеме услуг по транспорту и связи по республике занимают Алматы, Астана и Северный регион – 29,8%, 12,8% и 19,4% соответственно в 2010 году. В 2003 году региональная структура в транспорте и связи выглядела так: Северный регион – 22,3%, Западный регион – 20,7%, Алматы – 17,9%, Южный регион – 16,6%, Астана – 9,4%, Центральный регион

– 7,6% и Восточный регион – 5,6%. При этом, постоянный рост показателя за рассматриваемый период наблюдался только в Алматы.

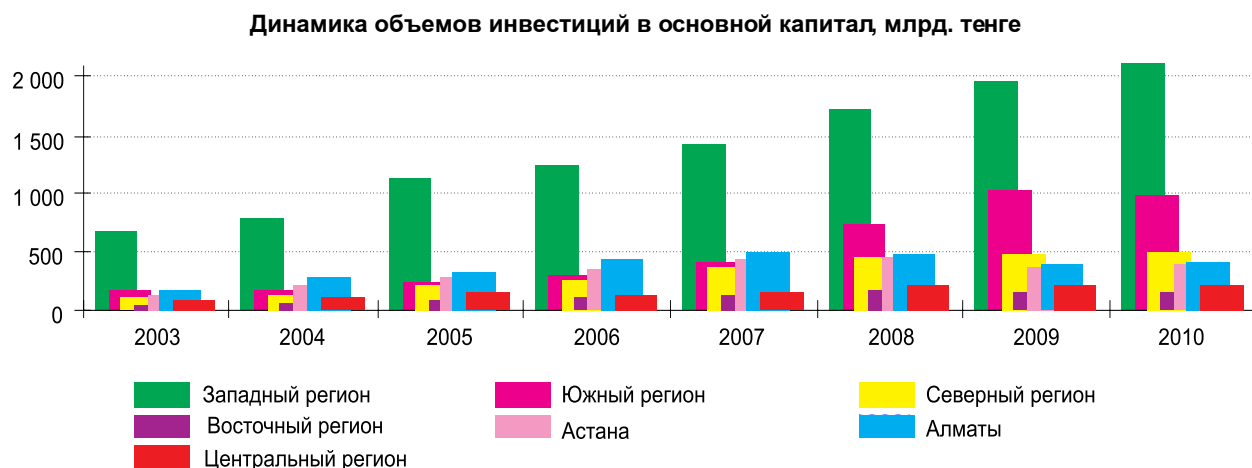
В общем объеме товарооборота по республике львиную долю занимает Алматы – 40,9% в 2010 году (39,2% в 2003 году), заметно ниже показатель по Астане – 14,6% (9,9% в 2003 году) и Северному региону – 11,1% (12,9% в 2003 году). Наименьшую долю в товарообороте страны занимает – Восточный регион – 6,3% в 2010 году (7,3% в 2003 году). Следует отметить, что по итогам 2010 года в структуре ВВП страны производство услуг составляет большую долю (52,8%).

Инвестиции в основной капитал. Наибольший объем инвестиций в основной капитал осуществляется в Западном и Южном регионах (в 2010 году: 2121,5 млрд. тенге и 980 млрд. тенге, соответственно), заметно ниже их уровень – в Северном регионе, также в Алматы и Астане (492,2 млрд. тенге, 407,6 млрд. тенге и 391,3 млрд. тенге соответственно) и существенно ниже – в Центральном и Восточном регионах (229,7 млрд. тенге, 150,9 млрд. тенге).

Соответственно, доли Западного и Южного регионов в 2010 году составили 44,4% и 20,5% от общего объема инвестиций в основной капитал по стране, т.е. 64,9% – их совокупная доля.

Рис. 7 наглядно отражает высокие темпы в динамике осуществления инвестиций этими регионами в период с 2003 года по 2010 год.

Рисунок 7.

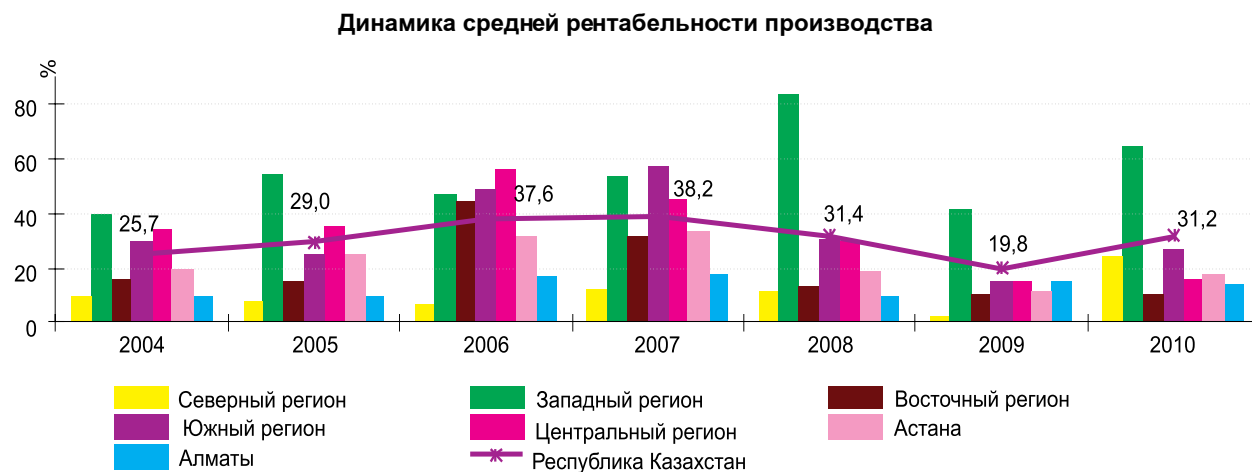

Иностранные инвестиции в основной капитал в большей степени удавалось привлечь Западным и Южным регионами: в 2009 году в объеме 292,2 млрд. тенге и 124,1 млрд. тенге, соответственно, (относительно 2003 года – 32,7 млрд. тенге и 4,3 млрд. тенге, соответственно). Меньшими темпами рост иностранных инвестиций происходил в Алматы и Восточном регионе (1,3% и 3,3% в 2003 году, 6,3% соответственно в 2010 году), в остальных регионах (Северном, Центральном регионе и Астане) в 2009 году объемы инвестиции значительно снизились относительно 2003 года.

Финансовое состояние. В рассматриваемом периоде финансовое состояние реального сектора экономики имело динамику стабильного улучшения (рис.8): средняя рентабельность производства по экономике страны выросла с 25,7% в 2004 году до 38,2% в 2007 году.

В 2008 году, под влиянием финансового кризиса, рост рентабельности производства замедлился до 31,4%, а в 2009 году – до 19,8%, однако в 2010 году рентабельность заметно выросла – до 31,2% (рис.8).

Рисунок 8.

Доля прибыльных предприятий за рассматриваемый период значительно сократилась. Так, если до 2009 года число прибыльных предприятий в экономике страны находилось в интервале 62–66% предприятий, а убыточных – в интервале 34–38%, то в 2009 году доля прибыльных предприятий снизилась до 57,7%, соответственно, доля убыточных предприятий составила 42,3%.

Данное снижение сложилось под влиянием следующих региональных составляющих.

Наилучшее положение в Западном, Южном и Центральном и регионах, где средняя рентабельность производства в период с 2004-2010 годы была на уровне 54,8%, 33,4%, 32,9%, соответственно. Существенно более высокая рентабельность в Западном

регионе связана с высокой долей добывающей отрасли, а точнее, нефтедобычи и ростом цен на нефть.

Заметно ниже данный показатель в Астане (22,6%), Восточном регионе (20,1%), Алматы (12,9%) и, особенно, в Северном регионе (10,6%).

Данные мониторинга предприятий показывают, что в целом динамика средней рентабельности производства в регионах обусловлена относительно высокой рентабельностью (более 20%) крупных и средних предприятий.

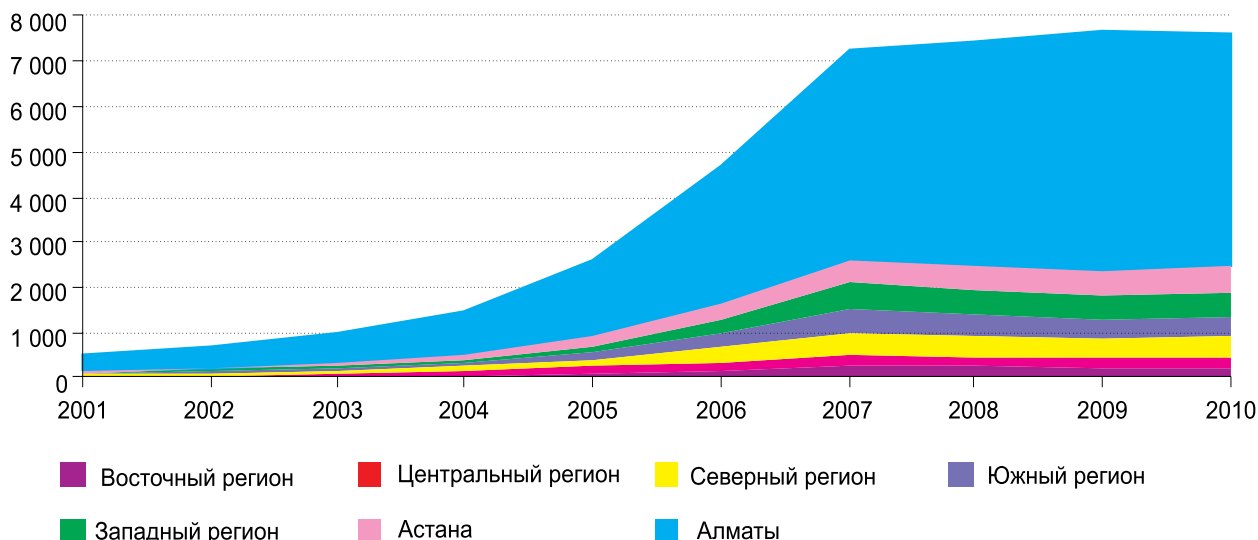
В 2009 году финансовое состояние предприятий заметно ухудшилось во всех регионах: в Западном регионе доля убыточных предприятий составила 36,2%, в остальных регионах – более 40%.

Кредитная активность, вклады в банки. По данному показателю наблюдается наибольшая дифференциация в региональном развитии. Наибольшую кредитную активность проявляют предприятия

Алматы, где объемы выданных банками кредитов достигли в 2010 году 5 111 млрд. тенге, что составляет 67,3% от общего объема выданных банками кредитов.

Рисунок 9.

Динамика кредитов, выданных банками, млрд. тенге

Доля других регионов в 2010 году, в порядке убывания объема выданных кредитов, составила: Западный – 6,7%, Южный – 5,9%, Северный – 5,7%, Центральный – 3,1%, и Восточный регионы – 3%.

Наибольший объем выданных **ипотечных кредитов** населению приходится на Алматы, несмотря на уменьшение его доли в общем объеме по стране с 47% в 2003 году до 36,8% в 2010 году. Существенно меньше ипотечных кредитов выдано в Астане, Западном и Южном регионах: в 2010 году доля этих регионов составила 15%, 14,8% и 12,5%, соответственно, и еще меньше – в Восточном и Центральном регионах – 6,9% и 5,3%, соответственно.

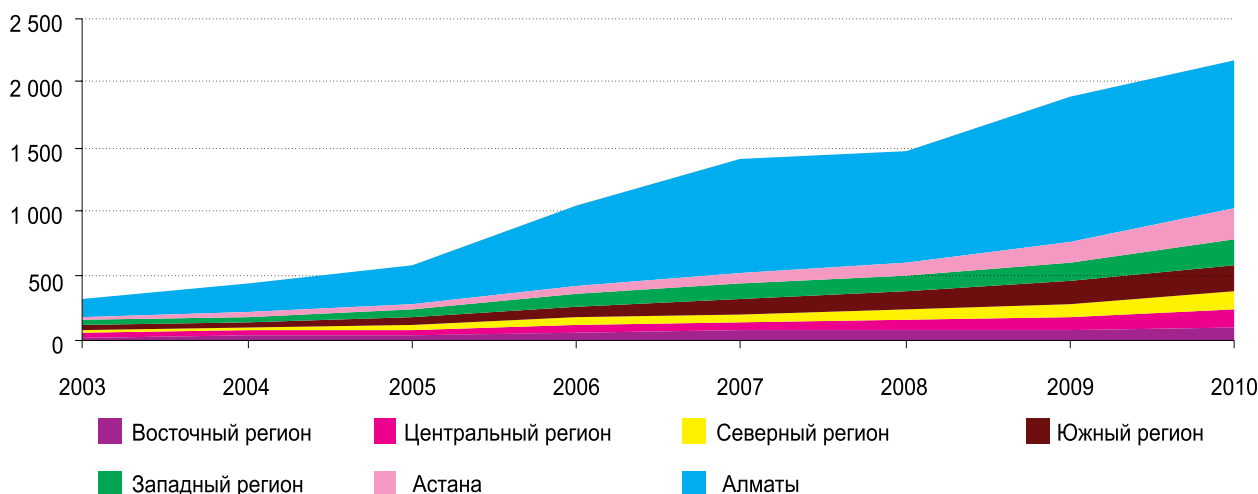
Вклады юридических лиц в банки второго уровня выросли почти в 11 раз с 349 млрд. тенге в 2003 году до 3986 млрд. тенге в 2010 году, большая часть которых приходится на Алматы и Астану – 42% и 43% в 2010 году (относительно 57% и 21% в 2003 году).

Вклады населения в банки второго уровня в целом по стране значительно выросли: с 330 млрд. тенге в 2003 году до 2182 млрд. тенге в 2010 году (т.е. почти в 7 раз).

Наибольшую долю **вкладов населения** имеет Алматы – 53,4% в 2010 году (47,4% в 2003 году). По остальным регионам имеем: по Астане – 10,4%, Западному – 9,6%, Северному – 9,5%, Южному – 6,3%, Центральному и Восточному регионам – 5,9% и 4,8% соответственно.

Рисунок 10.

Динамика вкладов населения в банках, млрд. тенге

Теперь рассмотрим, каков «вклад» регионов в инфляцию в стране.

С 2003 года по 2007 год наблюдалась динамика роста цен по всем регионам Казахстана.

В 2003 году уровень инфляции в стране был относительно невысоким – 6,8%, а наибольшее ее значение наблюдалось в Акмолинской области (8,7%), Жамбылской (8,6%) и в Алматы (8,5%).

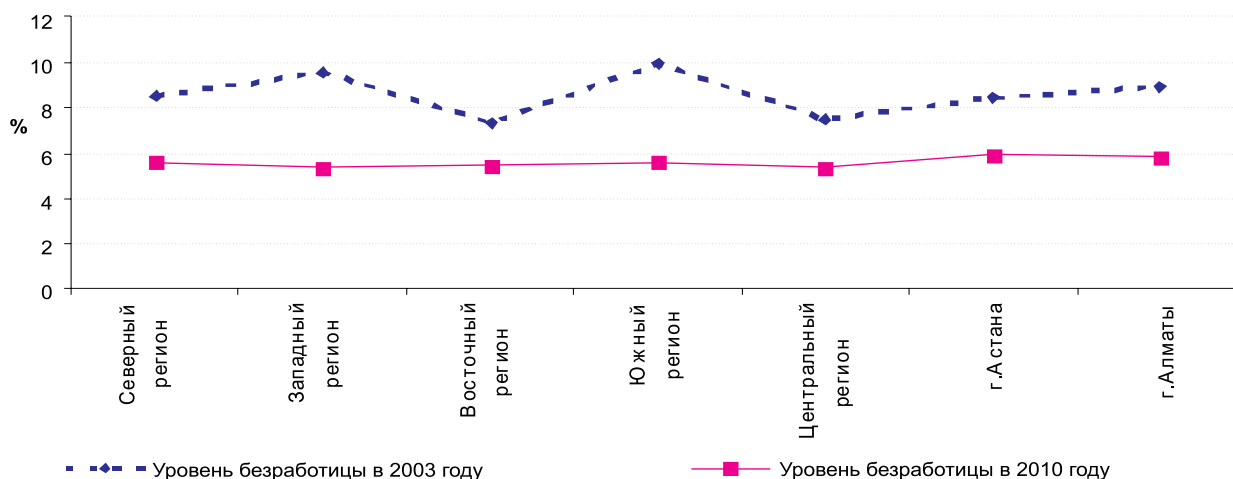
Под влиянием мирового финансового кризиса в 2007 году уровень инфляции по республике резко вырос (до 18,8%), при этом, самый высокий уровень инфляции отмечен в Алматы (27,1%) а самый низкий

– в Центральном регионе (14,2%). В 2008-2010 годах показатель заметно снизился. В 2010 году уровень инфляции по республике составил 7,8%, а самый высокий его уровень наблюдался в Астане – 8,2%, самый низкий в Центральном Казахстане – 6,9%.

Наконец, попытаемся сравнить регионы по уровню и динамике основных социальных показателей. В период 2003-2010 годы сложилась устойчивая динамика снижения уровня безработицы (с 8,8% в 2003 году до 5,5% в 2010 году) целом по стране.

Рисунок 11.

Динамика уровня безработицы за 2003 и 2010 годы

В 2003 году самая высокая безработица наблюдалась в Южном и Западном регионах – 9,9% и 9,6%, самая низкая – в Восточном – 7,3%.

В 2010 году уровень безработицы по регионам одновременно снизился и выровнялся: от 5,9% в Астане и до 5,3% в Центральном регионе (Рис 11).

Среднемесячная номинальная заработная плата в рассматриваемом периоде стабильно росла в целом по стране (с 23,1 тыс. тенге в 2003 году до 77,6 тыс. тенге в 2010 году) и по регионам.

Наибольший уровень показателя в Западном регионе, а также в Алматы и Астане: 27,5 тыс. тенге, 23,4 тыс. тенге, 22,7 тыс. тенге в 2003 году и 107,8 тыс. тенге, 106,6 тыс. тенге и 110,8 тыс. тенге в 2010 году, соответственно. Самый низкий уровень показателя в Северном регионе: 13,1 тыс. тенге в 2003 году и 57,1 тыс. тенге в 2010 году.

Наиболее существенно улучшились, за рассматриваемый период, показатели бедности населения как в целом по стране, так и по регионам. **Доля населения, имеющего доходы, использованные на потребление, ниже величины прожиточного минимума** значительно снизилась с 37,5% в 2003 году до 6,5% в 2010 году. В региональном разрезе самый низкий показатель – в Восточном, Западном и Южном регионах – 8,4%, 7,6% и 7,5% (по отношению к населению региона), соответственно, в 2010 году (в 2003 году было 31,9%, 38,3% и 51%, соответственно).

Доля населения, имеющего доходы, использованные на потребление, ниже стоимости продовольственной корзины снизилась с 9,1% в 2003 году до 0,4% в 2010 году. Самый высокий (т.е. худший) показатель в 2010 году сложился в Восточном и Западном регионах: 0,5% (в 2003 году – 9,3% и 9,2%, соответственно), самый низкий – в Алматы – 0,1% (в 2003 году – 1,0%).

Исходя из вышеизложенного анализа и обобщения уровня и динамики изменения основных показателей по укрупненным регионам страны в период 2003-2010 годы можно сделать вывод, что Западный регион и Алматы заметно опережают по развитию другие регионы, так как данные регионы имеют наилучшие уровни и динамику изменения по следующим показателям:

- наибольшая доля номинального ВВП страны, ВРП на душу населения и высокие среднегодовые темпы прироста ВРП;
- более половины промышленной продукции страны производится в Западном регионе, а наибольшая доля сектора услуг приходится на Алматы;
- наибольшие объемы инвестиций в основной капитал (наибольшая доля иностранных инвестиций в Западном регионе);
- наибольший показатель по объему выполненных строительных работ по республике;
- наилучшее финансовое положение в реальном секторе экономики;
- высокий уровень среднемесячной номинальной заработной платы;
- наилучший показатель по вкладам в БВУ физических и юридических лиц.

При этом разрыв в развитии, особенно Западного региона, возрастает: во всех областях Западного региона выросла доля в номинальном ВВП, тогда как во всех областях Северного региона – снизилась.

Суммарная доля трех крупных регионов – Атырауской области, Алматы, и Астана в 2010 году ВВП выросла, а вклад регионов с низким уровнем ВВП (Жамбылская, Северо-Казахстанская и Акмолинская области) еще более снизился.

РАЗВИТИЕ РЫНКА ПЛАТЕЖНЫХ КАРТОЧЕК В ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ

Дан Е.И., заместитель начальника отдела по работе с наличными деньгами и кассовых операций Западно-Казахстанского филиала ГУ «Национальный Банк Республики Казахстан»

Рынок платежных карточек в Казахстане, являясь одним из перспективных направлений финансового сектора, продолжает развиваться быстрыми и эффективными темпами. С помощью платежной карточки можно расплатиться за товары и услуги в магазинах и ресторанах, оплатить коммунальные услуги, услуги связи, налоги и таможенные платежи, погасить кредиты, перевести деньги с карточки на карточку, заказать товары и услуги через Интернет или посредством использования телефона.

В настоящее время в Западно-Казахстанской области, общее количество карточек, эмитированных и распространенных казахстанскими банками, достигло 305,3 тыс. штук, количество держателей данных карточек составило 285,9 тыс. человек, по сравнению с аналогичным периодом 2010 года рост составил на 8,5% и 7,6% соответственно. По-прежнему, наиболее популярными карточками в стране являются карточки международной платежной системы Visa International, MasterCard Worldwide, American Express International, China Union Pay и Diners Club International и их доля составляет 97,9% в Казахстане. Карточками международных платежных систем можно расплатиться не только на территории Казахстана, но также и за рубежом. Так, находясь за рубежом в командировке или на отдыхе можно воспользоваться карточками казахстанских банков для оплаты товаров и услуг, а также для снятия наличных денег через банкоматы.

Степень развития рынка зависит от наличия разветвленной сети обслуживания платежных карточек. На сегодня жители Западно-Казахстанской области при проведении операций с платежными карточками могут воспользоваться 866 POS-терминалами, 303 банкоматами и 16 импринтерами. При этом платежные карточки к оплате за товары и услуги принимают 336 торговых предприятий.

Рост популярности платежных карточек и расширение сети обслуживания способствовали значительному увеличению объемов операций с использованием платежных карточек.

Так, по состоянию на 1 июня 2011 года транзакции по безналичным расчетам с использованием платежных карточек казахстанских эмитентов, осуществленных на территории Западно-Казахстанской области, составили 80,8 тыс. транзакций на сумму 1 618,4 млн. тенге.

При этом количество операций по снятию наличных денег с использованием карточек казахстанских эмитентов составило 396,8 тыс. транзакций на сумму 9 774,9 млн. тенге. То есть сохраняется тенденция использования платежных карточек для снятия наличных денег.

Основная проблема заключается в том, что платежные карточки, в большинстве своем, используются, как средство по получению наличности в рамках так называемых «зарплатных проектов», для получения заработной платы и стипендий. Кроме того, платежи по карточкам осуществляют лишь очень немногие предпри-

ятия торговли, причем большинство из них составляют магазины, торгующие сложной бытовой техникой или ориентирующиеся на весьма состоятельных клиентов. Отсутствие развитой сети приема повседневных платежей по пластиковым карточкам существенно ограничивает возможности их использования и снижает их привлекательность для широких слоев населения.

Для повышения привлекательности использования карточек для безналичных платежей банки второго уровня проводят дисконтные программы, а также совместно с международными системами проводят розыгрыши и акции среди держателей платежных карточек. Информацию о проведении розыгрышей и акций, а также сведения о видах услуг, которые представляются для держателей платежных карточек, можно найти на сайтах банков второго уровня Казахстана. При этом банки продолжают увеличивать спектр предоставляемых услуг с использованием платежных карточек.

В соответствии с «Планом мероприятий по развитию системы безналичных расчетов в Западно-Казахстанской области на 2010-2011 годы» продолжается работа по внедрению безналичных платежей, расширению сети обслуживания платежных карточек при оплате товаров и услуг. Наиболее актуальным вопросом в этом направлении является совместная работа Управления предпринимательства и промышленности, Налогового департамента, Департамента по борьбе с экономической и коррупционной преступностью и Западно-Казахстанского филиала Государственного Учреждения «Национальный Банк Республики Казахстан» по пропаганде безналичных расчетов в нашей области.

На официальном интернет-ресурсе акимата области в рубрике «Национальный Банк информирует» ежемесячно обновляется статистика по платежным карточкам. Также на сайте размещены правила пользования банкоматами и POS-терминалами, перечень торгово-сервисных организаций, которые принимают платежи с использованием платежных карточек при осуществлении торговых операций. В средствах массовой информации освещается информация о расширении сети безналичных расчетов за товары и услуги. В связи с тем, что существует ряд проблем, которые не позволяют массовому использованию населением расчетов посредством платежных карточек, от филиалов банков второго уровня собраны предложения по повышению уровня использования населением платежных карт как средства платежа и направлены в Управление предпринимательства и промышленности для планируемого в августе текущего года заседания рабочей группы по внедрению безналичных расчетов посредством платежных карточек при акимате Западно-Казахстанской области.

В последнее время рынок банковских услуг Казахстана претерпевает серьезные изменения. Одним из примеров этого является стремительное развитие отечественного рынка платежных карточек. На казахстанском рынке представлено множество типов карточек. Банки-эмитенты активно конкурируют между собой, стремясь привлечь больше клиентов. В результате конкурентной борьбы повышается качество предоставляемых услуг, а также происходит усовершенствование имеющихся продуктов, разработка и внедрение новых. Данное обстоятельство свидетельствует о том, что рынок платежных карточек Казахстана перешел от экстенсивного к интенсивному пути развития, что, безусловно, является положительным моментом для развития экономики в целом.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ КАРАГАНДИНСКОЙ ОБЛАСТИ

*Араева Е.М., главный специалист-экономист
отдела экономического анализа и статистики
Карагандинского филиала ГУ «Национальный Банк
Республики Казахстан»*

Факторы и условия развития экономики Карагандинской области в последнее время демонстрируют эффективность принятых мер по реализации Государственной программы форсированного индустриально-инновационного развития страны.

Область обладает крупнейшими запасами нерудного сырья для металлургии и строительной индустрии. Благодаря наличию крупных разведанных и эксплуатируемых месторождений минерально-сырьевых ресурсов, разнообразию сырья в видовом отношении, наличию топлива, источников водоснабжения и электроэнергии в области получили развитие такие отрасли промышленности как черная, цветная металлургия, угольная промышленность, энергетика, химическая и пищевая промышленность, строительная индустрия.

Область продолжает оставаться индустриальным центром республики, на долю которой приходится 10,0% общереспубликанского промышленного производства (прокат из железа и стали, карбид кальция, медь рафинированная в виде заготовок, аффинированное серебро, добыча медной руды и т.д.).

По данным Департамента статистики Карагандинской области, в январе-июне 2011 года промышленными предприятиями области произведено продукции на 655,3 млрд. тенге, индекс физического объема промышленной продукции, по сравнению с 2010 годом (далее – индекс), составил 106,0%. В отраслевом разрезе 81,0% промышленного производства области приходится на обрабатывающую промышленность и 9,0% – на горнодобывающую.

В обрабатывающей промышленности в первой половине текущего года произведено продукции всего на 529,8 млрд.тенге (индекс составил 109,3%), при этом наибольший удельный вес (83,4%) занимает металлургическая промышленность (индекс – 100,9%).

В горнодобывающей промышленности и разработке карьеров в январе-июне 2011 года произведено продукции на 57,1 млрд. тенге (индекс – 99,2%). Невыполнение в отрасли произошло за счёт снижения производства руд и марганцевых концентратов. Фактически произведено руд марганцевых 1413,8 тыс. тонн (индекс составил 98,8%) и, соответственно, концентратов марганцевых произведено 478,2 тыс. тонн, что составило 96,2% .

В отраслях горнодобывающей промышленности наибольшее повышение объемов производства отмечалось при добыче железной руды (на 20,0%), наибольшее снижение объемов производства – при добыче руд цветных металлов (на 7,9%).

Валовой выпуск продукции (услуг) сельского хозяйства составил 32,5 млрд. тенге, в т.ч. животноводства - 32,3 млрд. тенге, по сравнению с аналогичным

периодом прошлого года, произошёл рост на 5,3%, растениеводства – 137,2 млн. тенге, что соответствует уровню прошлого года.

В общем объеме производства продукции животноводства в целом по республике удельный вес области составил по мясу – 7,3%, по молоку коровьему – 6,4%, яйцам куриным – 9,4% и шерсти овечьей – 4,2%.

В области наблюдается рост инвестиций – так, предприятиями области освоено 92,3 млрд. тенге инвестиций в основной капитал, что составило 127,9% к соответствующему периоду прошлого года. Большая часть инвестиций (56,8%) приходится на приобретение оборудования, инструмента и инвентаря (56,8%). Значительная доля инвестиций в основной капитал освоена в обрабатывающей промышленности (42,8%), в горнодобывающей промышленности и разработке карьеров (14,4%) и по операциям с недвижимым имуществом (10,6%).

Строительный сектор экономики области, несмотря на некоторое снижение по сравнению с 2010 годом (91,1%) в отчетном периоде, развивается, объем строительных работ (услуг) сложился в сумме 26,7 млрд. тенге. В 7 регионах области наблюдалось увеличение объема строительных работ (услуг), по сравнению с соответствующим периодом прошлого года. Наибольший рост отмечен в городах: Сарань (в 47,3 р.), Сатпаев (в 26,4 р.) и в Жанаркинском районе (в 6,3 р.).

Объем перевозок грузов за январь-июнь 2011 года составил 215,6 млн. тонн, на 23,4% больше, чем за соответствующий период 2010 года. Перевозки пассажиров всеми видами транспорта, включая частный извоз, увеличились на 30,4% и составили 779,2 млн. человек.

Дальнейший экономический путь Карагандинской области будет основываться на развитии обрабатывающей отрасли и создание новых высокотехнологичных, наукоемких производств, кластерного подхода в развитии экономики области.

В рамках Концепции развития базовых отраслей промышленности в Карагандинской области разработан мастер-план по развитию машиностроения, в основу которого легли порядка 100 инвестиционных проектов, 24 из которых вошли в карту индустриализации страны с общей стоимостью более 238 млрд. тенге, 15 из них будут продолжены в 2011 году.

Среди проектов, вводимых в этом году, производство по выпуску светодиодных светильников, новых строительных материалов, бетонных железнодорожных шпал, резиновых и пластмассовых изделий для упаковки товаров, фракционированного кубовидного щебня.

Среди них новое производство на месторождении Жалын (компания «Сарыарка-ENERGY»), связанное с созданием установки по получению полукокса с использованием полимерного газа как попутного продукта для выработки электроэнергии и производства химических продуктов, ранее такого качества топливо в нашей стране не добывалось. Подтвержденные запасы угля месторождения Жалын – это 35-40 лет бесперебойной работы и стабильной заработной платы для жителей региона.

В 2011 году в области продолжится строительство современного гидрометаллургического завода по про-

изводству катодной меди компании «Сары Казна», выпуск сельскохозяйственных специализированных самолётов («Фермер»), разведка и добыча железной руды ТОО «Bary Mining», производство стальных панельных радиаторов ТОО «Kaztherm», производство полиэтиленовых труб ТОО «Kazcentrelectroprovod» и другие.

Введено в эксплуатацию предприятие по производству упаковочных материалов (ТОО «Euro Pack»), стоимость проекта составила 150 млн. тенге, производственная мощность 23,0 тыс. изделий в год, в дальнейшем планируется увеличение объёма выпускаемой продукции на 20-30%.

АО «Экостройсервис» ввело в эксплуатацию линию по производству продукции из бетона широкой номенклатуры, общий объём инвестиций в эту линию составил 234 млн. тенге, проектная мощность 36,0 тыс. кубических метров бетонных изделий в год.

Общая экономическая ситуация в области характеризуется устойчивыми темпами роста объёмов производства в реальном секторе экономики, чему способствовали сложившиеся благоприятные условия для развития экономики и реализация ряда мер, направленных на стабилизацию экономической ситуации в области.

Тем не менее, актуальными проблемами в развитии предприятий области остаются: недостаточная обеспеченность предприятий собственными средствами, устаревшая техника и оборудование, низкая конкурентоспособность и другие факторы.

Проблемы предприятий реального сектора экономики, особенно в не сырьевых отраслях, связаны в основном с недостаточной обеспеченностью собственными средствами, физически и морально устаревшей техникой и оборудованием, изношенностью основных фондов, недостатком оборотных средств у товаропроизводителей.

Влияние рыночной конкуренции со стороны зарубежных предприятий, у которых налоговая нагрузка меньше, чем в Казахстане, также сказывается на развитии предприятий реального сектора экономики. Кроме того, по мнению экспертов, значительная доля в цене (в среднем от 25 до 50% по всем видам товаров и услуг) формируется за счёт «накрутки» многочисленных посредников, что носит непроизводительный характер и свидетельствует о низкой эффективности конкуренции в бизнесе и как следствие недостаточной работы механизмов рынка.

В области высок научный потенциал, но вместе с тем в регионе сохраняются тенденции, характеризующие отсутствие высокого спроса на инновационные проекты со стороны предпринимателей и низкий уровень коммерциализации научных идей.

По официальным данным Агентства Республики Казахстан по статистике, в январе-июне 2011 года, по отношению к соответствующему периоду прошлого года, индекс потребительских цен составил 109,2%, в т.ч. на продовольственные товары – 112,2%, на непродовольственные – 104,4% и платные услуги – 110,4%.

В отчетном периоде формирование инфляционных процессов во многом зависело от ситуации, сложившейся на глобальном и на внутреннем рынках.

Так, в среднем рост мировых цен на топливо и продовольствие в 2011 году, по мнению экспертов, составит 18% и 15%, соответственно, что вызовет рост инфляции. Кроме того, рост денежных доходов населения, повышение размеров пенсий, пособий, заработных плат из бюджета, сезонные факторы, влияющие на доступность потребительских товаров для населения, наличие монополий на отдельных рынках также влияют на инфляционные процессы.

Основная проблема в ценообразовании продолжает оставаться в системе организации закупок – это ценовые надбавки перекупщиков и оптовиков. Недостаточная конкуренция на рынках области, множество посреднических структур создают условия для сговора среди посредников и монопольного образования цен. По мнению специалистов, причиной является также отсутствие промышленного производства в области животноводства.

В Карагандинской области по состоянию на 1 июля 2011 года 69,3% всего крупного рогатого скота приходится на хозяйства населения и, соответственно, наибольший объём реализации на убой всех видов скота приходится также на хозяйства населения (64,4%).

Действенным выходом из сложившейся ситуации должно послужить создание промышленного производства и организация убойных пунктов, которые необходимо привязать к местам реализации, что, безусловно, отразится на цене и качестве мяса и мясopодуктов.

На плодоовощных рынках области формирование цен на фрукты и овощи происходит под воздействием сезонных факторов, которые усугублялись плохими климатическими условиями, приведшие к снижению объёмов поставок и сужению ассортимента фруктов и овощей, а также ростом издержек на сезонное хранение.

Действия перекупщиков и посредников, воспользовавшихся недостаточным насыщением рынка товарами растениеводства и недостаточная конкуренция на товарных рынках области, привели к повышению цен. Так, индекс цен реализации продукции растениеводства в январе-июне 2011 года к соответствующему периоду прошлого года составил 139,8%. На рост цен повлиял неурожай (2010 г.) в России, связанный с засухой и пожарами, и появление на рынках более дорогой свежей продукции нового урожая из южных областей и Узбекистана, а также в связи с завершением запасов и ростом издержек на сезонное хранение овощей.

Местные сельхозпроизводители имеют возможность полностью обеспечивать жителей области картофелем и другими видами овощей, но отсутствие достаточного количества овощехранилищ является причиной вывоза продукции или уменьшения ее производства.

Так, на 1 июня 2011 г. численность населения в городах Карагандинской области составила 78% от общей численности и имеется всего 4 современных специализированных овощехранилища общим объёмом 10 тыс. тонн, при этом нормативная потребность в 10 раз больше, в итоге, к концу зимы – началу весны в регионе складывается дефицит овощей, что приводит к росту цен на плодоовощную продукцию.

Объем произведенного молока и средний удой молока на одну корову, по данным Департамента статистики Карагандинской области, составил 174896 тонн молока и 783 кг, соответственно, что больше аналогичного периода прошлого года, индекс физического объема продукции составил 100,8% и 100,5%. При этом повышение стоимости сырого молока, закупаемого молокоперерабатывающими предприятиями в индивидуальном секторе, обусловлено сезонными явлениями, дороговизной кормов, что приводит к удорожанию затрат на производство молочной продукции.

Профучастники молочной отрасли отмечают, что за последние два года цены на сырое молоко повысились в среднем на 30%, что, соответственно, заставляет переработчиков повышать цены на свою продукцию. По мнению специалистов, молочная отрасль Казахстана в последние годы несёт серьёзные убытки из-за роста цен на сырое молоко. Предприятия молочной отрасли не исключают и дальнейшего повышения цен на свою продукцию.

В отчетном периоде в области наблюдалось повышение цен на хлебобулочные и крупяные изделия. По мнению экспертов, повышение вызвано низким урожаем 2010 года, а также давлением на цены зерновых культур, как на мировых рынках, так и в республике Казахстан.

Индекс цен по группе непродовольственных товаров в январе-июне 2011 года, по сравнению с соответствующим периодом 2010 года, составил 104,4%. Цены на бензин и дизтопливо повысились, соответственно, на 13,6% и 14,3%. Одежда подорожала на 4,9%, обувь – на 4,4%.

Дисбаланс цен между российским и казахстанским рынками, снижение импорта нефтепродуктов из России, а также отсутствие регулирования оптовых цен при сдерживании розничных привели к подорожанию топлива.

Определяющее влияние на индекс потребительских цен в январе-июне 2011 года, по сравнению с соответствующим периодом 2010 года, оказало влияние повышение тарифов в начале года на жилищно-коммунальные услуги от 6,6% (горячее водоснабжение) до 20,3% (электроэнергия).

В области постоянно проводится работа по сдерживанию инфляционных процессов. В городах области между акиматами и местными товаропроизводителями, руководителями супермаркетов, магазинов за-

ключены Меморандумы о сотрудничестве и взаимопонимании в сфере торговли, о минимальной торговой наценке на социально-значимые продовольственные товары, о не повышении стоимости арендной платы на торговых рынках, созданы социальные отделы в магазинах и на рынках городов.

Проводятся два вида мониторинга цен на продукты питания первой необходимости: АО «КазАгроМаркетинг» и 9 рабочими группами, в состав которых входят представители акиматов, санитарно-эпидемиологической службы, налоговых и правоохранительных органов. В целях недопущения необоснованного роста цен на товары и услуги создан штаб и рабочие группы по сдерживанию инфляционных процессов, которыми проводится ряд системных и оперативных мер.

Социальное положение области характеризуется увеличением среднемесячной номинальной заработной платы – в мае она составила 73058 тенге и выросла, по сравнению с маем 2010 года, на 12,3%. Увеличение номинальной заработной платы имеет место почти во всех видах экономической деятельности, кроме предприятий, предоставляющих услуги по проживанию и питанию. Величина прожиточного минимума в среднем на душу населения области, рассчитанная исходя из минимальных норм потребления основных продуктов питания, в январе-июне 2011 года составила 14565 тенге.

Численность безработных, состоящих на учете в уполномоченных органах по вопросам занятости, на конец июня 2011 года составила 5462 человек, что на 2538 человек меньше, чем на конец июня 2010 года, доля зарегистрированных безработных в численности экономически активного населения составила 0,7%.

Подводя итоги социально-экономического развития области, следует отметить, что, несмотря на имеющиеся проблемы, которые сдерживают поступательное развитие экономики региона, в области имеется большой потенциал для успешного дальнейшего развития – инвестиционная привлекательность региона и устойчивая динамика вложений компаний в основной капитал, переориентации источников роста экономики на внутренние факторы спроса и предложения, повышения их роли в обеспечении роста, развитие несырьевых отраслей, ориентированных на внутренний спрос, и отраслей, обладающих конкурентоспособностью на мировом рынке.

ОБМЕННЫЕ ОПЕРАЦИИ С НАЛИЧНОЙ ИНОСТРАННОЙ ВАЛЮТОЙ

Мустафина Б.М., начальник отдела контроля валютных операций Павлодарского филиала ГУ «Национальный Банк Республики Казахстан»

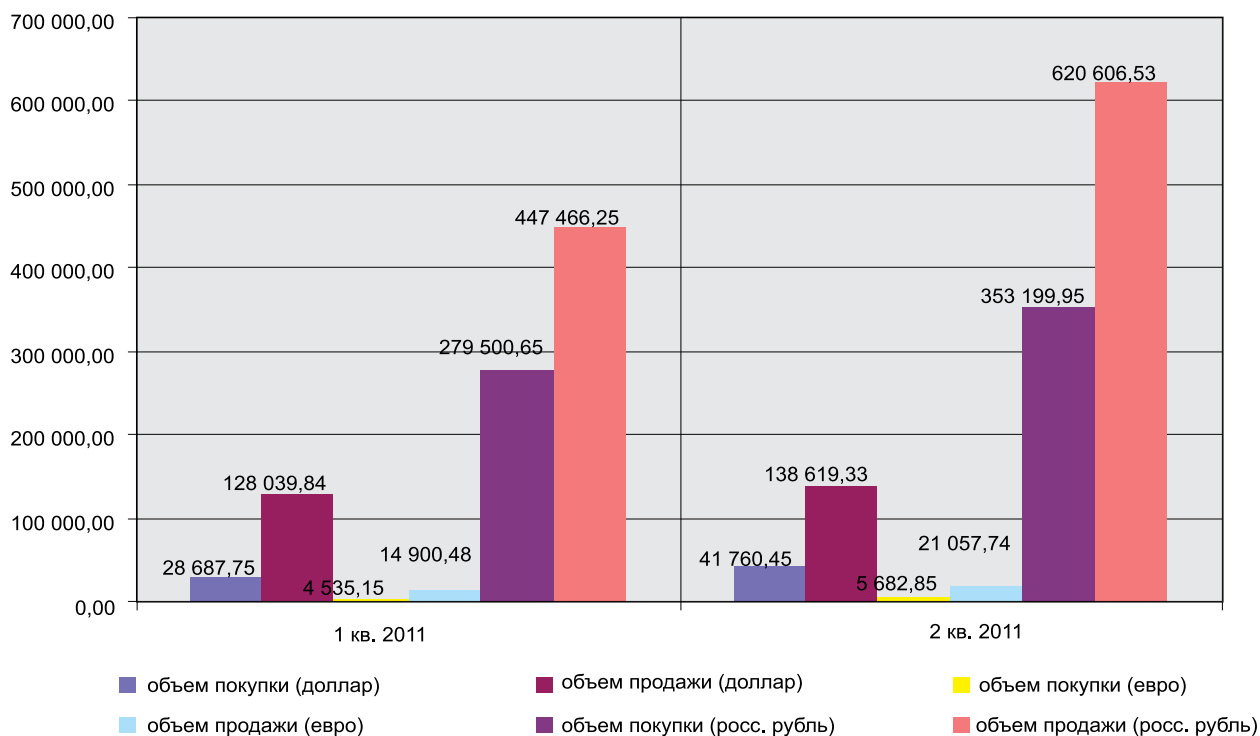
В последние годы значительно усилилась активность населения на рынке обменных операций с наличной иностранной валютой. Банки Павлодарской области и уполномоченные организации, имеющие лицензию на организацию обменных операций с наличной иностранной валютой пред-

лагают клиентам один из видов банковских услуг – проведение обменных операций с наличной иностранной валютой.

По состоянию на 1 июля 2011 года на территории Павлодарской области функционируют 30 филиалов банков второго уровня и 1 самостоятельный банк.

На конец 2 квартала 2011 года осуществляют обменные операции с наличной иностранной валютой 139 обменных пункта (по сравнению с предыдущим кварталом 2011 года увеличение на 3,73%), из них: 120 обменных пунктов уполномоченных банков, 17 обменных пунктов уполномоченных организаций и 2 обменных пункта уполномоченной организации почтовой связи. Основная часть обменных пунктов расположена в городе Павлодар.

Диаграмма покупки и продажи наличной иностранной валюты обменными пунктами Павлодарской области за 1 квартал 2011 года и 2 квартал 2011 года

Объемы покупки и продажи наличной иностранной валюты по долларам США, евро и российским рублям возросли по сравнению с 1 кварталом 2011 года:

- покупки долларов США на 13 072,7 тыс. долларов США;
- продажи долларов США на 10 579,49 тыс. долларов США;
- покупки евро на 1 147,7 тыс. евро;
- продажи евро на 6 157,26 тыс. евро;
- покупки российских рублей на 73 699,3 тыс. российских рублей;
- продажи российских рублей на 173 140,28 тыс. российских рублей.

На увеличение объемов покупки иностранной валюты населением предположительно, оказали влияние, принятые льготные условия таможенного оформления транспортных средств для граждан Казахстана, которые предусматривают пониженную ставку пошли-

ны. В связи с чем, население более активно приобретало машины за рубежом.

Так по сведениям таможенного органа, только за январь-июнь 2011 года по льготному режиму для личного пользования в область завезено 5263 легковых автомобилей (согласно таможенного приходного ордера). Общая стоимость ввезенных автомобилей составила 64 млн. долларов США.

Кроме того, уровень развития банковской системы и доверия к ней позволяет населению осуществлять накопление денег на депозитах в иностранной валюте. По состоянию на 1 июля 2011 года вклады населения в иностранной валюте в банках второго уровня Павлодарской области по сравнению с первым кварталом текущего года увеличились на 1,1 млрд. тенге или на 4,5 %.

Средневзвешенный курс тенге к иностранным валютам в течение второго квартала текущего года изменялся в следующем диапазоне:

- по покупке (с 146,31 тенге/доллар США на начало квартала и 145,46 тенге/доллар США на конец квартала);

- по продаже (с 146,86 тенге/доллар США на начала квартала и 146,02 тенге/доллар США на конец квартала);

- по покупке (с 199,24 тенге/евро на начало квартала и 208,43 тенге/евро на конец квартала);

- по продаже (с 200,32 тенге/евро на начало квартала и 210,61 тенге /евро на конец квартала);

- по покупке (с 4,96 тенге/российский рубль на начало квартала и 5,17 тенге/российский рубль на конец квартала);

- по продаже (с 5,05 тенге/российский рубль на начало квартала и 5,25 тенге/российский рубль на конец квартала).

Рынок наличной иностранной валюты в регионе

Наименование	Единица измерения	1 квартал 2011 года	2 квартал 2011 года	Темп прироста %
Доллар США				
- объем покупки	тыс. долл.	28 687,75	41760,45	45,57
- объем продажи	тыс. долл.	128 039,84	138 619,33	8,26
- средневзвешенный курс покупки	долл./тенге	146,31	145,46	-0,58
- средневзвешенный курс продажи	долл./тенге	146,86	146,02	-0,57
Евро				
- объем покупки	тыс. евро	4 535,15	5 682,85	25,31
- объем продажи	тыс. евро	14 900,48	21 057,74	41,32
- средневзвешенный курс покупки	евро/тенге	199,24	208,43	4,61
- средневзвешенный курс продажи	евро/тенге	200,32	210,61	5,14
Российский рубль				
- объем покупки	тыс. рублей	279 500,65	353 199,95	26,37
- объем продажи	тыс. рублей	447 466,25	620 606,53	38,69
- средневзвешенный курс покупки	рубль/тенге	4,96	5,17	4,23
- средневзвешенный курс продажи	рубль/тенге	5,05	5,25	3,96

Из представленной таблицы видно, что темп прироста средневзвешенных курсов покупки и продажи долларов США характеризуется в сторону снижения по сравнению с предыдущим кварталом, что составляет: по покупке долларов США – (-0,58 %), по продаже – (- 0,57 %).

Увеличен темп прироста средневзвешенного курса покупки российских рублей – 4,23% и продажи российских рублей – 3,96%.

Темп прироста средневзвешенных курсов покупки и продажи евро характеризуется также в сторону

увеличения, т.е. покупка составляет 4,61%, а продажа – 5,14%.

В основном, курс тенге к иностранным валютам в значительной степени зависит от ситуации на мировых валютных и товарных рынках, объемов поступления валютной выручки экспортеров, от объемов внешних заимствований казахстанских банков и других внутренних и внешних факторов.

ПУБЛИКАЦИИ – ПРОВОКАЦИИ

Керимхан Ж., Осипов И., эксперты Департамента исследований и статистики Национального Банка Республики Казахстан

Посткризисные периоды в экономике всегда сопровождаются двумя противоположными оценками: первые отражают мнение тех экспертов, экономистов, которые считают, что с большей вероятностью будут продолжаться, набирая силу и устойчивость, позитивные восстановительные процессы, вторые же, напротив, отражают мнение, что оснований для оптимизма нет и налицо все признаки приближающейся второй волны кризиса (который также может произойти и в другой форме).

В этом отношении не является исключением и недавний мировой финансовый кризис 2008-2009 годов, который в нашей стране в настоящее время, т.е. в 2011 году, по мнению части экономистов, ученых, вот-вот возобновится в форме кризиса неплатежей. Основанием для таких утверждений является анализ отдельных показателей, в частности кредиторской задолженности, размер которой в 2010 году достиг уровня ВВП страны.

В настоящей статье дается более глубокий анализ ситуации с неплатежами в экономике страны и тем самым акцентируется внимание на то, что только комплексный, всесторонний анализ многих показателей (кредиторской и дебиторской задолженности, рентабельности, платежеспособности и др.) на основе их регулярного наблюдения может быть основанием для адекватных выводов.

В последнее время в некоторых материалах, публикуемых в средствах массовой информации, поднимался вопрос о значительной сумме задолженности по обязательствам казахстанских предпринимателей, размер которой достиг в 2010 году ВВП Казахстана, что, по мнению авторов данных материалов, является признаком кризиса неплатежей в экономике страны. Однако, неверная интерпретация данных в таких материалах, поверхностно проведенный анализ, а иногда просто ошибки в расчетах, зачастую приводят авторов к неверным выводам, провоцируя их на заявления о существующих или грядущих коллапсах в экономике Казахстана.

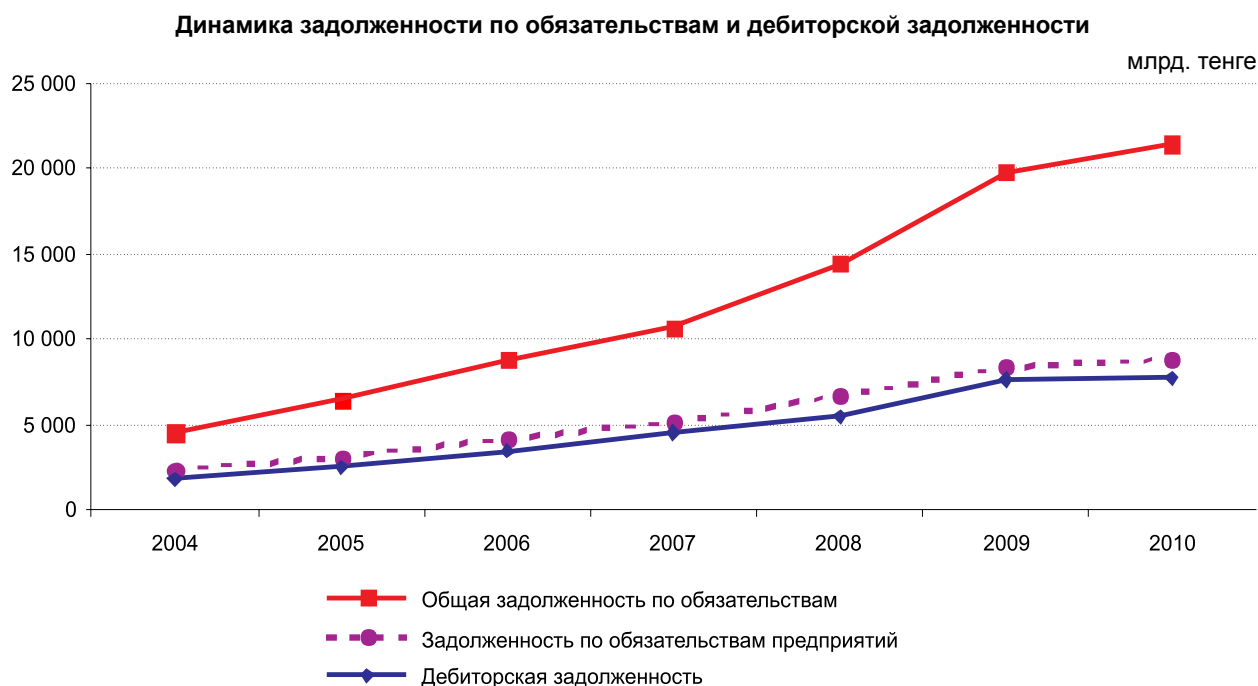
Возникновение и рост дебиторской задолженности и задолженности по обязательствам (кредиторской), это неизбежный процесс, сопровождающий любой действующий бизнес. В основе возникновения такой задолженности лежат самые различные объективные и субъективные факторы, к примеру, специфика бухгалтерского учета и отражения дебиторской и кредиторской задолженности (несовпадение даты появления обязательств с датой платежей по ним), расширение производства и увеличение у предприятия количества контрагентов – дебиторов и кредиторов, использование товарного кредитования, продажа в рассрочку, сдача товара на консигнацию и т.д.

При этом обычно считается, что дебиторская задолженность отрицательно влияет на финансовое состояние предприятия, поскольку отвлекает средства из оборота, а кредиторская – в определенной мере полезна, поскольку позволяет получить во временное пользование денежные ресурсы других предприятий. Однако в любом случае рост объемов дебиторской и кредиторской задолженности должен служить лишь отправной точкой для проведения всестороннего анализа складывающейся ситуации, а не являться основанием для выводов о кризисе неплатежей в экономике Казахстана.

Начиная с 2005 года, в Казахстане, наблюдалось ускорение роста, как общей задолженности по обязательствам, так и дебиторской задолженности, но в 2010 году рост заметно замедлился. При этом размер общей задолженности по обязательствам по абсолютной величине существенно превышает дебиторскую, особенно в 2008-2010 годах. Такое превышение в целом является позитивным фактором, отражающим увеличение объемов привлеченных предприятием средств, однако существенное превышение абсолютной величины общей задолженности по обязательствам над дебиторской может сигнализировать о повышении риска срыва платежей поставщикам.

Поэтому для более детального анализа структуры общей задолженности по обязательствам, необходимо выделить в ней ту составляющую, которая более явно характеризует расчеты предприятия с поставщиками и подрядчиками. Для этого вычитая из общей задолженности по обязательствам наиболее весомые составляющие, такие как «прочие обязательства» (в 2010 году доля в общем объеме составила 47,7%) и «задолженность по кредитам банков» (18,6%), получаем «задолженность по обязательствам предприятий» которая в виде кривой отражена на графике рисунка 1.

Рисунок 1.

На графике видно, что «задолженность по обязательствам предприятий» близка к дебиторской, то есть ее динамика и уровень не дают оснований говорить не только о «бушующих неплатежах по счетам поставщиков», «кризисе платежей в современной казахстанской экономике», но и о сколько-нибудь существенных рисках срыва платежей поставщикам.

Однако, полагаем, что более полноценная оценка задолженности по обязательствам может быть осуществлена на основе, во-первых, анализа качества ее роста, то есть с учетом изменения доли *просроченной задолженности* и, во-вторых, сопоставления ее с динамикой дебиторской задолженности в увязке с изменением финансового состояния (которое в свою очередь зависит от показателей ликвидности, платежеспособности предприятий, оборачиваемости активов).

В нижеприведенной таблице 1, подготовленной по данным Агентства по статистике (далее – АРКС), вид-

но, что доля просроченной задолженности в общей задолженности по обязательствам незначительна. При этом темпы роста просроченной задолженности по обязательствам ниже, чем темпы роста общей задолженности по обязательствам (исключая 2008 год). Таким образом, качество роста задолженности по обязательствам характеризуется тем, что ее прирост происходит за счет, в основном, нормальной (не просроченной) задолженности по обязательствам. В 2009 году прирост задолженности составил 37,2%, а просроченной 31,3%, в 2010 году прирост заметно меньше – 10,2% и 3,1%, соответственно.

Вместе с тем необходимо отметить, что доля просроченной задолженности в общем объеме задолженности снизилась в два раза за рассматриваемый период, и составила 1,6% в 2010 году по сравнению с 3,4% в 2004 году.

Таблица 1.

Задолженность по обязательствам и дебиторская задолженность крупных и средних предприятий экономики Казахстана

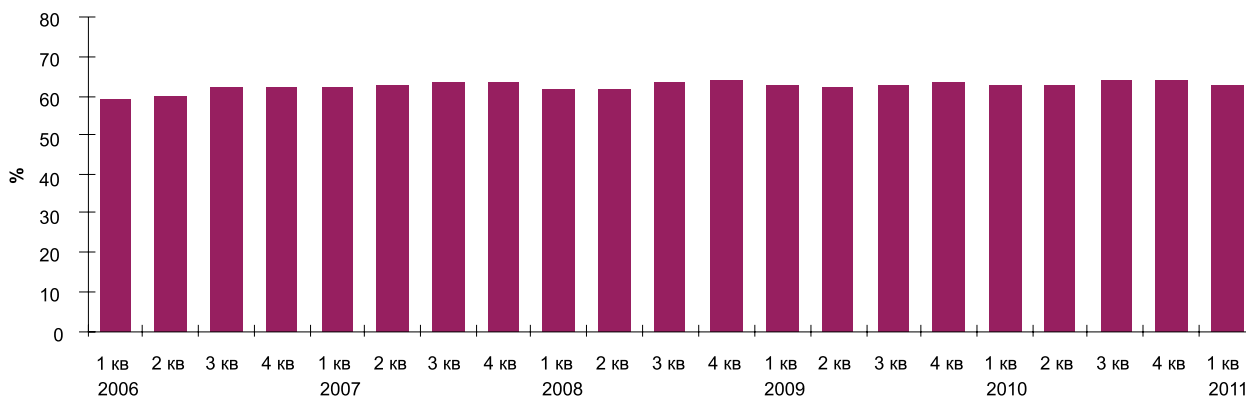
	2004г.	2005г.	2006г.	2007г.	2008г.	2009г.	2010г.
Задолженность по обязательствам	4 540,2	6 416,8	8 833,0	10 721,5	14 388,4	19 725,9	21 731,4
<i>изменение в %</i>	38,7	41,3	37,7	21,4	34,2	37,2	10,2
<i>из нее просроченная</i>	155,2	156,0	112,3	95,8	264,0	346,6	357,5
<i>изменение в %</i>	-12,5	0,5	-28	-14,7	175,6	31,3	3,1
доля, в %	3,42	2,43	1,27	0,89	1,83	1,76	1,64
Дебиторская задолженность	1 762,3	2 525,7	3 412,2	4 502,3	5 499,5	7 664,7	7 640,3
<i>изменение в %</i>	26,0	43,3	35,1	31,9	22,1	39,4	-0,3
<i>из нее просроченная</i>	108,6	125,6	132,0	173,0	181,8	220,1	175,5
<i>изменение в %</i>	3,5	15,6	5,1	31,1	5,0	21,1	-20,3
доля, %	6,16	4,97	3,87	3,84	3,31	2,87	2,30

Что касается финансового состояния реального сектора экономики страны, то по данным мониторинга предприятий, проводимого Национальным Банком², наблюдается в целом позитивная динамика показателей ликвидности, оборачиваемости активов и финансового состояния предприятий. Это свидетельствует о том, что, как в период мирового финансово-экономического кризиса (2007-2008 гг.), так и в посткризисный период, большинству предприятий удается адекватно управлять кредиторской и дебиторской задолженностью.

В частности, нижеприведенный рисунок 2 отражает ситуацию с ликвидностью (платежеспособностью) предприятий участников мониторинга: доля предприятий, у которых текущие обязательства полностью покрываются текущими активами (т.е. эти предприятия способны вовремя выполнять свои краткосрочные обязательства), в рассматриваемый период (с 2006 года) ежеквартально составляет более 60 % (в 2010 г. – 63,2%).

Рисунок 2.

Динамика доли предприятий с коэффициентом текущей ликвидности > 1 по количеству предприятий

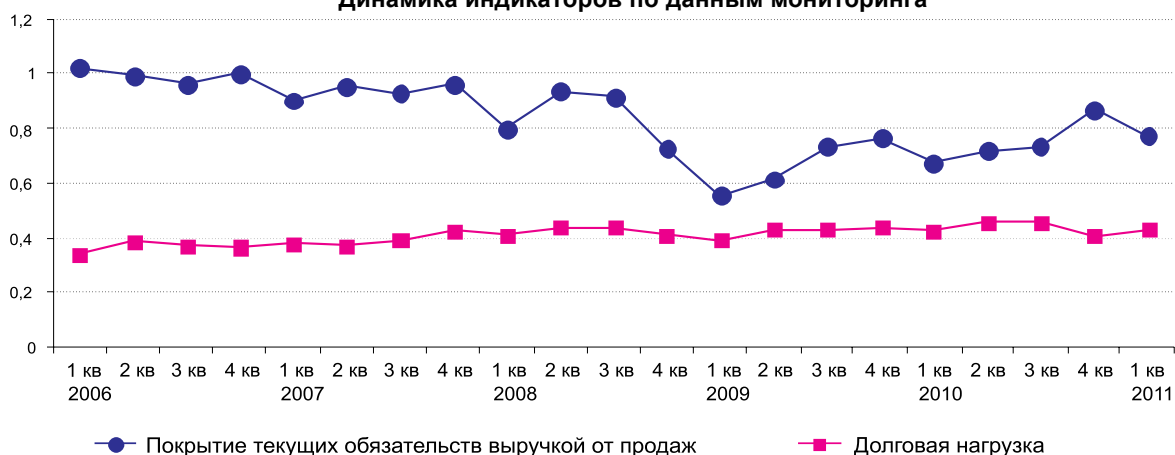
Наилучшая ситуация с ликвидностью у малых предприятий (64,3% – средняя доля с 2006 года, 64,8% – в 2010 году).

Кроме того, анализ индикаторов по данным мониторинга предприятий также подтверждает не только отсутствие каких-либо признаков кризиса или его наступления, но, напротив, улучшение ситуации в реальном секторе экономики.

В частности, на рисунке 3 показана динамика показателя «покрытие текущих обязательств выручкой от продаж» как отношение квартальных объемов дохода от реализации продукции к текущим обязательствам за минусом займов банков. И мы видим заметное улучшение показателя со 2 квартала 2009 года: показатель вырос с 0,56 в 1 квартале 2009 года до 0,77 в 1 квартале 2011 года.

Рисунок 3.

Динамика индикаторов по данным мониторинга

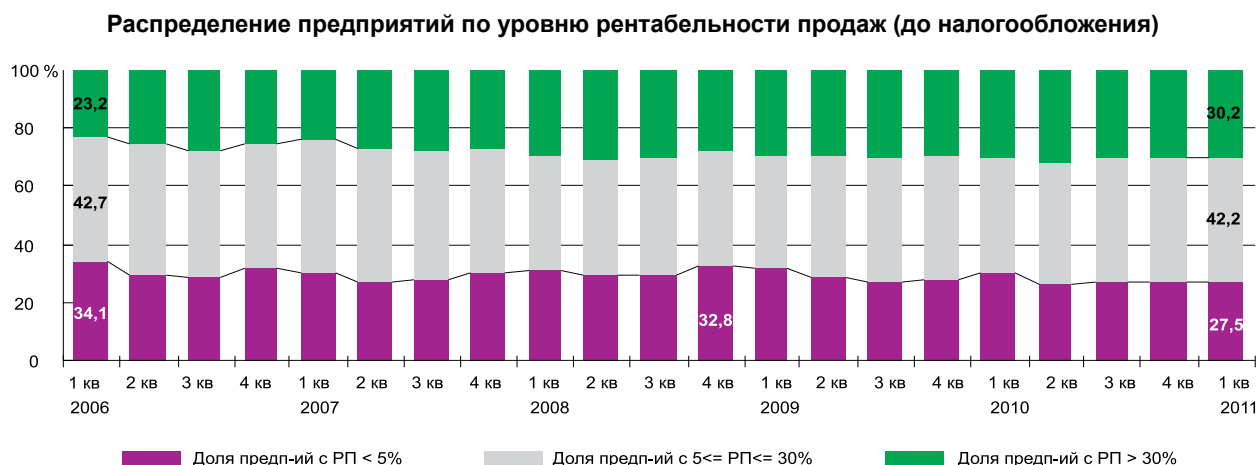

Вторая кривая на этом же графике отражает динамику показателя «долговая нагрузка», рассчитываемого как отношение обязательств предприятий за минусом займов банков к собственному капиталу, который стабильно колеблется вблизи значения 0,4 в течение всего периода с 2006 года (то есть на 100 тенге собственного капитала в среднем приходится примерно 40 тенге задолженности по текущим обязательствам).

Наконец, рис 4 отражает в целом устойчиво-стабильное финансовое положение реального сектора экономики в рассматриваемом периоде, при этом с 1 квартала 2009 года наметилась определенная тенденция улучшения: доля низкорентабельных и убыточных предприятий снизилась с 32,8% в 4 квартале 2008 года до 27,5% в 1 квартале 2011 года.

² Мониторинг предприятий реального сектора проводится Национальным Банком РК ежеквартально с 2000 года в целях информационно-аналитического обеспечения при принятии решений по денежно-кредитной политике.

Рисунок 4.

Если же обратиться к мировому опыту, то, и здесь, по мнению специалистов, значительный объем задолженности предприятий не обязательно может являться предвестником кризиса. Так, судя по приведенным данным в рабочем докладе МФ «Corporate Financial Structure and Financial Stability»³ ситуация с задолженностью по обязательствам по отношению к ВВП даже в докризисные годы в других странах выглядела не

лучше чем в Казахстане (табл.2). Кроме того в данном аналитическом материале делается вывод об отсутствии сильной корреляции между снижением ВВП и задолженностью по обязательствам. Так, коэффициент корреляции рассчитанный на основе данных АРКС между изменением задолженности по обязательствам и ВВП Казахстана составляет (-0,29), что говорит о слабой зависимости этих показателей.

Таблица 2.

Сопоставление общих обязательств предприятий с ВВП

Страны	Отношение общих обязательств предприятий к ВВП
Страны большой семерки	2,48
Канада (2000)	1,63
Франция (1997)	3,43
Германия (1998)	1,37
Италия (1999)	1,43
Япония (2000)	2,54
Великобритания (1999)	2,95
США (1999)	2,48
Малые и средние индустриальные страны (1998)	1,96
Австралия	1,78
Австрия	1,06
Бельгия	2,18
Дания	1,44
Финляндия	4,57
Нидерланды	3,05
Норвегия	1,84
Португалия	1,99
Испания	1,93
Швеция	2,79
Страны с развивающимся рынком (2000)	1,75
Хорватия	1,49
Чешская республика	2,27
Израиль	1,15
Корея	2,01
Казахстан (2010)	1,00

Таким образом, проведенный анализ свидетельствует об определенном улучшении ситуации в экономике, с точки зрения динамики взаиморасчетов предприятий (задолженности по обязательствам и дебиторской задолженности) с 2009 года.

Конечно, имеется риск неплатежей со стороны предприятий с низким уровнем показателей ликвид-

ности, финансового состояния, однако основной массе предприятий удастся успешно управлять взаиморасчетами, что в целом благоприятствует выходу экономики на траекторию стабильного развития в посткризисный период.

³ Материал о влиянии показателей баланса предприятий на финансовый кризис и ВВП по странам. Авторы: E. Philip Davis and Mark R. Stone

ВОЗМОЖНОСТИ БАНКОВСКОГО ПЛАСТИКА

*Бостеков А.О., заместитель начальника отдела по работе с наличными деньгами и кассовых операции
Жамбылского филиала ГУ «Национальный
Банк Республики Казахстан»*

В статье изложены виды платежных карт, их возможности, выгоды и перспективы. Приведены виды операции, проводимые посредством банковских пластиковых карточек и их значимость и преимущества для держателей. Описана взаимосвязь современных банковских технологии и платежных карточек.

Система электронных услуг функционирует в Казахстане с середины 90-х годов. Именно тогда в стране появились первые платежные карточки. Операции с пластиковыми картами открыли новые перспективы для казахстанских банков по обслуживанию клиентов. На сегодня выпуск платежных карточек фактически осуществляет 20 банков второго уровня и АО «Казпочта». Банками второго уровня выпускаются платежные карточки локальных систем: Altyn Card – АО «Народный Банк Казахстана»; SmartAlemCard – АО «БТА Банк» и локальная карточка Ситибанка Казахстан – АО «Ситибанк Казахстан». Кроме того, банками Казахстана выпускаются и распространяются платежные карточки международных систем: VISA International, MasterCard Worldwide, American Express International, China Union Pay и Diners Club International.

На 1 января 2011 года количество платежных карточек в обращении достигли 8,4 млн., а количество держателей этих карточек составило – 7,8 млн. чел. Эти показатели по сравнению с аналогичным периодом 2010 года выросли на 10,2% и 9,5% соответственно. В их структуре 98,0% составляют карточки международных систем, а остальные 2,0% приходятся на долю локальных систем.

Однако, не смотря на приведенные цифры, до сих пор большинство казахстанцев используют пластиковые карточки для снятия наличных денег из банкоматов. То есть банковская пластиковая карта, даже став массовой и привычной, не выполняет главной своей функции — расчетной. В целом по стране лишь незначительная доля владельцев карт регулярно рассчитываются ими за покупки и услуги. Так за 2010 год всего 14% общего объема розничной торговли страны оплачено по средством пластиковой карточки. Это вызвано тем, что основным способом продвижения «пластика» в широкие массы были и остаются зарплатные проекты банков, с помощью которых удалось казахстанским банкам сформировать армию держателей пластиковых карт. Так как операции с картами в основном концентрируются в банкоматах, банкам приходится увеличивать их число, увязывая его с количеством проектов по заработной плате.

В Жамбылской области по состоянию на 1 июня 2011 года количество POS-терминалов, установленных в торговых предприятиях составило 651 (доля области по Республике составила 2,5%), а количество

банкоматов и мультимедийных киосков составило 284 и 63 соответственно (доля 3,6% и 5,4% соответственно). А объем транзакции, проведенных посредством платежных карточек составил 54,6 тыс. платежей на сумму 1223,7 млн. тенге.

Пластиковая карточка предоставляет своему владельцу ряд преимуществ по сравнению с пользователем наличных денег.

- Во-первых, можно не носить с собой большой суммы наличных денег и соответственно не испытывать неудобства от объемного кошелька. Кроме того, электронные деньги практически нельзя потерять - утратив карточку достаточно сообщить об этом обслуживающему банку и можно идти карточку восстанавливать;
- Во-вторых, карточка позволяет быстро обналечить деньги, обменять одну валюту на другую, получить ряд дополнительных услуг;
- С карточкой удобно переходить границы, при этом таможня пластиковые карточки деньгами не считает и соответственно каких-либо препятствий их владельцам не чинит;
- В четвертых, находясь за границей вам – держателю пластиковой карты нет необходимости обращаться в обменные пункты для покупки иностранной валюты, деньги на карточке автоматический конвертируется в валюту той страны, где вы находитесь;
- В пятых, можно с помощью интернета или мобильного телефона распоряжаться деньгами на карте: оплачивать коммунальные услуги, услуги связи, покупки, кредиты, пополнять счета, и т.д.
- И, наконец, чтобы отправить деньги близким или друзьям, вам не надо стоять и ждать длинные очереди в кассах банков, достаточно обратиться в ближайший банкомат или мультимедийные киоски и с помощью них перевести деньги с пластиковой карты.

И это далеко не весь перечень возможностей тонкого пластика. На сегодня преимущества банковского пластика растет день за днем.

Стоит отметить преимущества безналичного расчета при оплате бюджетных платежей. В настоящее время все активнее распространяется новая банковская услуга – экспресс-оплата таможенных платежей посредством платежных карточек через терминалы банков, установленных на таможенных постах Республики Казахстан. Данная услуга позволяет упростить осуществление таможенных операций для более эффективного бизнеса и товарооборота. Главным преимуществом пластиковой карточки является то, что она позволяет осуществить платеж непосредственно на таможенном посту, что значительно экономит время, которое обычно тратится на таможенное оформление.

Данная процедура экономит и деньги, так как сокращается время на таможенные процедуры – сокращаются сроки аренды складов временного хранения и транспорта, что особенно актуально для скоропортящихся продуктов. При этом исключается переплата таможенных платежей. На сегодня около 144 таможенных пунктов страны оборудованы POS-терминалами для приема оплаты через платежные карточки. Таким образом, с помощью платежных карт

любой бизнес становится мобильнее и безопаснее: таможенное оформление можно проводить в любом удобном пункте, вне зависимости от вида товара и его объема. Непременно снижаются всевозможные риски, связанные с хранением и транспортировкой товаров. А исполнителя таможенных процедур становится проще контролировать.

Так же держателю пластиковой карточки предоставлена возможность оплачивать различные налоги, при этом не теряя время, простаивая в очередях банков или налоговых органов. В банкоматах и мультимедийных киосках можно производить оплату налогов семь дней в неделю, в любое время суток. Поступление средств на текущий счет налогового органа осуществляется в течение первого операционного дня. Чек, выданный банкоматом, после оплаты налога является законным документом, подтверждающий оплату.

Хорошим тоном становится последовательное увеличение не только числа банкоматов, но и их расчетных функций. Пожалуй, наиболее активно внедряется оплата через банкоматы услуг телефонных операторов и интернет-провайдеров, поставщиков коммунальных услуг. Сегодня население могут платить в банкомате и за сотовый телефон, и за обычный. Эта услуга стала уже массовой, что важно. Сегодня банкомат позволяет оплачивать услуги основных поставщиков услуг связи: АО «Казахтелеком», АО «Нурсат», АО «Транстелеком» и др. Появляется возможность перечислить средства с одного банковского счета на другой. Это все старание банков приучить клиента пользоваться банкоматом по прямому назначению — для снятия наличных только тогда, когда сам банкомат заплатить не может.

Для торговых организаций возможность обслуживания по пластиковым картам — это показатель высокого качества сервиса, то есть престиж и прямая выгода. Так как безналичные формы платежа снижают издержки торгового предприятия от работы с наличными деньгами, например, инкассацию. Уменьшается даже вероятность ошибок кассира и бухгалтера — все расчеты за покупки выполняет техника. Кроме того, карта выгодна не только для торговли, но и для покупателя. Ведь зачастую от кассира можно услышать, что у него нет сдачи. Конечно, данный вопрос в стране законодательно регулирован, но на практике вызывает ряд неудобств. В этих случаях владелец пластиковой карты без всякого неудобства может расплатиться, просто за покупку с его счета снимается точная сумма вплоть до копейки, без всякой сдачи.

В этой связи стоит отметить, что во исполнение пункта 2-1 статьи 11 Закона «О платежах и переводах денег» Правительством страны утверждена категория торговых (обслуживающих) организаций, обязанных принимать платежи по средством пластиковой карточки. Хочется добавить, что отказ в принятии платежей с использованием платежных карточек согласно статьи 161-1 Кодекса об административных правонарушениях является административным нарушением, которого рассматривают органы финансовой полиции.

Перевод в безналичный расчет значительного объема наличного оборота позволило бы сократить теневую экономику и увеличить налоговые и таможенные поступления в бюджет, сократить расходы на эмиссию денег, упростить вопросы выплаты заработной платы, пенсий, пособий.

И все-таки, нельзя не отметить об отсутствии у населения привычки быстро адаптироваться достижениям прогресса. И поэтому одна из ступеней, ведущей к развитию системы безналичных расчетов является активизация разъяснительных работ. Для повышения информированности населения Национальным Банком постоянно проводится разъяснительная работа среди широких слоев населения о преимуществах оплаты товаров и услуг посредством платежных карточек. Приоритетной целью казахстанского рынка пластиковых систем является — расширение безналичных платежей во всех сегментах рынка, особенно в сфере розничной торговли. Дальнейшее развитие этого рынка зависит от того, как быстро будет развиваться инфраструктура по приему карт, особенно в сельских местностях.

Подведя небольшой итог, можно сказать, что пластиковая карточка прочно и судя по всему, надолго вошла в нашу повседневную жизнь. Быстрое распространение пластиковых карточек, их превращение в массовый инструмент расчетов, неуклонный рост их популярности среди широких групп населения служат наглядным свидетельством того, что эта форма расчетов очень выгодна и удобна.

В стране рынок платежных карточек развивается быстрыми темпами. Для держателей пластиковых карт пользоваться возможностями пластики с помощью передовых технологий 21 века очень важно и выгодно. Национальным Банком продолжается работа по информированию населения о преимуществах безналичных расчетов посредством карточек и по увеличению их объема.

